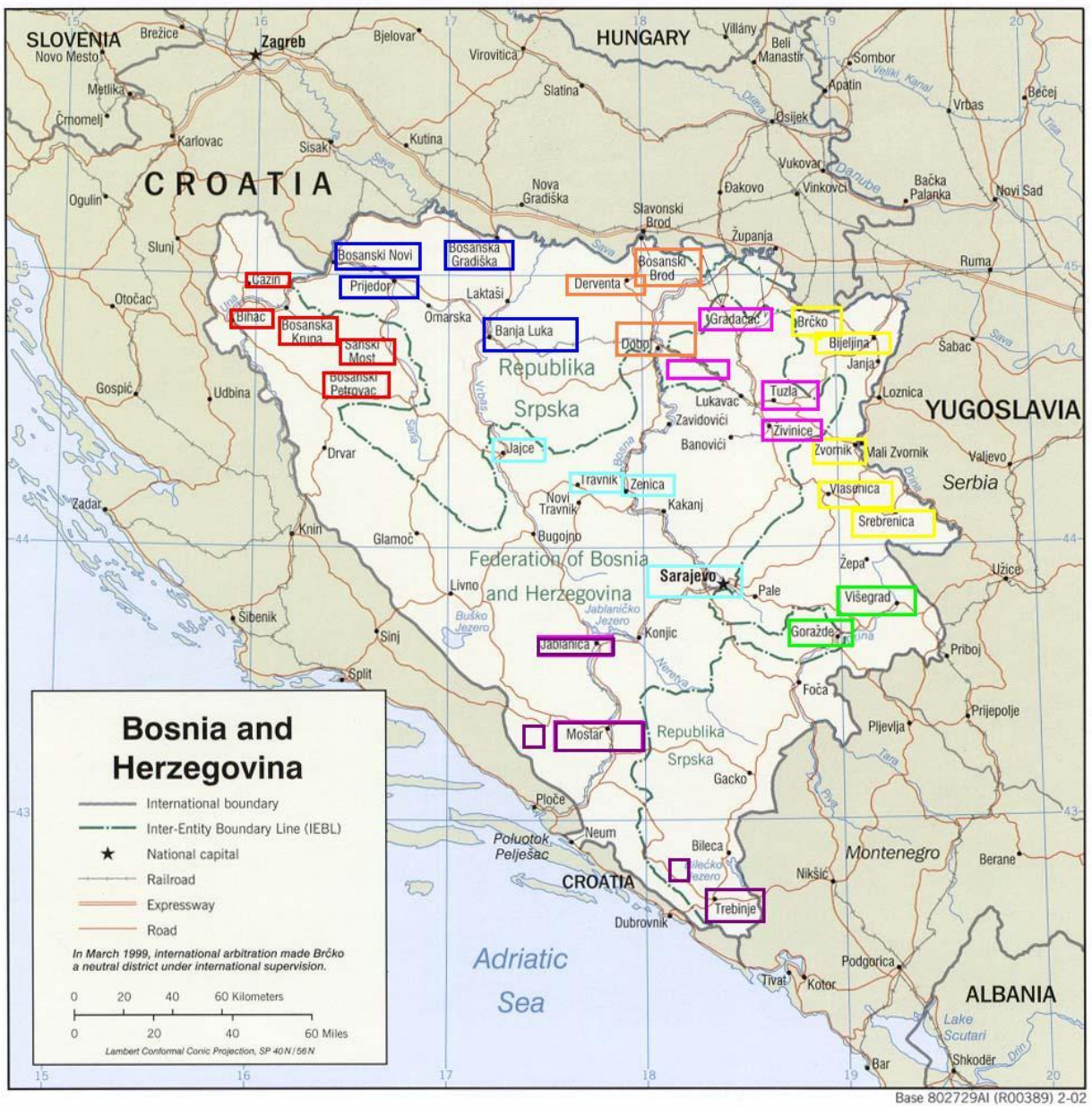

Istraživanje trgovine djecom u Bosni i Hercegovini

KARTA BOSNE I HERCEGOVINE

Na karti su označene regije istraživanja koje uključuju : Mostar, Bihać, Modriča-Doboj, Sarajevo-Zenica, Banja Luka-Prijedor, Višegrad, Tuzla i Bijeljina-Zvornik

PRIZNANJA

Ovaj izvještaj o istraživanju je proizvod ogromnog zalaganja velikog broja pojedinaca i organizacija. UNICEF BiH i Save the Children Norway žele da izraze svoju iskrenu zahvalnost mnogim osobama, nevladinim organizacijama i vladinim institucijama za njihovu neprekidnu podršku, kao i doprinos u izradi izvještaja. Sredstva za ovaj projekat su obezbjeđena od strane UNICEF BiH i Save the Children Norway, uz velikodušnu podršku Norveške vlade.

Izvještaj o istraživanju je napisala ekipa međunarodnih i domaćih konsulanata –Dr. AnnJanette Rosga, Dženana Husremović, Steve Powell and Nermin Đapo (proMENTE), Sevima Sali-Terzić and Diana Šehić (Međunaradna pravna grupa za ljudska prava), kao i osoblje UNICEFa BiH i SC Norway uključujući Jens Matthes, Amiru Lekić-Kreševljaković, Oliveru Simić i Ruth Feuk.

UNICEF BiH i Save the Children Norway žele da izraze svoju zahvalnost sljedećim osobama i nevladinim organizacijama, koji su sačinjavali istraživačke timove, za njihov naporni rad i posvećenost:

Međunarodni forum solidarnosti: Dušan Ivanović, Elvedin Jelačić, Vedran Stuhli; **Vive Žene:** Fatima Bečirević ; **Lara:** Biljana Radulović, Ognjen Stepanović; **Klub Mladih 'Sunce':** Vojin Jovanović, Zoran Tomić; **Udruženje Žena BiH:** Aldijana Trbonja, Merima Kadrić, Adisa Turajlić; **La Strada:** Izida Sakić, Alma Šestić; **Demokratska Organizacija Mladih Velika Kladuša:** Kenan Keserović, Edina Gračanin, Nedžad Ogršević, Asmir Čerkez; **Budućnost:** Gordana Vidović, Tijana Arambašić, Biljana Đukić; **Naša Djeca:** Berina Hamzić, Ermina Asotić, Belmana Sadžak, Olga Drinić, Aida Sipović, Selma Horić; **Zdravo da Ste:** Strahinja Dimitrijević, Sonja Stančić, Branka Tubaković, Slobodan Kršić; **Akcija protiv side:** Nataša Lončarević; **Pro et Contra:** Dragan Dražić, Biljana Bilbija; **Most:** Bosa Miletić, Dubravka Kovačević, Nada Stjepanović.

Posebne zahvalnost treba izraziti članovima Upravnog odbora ovog istraživačkog projekta za njihovu podršku i savjete:

Mara Radovanović (Udruženje žena "Lara"), Amela Efendić (Međunarodna organizacija za migracije), Boris Ivanović (Ministarstvo unutrašnjih poslova RS), Bahra Tormanović (Centar za socijalni rad Bihać), Nataša Stevanović (Centar za socijalni rad, Brčko district), Jovanka Vuković (Javni fond za zaštitu djece RS), Barbara Limanowska (konsultant UNICEF/UNOHCHR/ ODIHR za projekte protiv trgovine ljudima), Katy Thompson and Astrid Ganterer (OSCE Pravni savjetnici), Zdravko Knežević (Predsjedavajući Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima i zamjenik tužioca Federacije BiH), Saliha Đuderija (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Vijeće za djecu), Edin Vranj (Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH), Nada Ler Sofronić, (Otvoreno društvo BiH, program za žene) i Madeleine Rees (UNOHCHR).

Pored spomenutih pojedinaca i organizacija, naša zahvalnost je upućena svim drugim ljudima koji su podražavali i doprinijeli ovom izvještaju.

Helen Eversole

UNICEF

Senija Tahirović

Save the Children Norway

PREDGOVOR

Trgovina ljudskim bićima predstavlja nakon trgovine drogom najunosniji vid organiziranog kriminala i najzlokobniji oblik globalizacije. Deceniju unazad u jugoistočnoj Evropi, trgovina ljudskim bićima bila je u povojima a danas je postala prava industrija, veoma organizirana mreža kriminalaca, koja se koristi savremenim komunikacijama i praktično djeluje neometano i bez granica.

Preprodaja, krijumčarenje žena, djevojčica a u posljednje vrijeme sve više i dječaka postala je najunosniji vid zarade a pri tome se starosna dob žrtva sve više snižava i regrutuju sve mlađe osobe.

Pored iskorištavanja djece za organiziranu prostituciju, sex turizam, prisilni rad, prosjačenje, pornografsku industriju, rasturanje droga i razne vrste krijumčarenja, postoje indicije da se djeca iz jugoistočne Evrope trguju i u svrhe preprodaje ljudskih organa.

Sprečavanje ovog globalnog i organiziranog kriminala za svaku zemlju predstavlja izazov koji se mora prihvatiti i zahtjeva odgovarajuća istraživanja uzroka, rasprostranjenosti i preduzimanje planskih akcija potpomognutih od strane cjelokupnog društva.

U ovom kontekstu, svaka istraživačka aktivnost koja je provedena u Bosni i Hercegovini ima izuzetan značaj i doprinosi da se ograničeni potencijali iz Bosne i Hercegovine što adekvatnije iskoriste i usklade sa inicijativama ostalih zemalja evropskog okvira s ciljem efikasnije regionalne saradnje u suzbijanju trgovine djecom u Evropi.

Obaveza je na državnim institucijama u Bosni i Hercegovini koje moraju jačati odgovornost i svijest u vezi sa ovim globalnim problemom i kontinuirano raditi na unapređenju pravnog i planskog okvira za suzbijanju trgovine ljudima a naročito djecom na cijelom prostoru BiH.

Ulogu koju pri tome ima civilno društvo, nevladin sektor, međunarodne organizacije koje djeluju u Bosni i Hercegovini nije ništa manje važna i ovim istraživanjem pokazuje svu svoju vrijednost.

Zbog ograničenih informacija i podataka o razmjerama trgovine djecom u Bosni i Hercegovini, UNICEF i Save the Children Norway pokrenule su i realizovali ovo istraživanje u saradnji sa 13 nevladinih organizacija iz BiH: Akcija protiv side, Budućnost, DOM Velika Kladuša, Međunarodni forum solidarnosti, Klub mladih "Sunce", La Strada, Lara, Most, Naša Djeca, Pro et Contra, Vive Žene, Zdravo da ste, and Udruženje Žena BiH.

Ovo istraživanje prvo je takve vrste u Bosni i Hercegovini koje prije svega predstavlja generalni kontekst problema trgovine djecom, osnovne karakteristike stanja u Bosni i Hercegovini te ukazuje na postojanje problema iskorištavanja djece u radu i ukazuje na druge prepoznatljive oblike zlostavljanja i zanemarivanja djece u BiH.

Istraživanje ima svoju praktičnu korist, detaljne preporuke koje sadrže dobru osnovu za planiranje budućih akcija i ukazuju izvršnim vlastima u Bosni i Hercegovini na važnost i kontinuitet akcija na suzbijanju trgovine djecom.

Najvažnije je na kraju naglasiti da će se kroz prezentaciju ovog istraživanja odaslati poruka svim djevojčicama i dječacima i njihovim roditeljima da opasnosti koje vrebaju iza blistavih obećanja o brznoj zaradi su često prevara i predstavljaju poziv za život u izolaciji-ropskom odnosu, da njihova djeca mogu postati žrtve izložene batinama, silovanju, prijetnjama, ponižavanju i prisili da se bave prostitucijom, prodavanjem dsjelova vlastitog tijela i drugim kriminalom.

Saliha Đuderija
*Članica Vijeća za djecu BiH i
Državne grupe za sprečavanje
trgoviune ljudima u BiH*

SPISAK SKRAĆENICA I AKRONIMA

BiH	Bosna i Hercegovina
BNP	Bruto nacionalni dohodak
BSH	Bosanski – Srpsko - Hrvatski jezik
CBAR	Community Based Action Research (Akciono istraživanje u zajednici)
CRC	Convention on the Rights of the Child (Konvencija o pravima djeteta)
CSR	Centar za socijalni rad
DGS	Državna granična služba
DOM VK	Demokratska organizacija mladih, Velika Kladuša
EU	Evropska unija
EUPM	European Union Police Mission (Policajska misija Evropske unije)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FRY	Federalna Republika Jugoslavija
HUG	Humanitarno udruženje građana
ILO	International Labour Organization (Međunarodna organizacija rada)
IOM	International Organization for Migration (Međunarodna organizacija za migracije)
IPTF	International Police Task Force (Međunarodne policijske snage)
KM	Konvertibilna marka (valuta u BiH)
KZ	Krivični zakonik
MFS	Međunarodni forum solidarnosti (International Forum of Solidarity)
NPA	Nacionalni plan akcije
NVO	Nevladina organizacija
RA	Rapid Assessment (Brza procjena)
RCP	Regional Clearing Point
RS	Republika Srpska
STOP	Special Trafficking Operations Programme (Specijalni operativni program za borbu protiv trgovine ljudima)
UG	Udruženje građana
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program UN-a)
UNHCHR	United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (UN ured visokog komeserijata za ljudska prava)
UNICEF	United Nations Children's Fund (UN-ova dječija fondacija)
UNMIBH	United Nations Mission in Bosnia & Herzegovina (UN misija u Bosni i Hercegovini)

IZVORI I LITERATURA

Barbara Limanowska (2003.), Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe, UNICEF/UNOHCHR/ OSCE ODIHR.

Detaljnju diskusiju o načinu na koji Države trebaju tumačiti Protokol vidjeti u: International Human Rights Law Group, Ann Jordan: The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, August 2002; izvor: <www.hrlawgroup.org/initiative/trafficking_persons/>.

Elsie Wong, UNICEF and Canadian International Development Agency (2002), Rapid Assessment and Response on Especially Vulnerable Young People in South Eastern Europe. (Belgrade: UNICEF Area Office for the Balkans).

Fakultativni protokol Konvencije o pravima djeteta može se naći na www.unhcr.ch/html/menu2/dopchild.htm

ILO IPEC(2002), Unbearable to the Human Heart. Child Trafficking and Action to Eliminate it. (Nepodnošljivo ljudskom srcu. Trgovina djecom i akcije za njenu eliminaciju).

International Programme on the Elimination of Child Labour (January 2000). Investigating Child Labour: Guidelines for Rapid Assessment (A Field Manual). International Labour Organization, <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/guides/rapass.htm>.

IOM Regional Counter-Trafficking Programme in the Western Balkans (SIDA {Swedish International Development Agency }, July 2003), (IOMov regionalni program protiv trgovine ljudima u zapadnom Balkanu).

Jasminka Džumhur, (2004), Prijedlog nacrtu Pravilnika za zaštitu žrtava trgovine ljudskim bićima, UN OHCHR.

Konvencija 28 može se naći na: www.hcch.net/e/conventions/menu28e.html

Konvencija ILO-a br. 182 može se naći na www.ilolex.ilo.ch:1567/english/convdisp2.htm. Kliknite na C182 na lijevom meniju.

Konvencija o pravima djeteta može se naći na www.unhcr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm

L Ivanovici (2003), Comentary on the criminal law reform with particular emphasis on legislation designed to combat trafficking in human beings, the Council of Europe Lara Criminal Law Reform Seminar, Albania, November 2003, (Komentar o reformi krivičnog zakona sa naročitim fokusom na odredbi za borbu protiv trgovine ljudima).

Međunarodna organizacije rada, Forced Labour, Child Labour and human trafficking in Europe: An ILO Perspective.

Ministarstvo za evropske integracije/Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (2001), Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima.

Palermo protokol o trgovini ljudima može se naći na www.odccp.org/crime_cicp_convention.htm#final

“Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children” i “Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air”. (“Protokol za spriječavanje, suzbijanje i kažnavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom” i “Protokol

protiv krijumčarenja migranata putem kopna, mora i zraka”) .Tekst Konvencije vidjeti na: www.uncjin.org/Documents/Conventions.

Regional Clearing Point (2003), First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe, International Organization for Migration, Stability Pact for South Eastern Europe Task Force on Trafficking in Human Beings & International Catholic Migration Commission. (Prvi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine u jugoistočnoj Evropi, septembar 2003).

S Sali-Terzic, D Sehic (2003), “Legal analysis of research conducted on trafficking and the worst forms of child labor in Bosnia and Herzegovina” (Pravna analiza istraživanja o trgovini ljudima i najgorim oblicima zloupotrebe djece u radu u Bosni i Hercegovini, juni 2003).

Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour (SIMPOC). <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simnoc/about.htm>

Statut Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, Službeni list br.9/00.

Trafficking in Human Beings in Bosnia and Herzegovina (2003), Human Rights Field Operation in Bosnia Herzegovina, United Nations High Commissioner for Human Rights, 3 June 2003, (Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini).

UNDP(2002), Human Development Report Bosnia-Herzegovina 2002, (UNDP, Izvještaj o humanom razvoju).

UNICEF/Columbia University(2003), Not for Sale, Child trafficking Prevention in SEE, TdH (2003), (Nije na prodaju, spriječavanje trgovine djecom u Jugoistočnoj Evropi).

UNMIBH izvještaj “Statistika regionalnih STOP timova od početka rada STOP timova pa do danas”, 25. juli 2001 do 5. oktobra 2002.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine br. 1/94, 13/97.

Više podataka o djeci koja žive i/ili rade na ulici možete naći na Internetu: http://www.unesco.org/education/educprog/street_child/english/publicat/deplstreet.pdf

WHO, Working with street children, na Internetu se može naći na: http://www.unodc.org/youthnet/pdf/who_street_children_module1.PDF

SADRŽAJ

KARTA BOSNE I HERCEGOVINE	ii
PRIZNANJA	iii
PREDGOVOR	iv
SPISAK SKRAĆENICA I AKRONIMA	v
IZVORI I LITERATURA	vi
Sadržaj	viii
KRATAK PREGLED	1
POGLAVLJE 1: Uvod	2
1.1 Bosna i Hercegovina: Ključni kontekstualni faktori	2
1.2 Kratki istorijat trgovine djecom i aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima u BiH	4
1.2.1 Počeci i razvoj rada na polju borbe protiv trgovine ljudima u BiH	4
1.2.2 Kontroverza oko broja žena koje su kao predmet trgovine dospjele u seksualnu industriju u BiH	6
1.2.3 Djeca žrtve trgovine	7
1.3 Zakonski okviri i definicije relevantne za trgovinu ljudima	8
1.3.1 Međunarodno pravo	8
1.3.2 Domaći zakonski okvir	10
POGLAVLJE 2: Koncipiranje, metode i instrumenti istraživanja	13
2.1 Osnovne informacije	13
2.2 Odabir istraživača i lokacije	14
2.3 Policijske stanice/uprave, pružioци usluga i centri za socijalni rad koji su pružili informacije za istraživanje	15
2.4 Pitanja i metode istraživanja	16
2.4.1 Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja	17
2.4.2 Djeca koja rade na ulici	18
Ograničenja kvantitativnih podataka	19
POGLAVLJE 3: Trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja	20
3.1 Obim istraživanja i vrste anketiranih	20
3.2 Priroda i obim: Trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH	21
3.2.1 Obim: Koliko ima slučajeva trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?	22
3.2.2 Priroda: Kakve su geografske i demografske karakteristike djece koja su predmetom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja?	23
3.3 Razumijevanje i stavovi prema ovom problemu u BiH	24
3.3.1 Svijest: Postoji li svijest o postojanju trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?	25
3.3.2 Pretpostavljeni uzroci: Šta, po mišljenju anketiranih, dovodi do toga da djeca postanu predmet trgovine?	25
3.3.3 Pretpostavljeni problemi: S kojim se problemima, po mišljenju anketiranih, žrtve suočavaju kada se nađu u lancu trgovine ljudima?	26

3.3.4	Pretpostavljena atraktivnost: Šta to, po mišljenju odraslih muškaraca, privlači korisnike? _____	27
3.3.5	Etika: Da li odrasli muškarci vide trgovinu ljudima kao nešto loše? _____	27
3.3.6	Moguća prevencija: Koje mjere tinejdžerke predlažu kako bi se smanjila vjerovatnoća da će njihove vršnjakinje postati žrtve trgovine? _____	28
3.4	Tekuće intervencije i poduzete mjere _____	29
3.4.1	Kontakt: Kako relevantne agencije stupaju u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima? _____	30
3.4.2	Procedure: Da li relevantne agencije imaju Posebne mjere i procedure za djecu (za razliku od odraslih) žrtve trgovine? _____	30
3.4.3	Saradnja: Kakva je priroda i obim saradnje s drugim agencijama? _____	31
3.5	Ključni problemi koje su uočili anketirani i predložene mjere _____	31
3.5.1	Glavni navedeni problemi: Šta agencije vide kao glavne probleme koji ometaju njihov rad s djecom žrtvama trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja? _____	32
3.5.2	Ponuđene preporuke: Šta bi anketirani preporučili? _____	33
3.6	Ograničenja istraživanja i njihov uticaj na nalaze _____	33
POGLAVLJE 4: Djeca koja žive ili rade na ulici kao moguće žrtve trgovine u svrhu iskorištavanja u radu _____		34
4.1	Djelokrug istraživanja i vrste anketiranih _____	34
4.2	Priroda i obim: Djeca koja žive ili rade na ulici kao moguće žrtve trgovine u BiH _____	35
4.2.1	Brojke: Koliko djece koja žive ili rade na ulici dolazi u kontakt s agencijama? _____	37
4.2.2	Demografija: Koje su demografske karakteristike djece koja žive ili rade na ulici? _____	37
4.2.3	Životni uslovi: Kako žive djeca koja žive ili rade na ulici? _____	38
4.2.4	Eksploatacija: Koliki je procenat djece sa ulice izložen najgorim oblicima eksploatacije kroz rad? _____	40
4.2.5	Predmet trgovine? Koliki je procenat djece koja žive ili rade na ulici bio predmetom trgovine? _____	41
4.3	Razumijevanje i stavovi prema problemu u BiH _____	42
4.3.1	Pretpostavljeni razlozi: Šta po mišljenju anketiranih dovodi do toga da djeca rade na ulici? _____	43
4.3.2	Koja djeca: Ko su po mišljenju anketiranih djeca koja rade na ulici? _____	43
4.3.3	Moguća rješenja: Šta se po mišljenju anketiranih može učiniti da se pomogne djeci koja žive ili rade na ulici? _____	44
4.3.4	Dokazi o trgovini: Da li su anketirani ikad vidjeli dokaze o tome da su djeca koja žive ili rade na ulici žrtve trgovine? _____	44
4.4	Tekuće intervencije i poduzete mjere _____	44
4.4.1	Kontakt: Kako relevantne agencije dolaze u kontakt s djecom koja žive ili rade na ulici i/ili djecom žrtvama trgovine u svrhu eksploatacije putem rada? _____	45
4.4.2	Procedure: Postoje li posebne mjere politike i procedure za djecu koja žive ili rade na ulici i/ili djecu žrtve trgovine u svrhu eksploatacije putem rada? _____	46
4.4.3	Saradnja: Kakvi su priroda i obim saradnje s drugim agencijama? _____	46
4.4.4	Problemi: Koji su ključni problemi u radu s djecom koja žive ili rade na ulici? _____	47
4.5	Ključni problemi koje su naveli anketirani i predložene mjere _____	47
4.6	Ograničenja istraživanja i njihov uticaj na nalaze _____	48
POGLAVLJE 5: ZAKLJUČCI i Preporuke _____		49
5.1	Opšte preporuke _____	49
5.2	Specifične preporuke _____	50
5.2.1	Zajedničke preporuke _____	50

5.2.2	Preporuke u pogledu trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH	51
5.2.3	Konkretno preporuke u pogledu djece koja žive ili rade na ulici i trgovine djecom u svrhu iskorištavanja u radu	52
5.2.4	Prijedlozi u vezi sa sprovođenjem preporuka	53

KRATAK PREGLED

Stepen raširenosti trgovine djecom u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu BiH) zbog ograničenih informacija i podataka bio je nepoznat. Informacije iz regije sugerisale su da je sve veći broj djece mlađe od 18 godina, naročito djevojaka adolescentskog uzrasta, predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Iz tog razloga su UNICEF i Save the Children Norway odlučili da u okviru Radne grupe za trgovinu ljudima Pakta za stabilnost za Jugoistočnu Evropu realizuju istraživački projekat kako bi procijenili prirodu i razmjere trgovine djecom i iskorištavanja djece kao radne snage u BiH, a u cilju boljeg upoznavanja s načinima i uslovima trgovine i iskorištavanja djece, uključujući unutrašnju trgovinu ljudima.

Istraživački projekat je počeo u septembru 2002. Lokalne NVO su prikupljale podatke od januara do maja 2003., nakon čega je slijedila analiza podataka i pisanje izvještaja. Ovo istraživanje obuhvata period između 1999. i početka 2003.

Nalazi do kojih se došlo u istraživanju potvrđuju da je tokom protekle tri godine u BiH značajan broj djece bio predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Na osnovu odgovora dobijenih od Policije, NVO-a i IOM-a, u BiH je od 1999. do početka 2003. godine između 110 i 160 djece identificirano kao predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Na osnovu podataka koje su pružili Policija i NVO-i, najmanje polovina od ukupnog broja identificirane djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja su iz BiH. Većina njih su stariji od 14 godina; nekolicina ih ima samo 10 godina. Gotovo svi izvještaji anketiranih govorili su o djevojčicama, a ne o dječacima. Može se pretpostaviti da je stvarni broj još veći. Ovo istraživanje je imalo za osnov postojeće sekundarne izvore i nije bilo pokušaja da se do skrivenih informacija dođe na bilo kakav "tajni" način. Pa ipak, trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja predstavlja skriveno krivično djelo, i, kao i kod svih sličnih krivičnih djela, postoji "tamno područje" o kojem se samo može nagađati. Od naročitog je značaja podatak, da je najmanje polovina od ukupnog broja identificirane djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, u ovom istraživanju iz BiH.

Iako nije jasno da li svi ovi slučajevi pravno spadaju u interno trgovanje djecom ili seksualno iskorištavanje i zloupotrebu djece bez elementa trgovine, njihova rasprostranjenost ukazuje da je komercijalno seksualno iskorištavanje sve više upućeno na djevojke iz BiH.

Odgovori dobijeni u fokus-grupama među tinejdžerkama u BiH upućuju na to da one vjeruju da žrtve trgovaca djecom postaju neinformisane ili naročito naivne djevojke; činilo se da većina tih ispitanica misli da su one same dobro informisane i dovoljno iskusne da se zaštite, ali kada im je postavljeno pitanje kako bi se mogle zaštititi od trgovaca djecom, njihovi odgovori su otkrili da one misle da trgovci djecom djeluju poput uličnih napadača – govorile su o strategijama, kao što je "ne hodati sama" ili "ne hodati po noći". Ispitanici u fokus-grupi za odrasle muškarce bili su skloni vjerovanju da djevojke ulaze u industriju seksa dobrovoljno, te da prostitutke - strankinje mogu biti naročito privlačne. Značajan procenat učesnika u fokus-grupi za odrasle muškarce izjavio je da bi se uključili u trgovinu ljudima ukoliko bi nagrade bile dovoljno velike. Oni su iskazali i gotovo jednoglasan i dramatično nizak nivo povjerenja u sposobnost Policije da poduzme djelotvorne mjere protiv trgovine ljudima, pa čak i da postoji vjerovatnoća da će Policija to učiniti. Većina je smatrala da je Policija aktivno uključena ili da ima koristi od trgovine ljudima.

Anketirani su istakli nekoliko problema u vezi s reakcijama zvaničnih institucija na postojanje trgovine ljudima, od kojih se većina odnosila na status BiH kao zemlje u tranziciji nakon perioda rata i socijalizma. Među tim problemima bili su ozbiljan manjak materijalnih i kadrovskih resursa, loša koordinacija vladinih agencija, te neadekvatno finansiranje izgradnje objekata koji bi bili skloništa za žrtve. Osim toga, bile su česte pritužbe zbog neefikasnosti sudskih institucija. Većini, onih koji pružaju usluge pomoći žrtvama, nedostaju adekvatne proceduralne i/ili pravne smjernice za odgovor na slučajeve djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, bilo zbog toga što takve smjernice ne postoje ili zbog toga što oni nisu upoznati s njima. Čak ni ako postoje smjernice i procedure, one uglavnom ne pružaju konkretna uputstva u vezi s djecom.

Ovo istraživanje dalje otkriva da značajan broj djece živi ili radi na ulici. Anketirani su izvijestili o prosječno hiljadu kontakata sa takvom djecom godišnje, ali teško je napraviti konkretne procjene stvarnog broja djece zbog izostanka sistematskog prikupljanja podataka od strane onih koji pružaju usluge i Policije. Čini se da većina ove djece dolazi iz Romske zajednice. Problemi s kojima se ova djeca suočavaju su značajni, naročito u većim gradovima u BiH. Većina ove djece mlađa je od 14 godina, većina ih ne ide u školu, a za gotovo polovinu njih činilo se da su bolesna.

Ovo istraživanje je utvrdilo da je ovakav rad djece štetan i zapravo predstavlja iskorištavanje djece. U istraživanju nisu utvrđeni konkretni dokazi o uključenosti kriminalnih mreža u organizovanju prosjačenja, ali je otkriven izvjestan broj slučajeva koji bi se mogli tretirati u skladu s definicijom trgovine djecom prema Protokolu iz Palerma. Mnoga djeca kažu da su ih na to prisilili odrasli, što omogućava da se u mnogim slučajevima njihov rad okvalificira kao prisilni rad. Izvjestan broj djece govori o kretanju unutar BiH ili preko državne granice u Srbiju (između 5 do 10%) u cilju izvršavanja rada. Neka od njih kreću se u grupama koje su organizovali odrasli, dok neka od ove djece redovno prelaze granicu između Srbije i BiH. Međutim, čini se da transfere uglavnom iniciraju roditelji ili rodbina i oni se mogu protumačiti i kao lokalna migracija u područja pogodnija za prosjačenje, čiji se jedan dio odvija preko državnih granica.

Mnogi učesnici u fokus-grupama vjerovali su u verzije sljedećeg silogizma: većina djece koja žive na ulici su Romi, Romi prose prvenstveno zato što je to njihova tradicija, a tradicije je vrlo teško promijeniti, stoga je vrlo teško pomoći djeci koja žive na ulici. Iako su učesnici vjerovali da će biti izuzetno teško pružiti bilo kakvu pomoć romskoj djeci koja žive na ulici, a koja bi dovela do toga da ona prestanu prositi na ulici, smatrali su da će ostala, "bijela" djeca koja su na ulici isključivo zbog siromaštva prestati prositi, ukoliko im se ponude alternative.

Uz mali broj izuzetaka, djeca koja žive na ulici dolaze u dodir sa Centrima za socijalni rad ili Policijom nakon što počine prekršaj. Čini se da je prva državna agencija s kojom djeca koja žive na ulici dolaze u dodir Policija - dakle upravo ona agencija kojoj je data najmanja nadležnost i najmanje resursa za pomoć djeci koja žive na ulici, te najmanja mogućnost da odgovore na njihove potrebe. Ni Policija ni Centri za socijalni rad nisu rekli da imaju bilo kakve posebne procedure za postupanje s djecom s ulice ili procjene vezane za tu djecu. Odgovori anketiranih sugerisali su da se sa svom djecom, bez obzira na to da li ona žive ili rade na ulici ili ne, postupa na sličan način.

POGLAVLJE 1: UVOD

1.1 Bosna i Hercegovina: Ključni kontekstualni faktori

Bosna i Hercegovina (BiH) je postala nezavisna od bivše Jugoslavije prije nešto više od jedne decenije, 1992. godine. Pored suočavanja s izazovima nedavno stečene nezavisnosti, zemlja je opterećena i oporavkom od dugoročnih posljedica rata koji je trajao skoro četiri godine, te tranzicijom sa socijalističke vlasti i ekonomskih struktura na demokratsku vlast (još uvijek pod nadzorom međunarodne zajednice) i tržišnu privredu. Praksa trgovine ljudima je u uslovima koje su proizvele ove višestruke tranzicije našla plodno tlo na kojem može uspijevati.

Iako su aktivna borbena dejstva u BiH prestala 1995. godine, biće potrebno još mnogo godina da se poprave destruktivne posljedice rata. Mnoge od tih posljedica direktno ili indirektno doprinose pojavi i rastu trgovine ljudima. Fizičko uništenje domova i infrastrukture utiče na tekuće finansijske troškove i druge poteškoće u povratku izbjeglica u njihove prijeratne domove, te sprječava ekonomski oporavak BiH. Prema Izvještaju o humanom razvoju u BiH za 2002. godinu, BNP Bosne i Hercegovine je 61% ispod prosječnog BNP-a članica EU, što je alarmantan podatak, a 19% je niži od prosječnog BDP-a zemalja Pakta

stabilnosti.¹ Iako je teško doći do tačnih brojki, UNDP procjenjuje da je stopa nezaposlenosti oko 28%.²

Siromaštvo, socijalna i pravna previranja kao posljedica raspada jugoslovenske države, te ratovi koji su uslijedili, povećali su stepen korupcije u praktično svim sektorima ekonomije. Pošto nema stabilnu poresku osnovu, niti načina da takvu osnovu uvede, država ima drastično nedostatne resurse za zadovoljavanje potreba građana.³ Uz dodatno opterećenje, uzrokovano ogromnim povećanjem zahtjeva za socijalnim uslugama - od nezaposlenih, raseljenih, onesposobljenih i siročadi, sistem socijalne pomoći u BiH u najboljem slučaju preživljava, a u najgorem je u rasulu i potpuno neoperativan.

Ugrožene grupe u Bosni i Hercegovini imaju neke zajedničke karakteristike s grupama u drugim "tranzicijskim" zemljama u regiji, dok se u drugim aspektima njihova ugroženost može direktno pripisati prethodno opisanoj konkretnoj poslijeratnoj situaciji, koja je doprinijela njenom pogoršanju. Najugroženije grupe u pogledu trgovine ljudima često imaju zajedničke opšte karakteristike kao i marginalizirane i osiromašene grupe u datom društvu, tj. ženskog su roda, siromašne, mlade, često pripadnice manjinskih grupa i imaju nizak stepen obrazovanja. Žrtve trgovine ljudima obično dolaze iz osiromašenih porodica s mnogo djece, na čijem je čelu često samohrani roditelj, te žive ili u ruralnim područjima ili u predgrađima velikih gradova.⁴ Nerijetko odrasli članovi porodice imaju slabo ili nikakvo formalno obrazovanje, a pristup te djece obrazovanju je ograničen.⁵

Širom regije djevojke su ugroženije u pogledu trgovine u seksualne svrhe, a tinejdžerke čine veliku većinu djece kojima se trguje u svrhu prostitucije. Djevojke kojima se trguje u svrhu seksualnog iskorištavanja ugrožene su u mnogim istim aspektima kao i odrasle žene kojima se trguje radi seksualnog iskorištavanja. Situacija u kojoj žive žene pogoršala se s istovremenom tranzicijom sa rata i na tržišnu privredu. Zbog diskriminacije zasnovane na polu i feminizacije siromaštva, žene i djevojke imaju manje mogućnosti da nađu posao izvan uslužnih grana i industrije zabave. Žene i djevojke koje emigriraju zbog takvih poslova vrlo su ugrožene u pogledu trgovine, a djevojčice su još ugroženije zbog svog mladog uzrasta.

Što se tiče trgovine ljudima prvenstveno u svrhu neseksualnog rada, čini se da ne postoji stvarni disbalans između mladića i djevojaka kao žrtava. Međutim, raspoloživi podaci o djeci koja žive i/ili rade na ulici sugerišu da su dječaci prisutni na ulici u većem broju nego djevojčice.⁶ Razlozi za ovo su brojni, a jedan od njih jeste i činjenica da se djevojke u mnogim zemljama udaju mlade, ili im se nalaze kućanski poslovi. Kod djevojaka koje su na ulici isto tako postoji veći rizik da će biti pokupljene i prebačene u seksualnu industriju.⁷

Karakteristike grupa ugroženih u pogledu trgovine ljudima uobičajene su i među manjinskim grupama koje su u nepovoljnom položaju, kao što su Romi, koji širom Jugoistočne Evrope žive u uslovima teškog siromaštva. U izvještaju "Not for Sale, Child Trafficking Prevention in

¹ Ove brojke potvrđene su u najnovijoj studiji životnog standarda koju su zajedno proveli Svjetska banka, UNDP, DFID (Department for International Development - Odjel za međunarodni razvoj) i entitetski zavodi za statistiku. U studiji se navodi da 19% stanovništva BiH živi u apsolutnom siromaštvu (manje od 1.843 KM [ili oko 920 američkih dolara] po osobi godišnje). Procijenjeno je i da je u periodu od 1990. do 2000. godine kupovna moć po glavi stanovnika u BiH opala za čitavih 65% (UNDP Human Development Report – UNDP-ov Izvještaj o humanom razvoju, 2002., str. 9).

² UNDP Human Development Report, 2002, str. 35. (UNDP, Izvještaj o humanom razvoju)

³ UNDP(2002), Human Development Report Bosnia-Herzegovina 2002, str. 25. (UNDP, Izvještaj o humanom razvoju)

⁴ UNICEF/Columbia University(2003), *Not for Sale, Child trafficking Prevention in SEE*, str. 5, TdH (2003), str. 15. (Nije na prodaju, sprječavanje trgovine djecom u Jugoistočnoj Evropi)

⁵ ILO IPEC(2002), "Unbearable to the Human Heart. Child Trafficking and Action to Eliminate it" str. 25 (Nepodnošljivo ljudskom srcu. Trgovina djecom i akcije za njenu eliminaciju)

⁶ http://www.unesco.org/education/educprog/street_child/english/publicat/deplstreet.pdf

⁷ WHO, "Working with street children", str. 3, na Internetu se može naći na: http://www.unodc.org/youthnet/pdf/who_street_children_module1.PDF

SEE" (Nije na prodaju, sprječavanje trgovine djecom u Jugoistočnoj Evropi), koji su izradili UNICEF i Univerzitet Columbia (2003.), na nekoliko mjesta se ističe da marginalizacija i osiromašenje Romske zajednice doprinose njihovoj ugroženosti u pogledu trgovine. Prema tom izvještaju, Romska zajednica, sa svojim visokim procentom nepismenosti i krajnjeg siromaštva, predstavlja posebno visoko rizičnu grupu kad je riječ o trgovini ljudima.

1.2 Kratki istorijat trgovine djecom i aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima u BiH

Trgovina djecom u BiH kao dio obrasca viđenog u široj regiji Jugoistočne Evrope može se grubo podijeliti na dvije glavne kategorije: trgovina tinejdžerkama⁸ radi seksualnog iskorištavanja; te trgovina dječacima i djevojčicama mlađim od 12 godina, uglavnom zbog prosjačenja i sličnih oblika rada.⁹

1.2.1 Počeci i razvoj rada na polju borbe protiv trgovine ljudima u BiH

U BiH su se izolirani slučajevi žena koje su bile predmet trgovine radi prostitucije pojavili tek u kasnim 90-im godinama prošlog vijeka. U najvećoj mjeri radilo se o ženama iz Republike Moldavije i Rumunije, ali i iz Ukrajine, Bjelorusije, Rusije, FRJ, Kazahstana i Mađarske. Ubrzo je postalo očito da među žrtvama trgovine radi seksualnog iskorištavanja ima djevojaka mlađih od 18 godina, te da te djevojke ponekad nisu identificirane kao djeca. Osim toga, čak i u slučajevima kada su identificirane kao maloljetnice nije im pružana posebna briga na koju djeca imaju pravo prema međunarodnom pravu, naročito prema Konvenciji o pravima djeteta (Convention on the Rights of the Child - CRC).

Značajniji rad u borbi protiv trgovine ljudima u BiH nije počeo do pred kraj 1998. godine, kada su se na Konferenciji o trgovini ljudima, koju su u Tuzli organizovali Vijeće Evrope i UNHCHR, po prvi put okupili predstavnici državne vlade BiH, međunarodnih organizacija, te lokalnih ženskih NVO-a da bi razgovarali o problemu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.¹⁰ Prije toga je do reagovanja na trgovinu ljudima dolazilo samo na *ad hoc* osnovi, obično kada bi različite agencije saznale za žrtve.

Sastanci koji su uslijedili nakon konferencije, kasnije su doveli do uspostavljanja Nacionalne radne grupe za trgovinu ljudima, u novembru 2000. godine, koja je izradila Nacionalni plan aktivnosti (NPA) za borbu protiv trgovine ljudima. Vlada Bosne i Hercegovine formalno je usvojila ovaj plan u decembru 2001. godine. U NPA se, između ostalog, pozivaju na uspostavljanje skloništa za žrtve trgovine ljudima koje bi finansirala vlada, a koja je trebalo da imaju specijalne prostorije i procedure za zbrinjavanje maloljetnika.¹¹ Međutim, uprkos nekim pomacima, NPA je do sada ostao u velikoj mjeri neimplementiran.

⁸ Postoje nesistematični izvještaji o dječacima koji se seksualno iskorištavaju kao prostitutke, ali ogromna većina maloljetnih žrtava trgovine u Jugoistočnoj Evropi je ženskog pola.

⁹ Podjela trgovine ljudima na dva oblika u zavisnosti od glavne svrhe namjeravane eksploatacije predstavlja grubu podjelu pošto trgovina mlađom djecom u svrhu prosjačenja itd. obuhvata i oblike seksualnog iskorištavanja. Mnoga od te djece, naročito djevojčice, seksualno se zlostavljaju u prostituciji ili dječjoj pornografiji, a postoje dokazi da djevojčice u mnogim slučajevima uključuju prostituciju nakon što navršne određeni broj godina (TdH (2003), str. 12 + 22). Izloženost djece koja rade na ulici uključuje i povećani rizik od seksualnog nasrtaja od strane druge djece i/ili stranaca.

Ukoliko nije drugačije naznačeno, činjenične tvrdnje o trgovini ljudima u Jugoistočnoj Evropi uzete su iz knjige Barbare Limanowske (2003.), *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe*, ili dokumenta Međunarodne organizacije rada, *Forced Labour, Child Labour and human trafficking in Europe: An ILO Perspective*.

¹⁰ Više informacija vidjeti u: *IOM Regional Counter-Trafficking Programme in the Western Balkans* (SIDA { Swedish International Development Agency }, July 2003), str. 26. (IOMov regionalni program protiv trgovine ljudima u zapadnom Balkanu)

¹¹ Naprimjer, u NPA se smatralo da "Posebnu pažnju treba posvetiti djeci koja su bila predmetom trgovine koju su vršili njihovi roditelji. Posljedica ovog je nemogućnost repatrijacije te djece, tj. njihovog vraćanja kućama. U takvim je slučajevima potrebno tražiti azil za ovu djecu u drugim zemljama. Ovaj proces podrazumijeva duži ostanak ovih maloljetnika u skloništu i ona tokom tog boravka trebaju imati odgovarajuću psihoterapeutsku pomoć."

Paralelno s izradom NPA, krajem 2001. godine Međunarodne policijske snage (IPTF) u okviru Misije UN-a u BiH (UNMIBH) počele su sa realizacijom "Specijalnog programa za operacije trgovine ljudima" (Special Trafficking Operations Programme - STOP).¹² Specijalni timovi međunarodnih policijskih posmatrača su, zajedno s lokalnom Policijom, izvršili seriju operacija provođenja zakona na poznatim lokacijama seksualne industrije, koje se uglavnom nazivaju "racijama u barovima". Nije poznato koliko je takvih racija ukupno izvršeno, pošto UNMIBH po završetku svoje misije u decembru 2002. godine nije informacije koje su prikupili STOP timovi predao Vladi BiH, lokalnoj Policiji ili Policijskoj misiji EU (EUPM), koja je u januaru 2003. godine preuzela zadatak policijskog monitoringa u BiH. Međutim, u statističkim podacima koje je UNMIBH objavio u oktobru 2002. godine, pominje se ukupni broj od 713 racija u barovima i 2.091 žena s kojima je obavljen razgovor.¹³

Mnogi akteri kritikovali su STOP pristup zbog toga što on nije doveo do značajnog broja presuda protiv trgovaca, te zbog toga što nije zaštitio žrtve trgovine ljudima. Neki tvrde da je STOP prvenstveno uspostavljen da bi se osoblje UNMIBH misije odvratilo od posjećivanja lokala bh seksualne industrije nakon optužbi da je osoblje UNMIBH-a bilo umiješano u iskorištavanje žrtava trgovine ljudima. Kritičari su tvrdili da je kod STOP-a nedostajala generalna tužilačka strategija, koja bi dovela do sistematskog prikupljanja dokaza u svrhu konzekventnog krivičnog gonjenja i kasnijih presuda protiv trgovaca; ponovljene racije bez presuda jednostavno bi služile da se prekine djelatnost trgovaca i da se problem na koncu protjera u ilegalu, u manje vidljive oblike komercijalnog seksualnog iskorištavanja, kao što su usluge pratnje ili korištenje privatnih stanova itd. Što se tiče zaštite žrtava, kritičari su tvrdili da se dolazilo samo do malog broja žrtava, što potvrđuje i činjenica da je prema statističkim podacima koje je IPTF objavio u oktobru 2002. godine samo 11% od svih žena s kojima su tokom racija u barovima obavljeni razgovori zaista i dobilo pomoć kao žrtve trgovine.¹⁴

Nakon odlaska UNMIBH-a i dolaska EUPM-a 2003. godine, program STOP je prekinut, te uspostavljen FIGHT programom. U skladu s tim pristupom u lokalnim policijskim upravama uspostavljene su nove jedinice koje se bave, kako trgovinom ljudima tako i seksualnim krivičnim djelima. Prema EUPM-u, naglasak je na promoviranju sistematskog prikupljanja dokaza protiv trgovaca, koje se naziva "policijskom aktivnošću koja se rukovodi informacijama" (intelligence-led policing). Broj racija u barovima je od tada značajno opao. Takođe je naglo opao i broj žrtava koje su identificirane i upućene na IOM ili NVO skloništa.

Trenutna državna struktura koja se bavi pitanjem trgovine ljudima su Udarna grupa, Državni koordinator i Državna grupa za suzbijanje trgovine ljudima i ilegalne migracije, kao i novoformirana Radna grupa za suzbijanje trgovine djece. Mada postojeća struktura nije dugo u funkciji, uticaj njihovog rada se ogleda u pozitivnim razvojem u koordinaciji.

Udarnu grupu, specijalnu jedinicu za suzbijanje trgovine ljudima u sklopu policijskih snaga, sačinjavaju predstavnici ključnih vladinih aktera na državnom i entitetskom nivou. Udarna grupa je zadužena za vođenje operativnih akcija (istrage koje vode do suzbijanja trgovine ljudima i ilegalnim migracijama), razmjenu podataka i informacija, operativna i ostala zaduženja bitna za borbu protiv trgovine ljudima, kao i osiguravanje sprovođenja NPA.

U julu 2003, Vijeće Ministara je imenovalo Državnog koordinatora, a svako ministarstvo je imenovalo svoje predstavnike za Državnu grupu za suzbijanje trgovine ljudima i ilegalnu migraciju, mijenjajući prethodno koordinaciono tijelo, Državnu komisiju. Prema odluci Vijeća Ministara, Državni koordinator direktno izvještava predsjedavajućeg Vijeća Ministara umjesto Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i ima obavezu da koordinira aktivnosti vezane za trgovinu ljudima sa relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama, kao

(Ministarstvo za evropske integracije/Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine [2001.], Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima, str.18).

¹² Formiran u julu 2001. godine (dijelom kao odgovor na optužbe da su sami oficiri IPTF-a bili umiješani u traženje usluga od žrtava trgovine), ovaj tim raspušten je sa završetkom misije UN-a u decembru 2002. godine.

¹³ UNMIBH izvještaj "Statistika regionalnih STOP timova od početka rada STOP timova pa do danas" osnivanja do sa vremenski okvir obuhvata 25. juli 2001 do 5. oktobra 2002.

¹⁴ ibid

i da upravlja aktivnostima i osniva saradnju sa drugim ministarstvima na državnom i entitetskom nivou, i prema potrebi, sa ostalim lokalnim institucijama. Državna grupa ima 7 članova, uključujući Državnog kordinatora i predstavnike Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstva za sigurnost (uključuje i državnu graničnu službu), Kancelarije državnog tužioca, Ministarstva pravde i Ministarstva vanjskih poslova.

U martu 2004., Radna grupa za suzbijanje trgovine djecom je osnovana pod pokroviteljstvom Državne grupe. Kompetentna entitetska ministarstva, kao i ministarstva Brčko distrikta su imenovali 10 članova radne grupe : 1 član iz BiH Ministarstva za Ljudska prava, 1 član iz BiH Ministarstva za civilne poslove, 2 člana iz FBiH Ministarstva za obrazovanje, 1 član iz RS Ministarstva za obrazovanje, 1 član iz FBiH Ministarstva rada i socijalne politike, 1 član iz RS Ministarstva rada i socijalne politike i 1 član iz Ministarstva rada i socijalne politike Brčko distrikta, kao i 2 člana predstavnika NVO-a. UNICEF i Save the Children Norway će takođe prisustvovati sastancima radne grupe. Radna grupa je do današnjeg datuma imala 3 sastanka i u procesu je finaliziranja Plana akcije za 2004.

1.2.2 Kontroverza oko broja žena koje su kao predmet trgovine dospjele u seksualnu industriju u BiH

Otkako su počele racije u barovima prisutna je stalna kontroverza o tome koliki je procenat žena koje rade u seksualnoj industriji u BiH zaista bio predmet trgovine, a ta se debata, zbog praktično nepostojanja relevantnih statističkih podataka, nastavlja sve do danas. Neki, na osnovu relativno malog broja žena koje traže pomoć, tvrde da većina žena dobrovoljno radi u seksualnoj industriji, pri čemu je samo mali broj njih stvarna žrtva trgovine. Drugi, uglavnom stručnjaci koji pružaju pomoć žrtvama, tvrde da je većina žena koje rade u seksualnoj industriji predmet trgovine, ali da one jednostavno ne traže pomoć. Oni tvrde da zbog načina na koji se razgovori obavljaju - od strane policajaca muškaraca, često noću, odmah nakon racije, bez kvalificiranih prevodilaca¹⁵, uz malo privatnosti, te bez prethodnog pravnog ili psihosocijalnog savjetovanja – Policija nije u stanju da u dovoljnoj mjeri neutralizira prethodno zastrašivanje i indoktrinaciju od strane trgovaca kako bi uspostavila atmosferu povjerenja u kojoj se žene osjećaju dovoljno zaštićenim da progovore. Da bi došlo do toga, ženama bi bilo potrebno prethodno pravno i drugo savjetovanje, te "period razmišljanja" od nekoliko dana koji bi im omogućio da se psihički i fizički distanciraju od trgovaca, kako bi razmislile opcije koje su im na raspolaganju.

Neki ključni argumenti govore u prilog ovog drugog gledišta. Mnoge žrtve su zlostavljane, mnoge su silovane, i to opetovano, zbog čega se boje da bi u bilo kojem trenutku ponovo mogle biti povrijeđene; trgovci često imaju tačne informacije o tome odakle su žrtve, zbog čega se žrtve plaše kasnije osvete trgovaca zbog davanja informacija; a s obzirom na njihovu izoliranost od svijeta izvan lokala u kojima rade i u većini slučajeva i žive, mnoge žrtve imaju iskrivljenu sliku o situaciji u kojoj se nalaze. Isto tako je poznato da se žrtve boje mogućeg povratka kući i svom prethodnom životu zbog toga što su se u krugu trgovine ljudima i našle zato što su željele da od svega toga pobjegnu; postoji vjerovatnoća da će one mogućnost povratka kući povezati s neuspjehom i stidom zbog toga što su bile povezane s prostitucijom.

I kad bi se zanemarili prethodno navedeni razlozi, čini se da je praksa definiranja kao "žrtve trgovine ljudima" samo osobe koja se tako sama identifikira i zatraži pomoć, preuska. U kontekstu krivičnog prava u suštini je pravno pitanje da li je ili ne određena osoba žrtva krivičnog djela trgovine. Trgovina ljudima je krivično djelo koje traje određeni vremenski period. Žrtve trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja obično su prevarene lažnim obećanjima kako bi prešle na lokaciju na kojoj dolazi do samog iskorištavanja. Naknadno iskorištavanje je zatim uglavnom manje obilježeno prevarom, a više prijetnjama ili silom. Osoba koja organizuje vrbovanje i prevoz obično nije i osoba koja prihvata, sklanja i iskorištava žrtve. "Žrtva trgovine" je svaka žena koja je nakon što je napustila lokaciju sa koje

¹⁵ Uglavnom uz prevodilačke usluge neke od žena na koje bi naišli u objektu koja govori i lokalni jezik i jezik osobe s kojom se obavlja razgovor.

potiče u nekoj fazi procesa bila predmet trgovine, bez obzira na to da li možda izgleda da je ona u nekoj kasnijoj fazi "dobrovoljno" učestvovala u vlastitom iskorištavanju. Ovo naročito vrijedi ukoliko je procjena napravljena isključivo na osnovu razgovora obavljenog u opisanim okolnostima, a postoje razumne pretpostavke da je žrtva i dalje pod uticajem "prijetnje ili korištenja sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare" od strane trgovca. Na osnovu ovoga postoji razumna pretpostavka da je procenat, žena žrtava trgovine, znatno veći od procenta žena kojima je tokom proteklih godina pružena pomoć.

1.2.3 Djeca žrtve trgovine

Prema Međunarodnoj organizaciji za migracije (International Organization for Migration - IOM), koja je vodila ili pružala podršku radu skloništa za žrtve trgovine u BiH, oko 10% žena koje su STOP timovi doveli u njihova skloništa bile su djevojke mlađe od 18 godina.¹⁶ Prema statističkim podacima EUPM-a, učešće djevojaka mlađih od 18 godina među ženama s kojima su obavljani razgovori iznosi 5%. Međutim, EUPM je takođe istakao da nisu jasne osnove na kojima je lokalna Policija procjenjivala godište žena. Mnoge od djevojaka, koje kao predmet trgovine završe u seksualnoj industriji, imaju šesnaest ili sedamnaest godina i nije lako prepoznati da se radi o maloljetnicama, a većini su - kao i mnogim odraslim ženama - dati lažni dokumenti, kojima im se daje identitet odrasle osobe. Iako se krivotvorenje često otkrije, pravo godište često će biti utvrđeno samo ukoliko dijete - žrtva ima dovoljno samopouzdanja da progovori i kaže istinu o svom godištu. Osim toga, statistički podaci o trgovini djecom odnose se na uzrast žrtve u momentu njenog kontakta s agencijama za provođenje zakona ili davaocima usluga, a ne na uzrast žrtve prilikom njenog stupanja u lanac trgovine. Slučajevi žena starijih od 18 godina koje su po prvi put bile predmet trgovine kada su bile mlađe od 18 godina, na taj način nisu uključeni u statističke podatke o trgovini djecom uprkos činjenici da oni dokumentuju trgovinu djecom. Kako izvještavaju NVO koje rukovode skloništim, ¹⁷ učešće djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja veće je među žrtvama unutrašnje trgovine ljudima, a u najnovijim izvještajima se sugerije da je fenomen "unutrašnje trgovine" mladim ljudima s lokalnog područja radi seksualnog iskorištavanja sveukupno gledano sve prisutniji.¹⁸

Djeca žrtve trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja obično su smještena u skloništim za odrasle žrtve, zajedno s njima, s malim ili nikakvim mjerama zaštite predviđenim za djecu žrtve, kao što su odvajanje od odraslih i posebni oblici savjetovanja. Državne socijalne službe jedva da se uključuju u slučajeve trgovine vezane za identificiranu djecu žrtve trgovine iz drugih zemalja, uprkos činjenici da se zakonima o socijalnoj zaštiti Centrima za socijalni rad dodjeljuju konkretni zadaci starateljstva i monitoringa za svu razdvojenu djecu i djecu kojima je potrebna posebna zaštita. Što se tiče lokalnih žrtava trgovine, dokumentovan je jedan broj slučajeva u kojima je uprava skloništa stariju djecu poslala kući iz prostog razloga što nije bilo druge mogućnosti, uprkos tome što su znali da su uslovi kod kuće prouzrokovali ili doprinijeli tome da ona postanu žrtve trgovaca.

Problem djece koja žive i rade na ulici dosad nije rješavan kao pitanje povezano s trgovinom. Cijelo vrijeme nakon rata mnoga djeca su se mogla vidjeti kako rade i prose na ulicama nekih od najvećih gradova u BiH (Sarajevo, Mostar i Banja Luka). Stalno su nesistematično prijavljivani slučajevi djece koja su kombijem dovožena u Sarajevo, gdje bi onda radila cijeli dan; u tim izvještajima se tvrdilo da su djeca povremeno viđana kako svoju zaradu predaju

¹⁶ Oko 10 posto osoba koje su bile predmetom trgovine a s kojima je STOP tim obavio razgovor bile su djevojke mlađe od 18 godina. Prema IOM-u, 10% žena u njihovom skloništu bile su mlađe od 18 godina.

¹⁷ Četiri od 10 žena koje su bile predmetom unutrašnje trgovine i kojima je La Strada pomogla u toku 2002. godine bile su mlađe od 18 godina. Forum solidarnosti pomogao je i četvorici dječaka mlađim od 18 godina koji su bili žrtve unutrašnje trgovine (Limanowska, str.116, op.cit.napomena).

¹⁸ Trafficking in Human Beings in Bosnia and Herzegovina, Human Rights Field Operation in Bosnia Herzegovina, United Nations High Commissioner for Human Rights, 3 June 2003, str. 8. (Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini)

odraslima¹⁹, ali dosad nije bilo nastojanja da se ta informacija provjeri. Pitanje djece koja žive i rade na ulici, kao mogućih žrtava trgovine djecom, treba posmatrati u kontekstu sveukupnog nedostatka organizovanih i djelotvornih službi za ovu djecu, te kao dio mnogo šireg problema u velikoj mjeri nefunkcionalnog sistema socijalne zaštite u BiH i široko rasprostranjene diskriminacije Roma.

1.3 Zakonski okviri i definicije relevantne za trgovinu ljudima

1.3.1 Međunarodno pravo

Konvencija o pravima djeteta i srodni instrumenti koji se odnose na djecu

Konvencija o pravima djeteta (CRC)²⁰ sa svojim dodatnim Protokolom o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji²¹ pružaju opšti okvir za borbu protiv trgovine djecom, uključujući sprječavanje i pomoć žrtvama. Sve aktivnosti, poduzete u vezi sa djecom žrtvama, moraju se rukovoditi i zasnivati na principima zaštite i poštivanja ljudskih prava predviđenim CRC-om.

Ratificiranjem Konvencije o pravima djeteta, i njena dva dodatna Protokola, Vlada BiH se obavezala da će štiti i osigurati prava djece, te se složila da će biti odgovorna pred međunarodnom zajednicom za njeno provođenje. Također, svi zakoni koji se tiču djece u BiH moraju biti u suglasnosti sa integrisanim i ratificiranim međunarodnim dokumentima.

Ključni principi CRC-a koji se mogu primijeniti u kontekstu trgovine djecom sažeti su i parafrazirani u "Smjernicama za zaštitu prava djece žrtava trgovine". Ove smjernice izradio je UNICEF, a 2003. godine podržala ih je Radna grupa za trgovinu ljudima Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu. U sklopu međuvladinog sastanka u Sofiji u decembru 2003. godine, vladini predstavnici iz Jugoistočne Evrope, uključujući predstavnike BiH, potpisali su Izjavu o obavezama, kojom su podržali smjernice i obećali da će na osnovu njih izraditi i usvojiti minimum standarda za tretman djece žrtava trgovine.

CRC predviđa širok spektar posebnih mjera zaštite na koje djeca žrtve trgovine imaju pravo. Prava djeteta prema CRC ne zavise od državljanstva, ona važe za svu djecu pod jurisdikcijom date države potpisnice. Sva djeca žrtve, ona koja nisu državljani kao i djeca državljani i djeca nastanjena u datoj državi, imaju pravo na istu zaštitu i prava, bez obzira na njihov status, državljanstvo, rasu, pol, jezik, vjeroispovijest, etničko ili društveno porijeklo.²²

Države su odgovorne za osiguranje "zakonodavnih, administrativnih i drugih mjera" kojima se provode obaveze sadržane u Konvenciji.²³ Države potpisnice dužne su da poduzmu sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mjere kako bi se dijete zaštitilo od "svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili iskorištavanja, uključujući i seksualno zlostavljanje",²⁴ te kako bi se djeca zaštitila od ekonomskog iskorištavanja, rada štetnog po

¹⁹ Izvještaj istraživača iz NVO "Lara" iz Bijeljine, "La Strada" iz Mostara i "Budućnost-" iz Modriče.}

²⁰ Konvencija o pravima djeteta može se naći na www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm

²¹ Fakultativni protokol Konvencije o pravima djeteta može se naći na www.unhchr.ch/html/menu2/dopchild.htm

²² Član 2. CRC-a.

²³ Član 4. CRC-a.

²⁴ Član 19. CRC-a.

djecu,²⁵ seksualnog iskorištavanja,²⁶ trgovine,²⁷ te drugih nezakonitih transfera u inostanstvo.²⁸

Djeca koja su postala žrtve takvog zlostavljanja i iskorištavanja imaju pravo na posebne mjere zaštite u cilju oporavka i reintegracije.²⁹ Djeca razdvojena od roditelja i porodičnog okruženja imaju pravo na posebnu zaštitu i pomoć koju pruža Država.³⁰ Kod svih aktivnosti vezanih za djecu žrtve trgovine, bilo da ih poduzimaju javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, policija, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela, najbolji interes djeteta biće primarni faktor.³¹ Dijete žrtva koje je u stanju formirati vlastito mišljenje uživa pravo da to mišljenje izrazi slobodno u svim pitanjima koja ga se tiču, naprimjer, u odlukama u vezi s njegovim eventualnim povratkom u porodicu ili zemlju porijekla.³² Mišljenju djeteta treba posvetiti dužnu pažnju u skladu s njegovim uzrastom, zrelošću i najboljim interesom. Djeci žrtvama moraju se pružiti informacije na jeziku koji ona poznaju o, na primjer, situaciji u kojoj se nalaze, njihovim pravima, raspoloživim službama i procesu spajanja porodice i/ili repatrijacije. Djeca imaju pravo na povjerljivost i moraju se poduzeti sve neophodne mjere da se zaštite privatnost i identitet djece žrtava.³³

Fakultativni protokol CRC-a obavezuje države da osiguraju da se domaćim zakonima ne dozvoli uključivanje djece, pod bilo kakvim okolnostima, u prostituciju i pornografiju. Zajedno sa Protokolom iz Palerma i Konvencijom Međunarodne organizacije rada (ILO) 182, ovo podrazumijeva da se vrbovanje, transport, transfer, sklanjanje ili prijem djeteta mlađeg od 18 godina u svrhu prostitucije ili pornografije treba smatrati trgovinom ljudima.

Važeći dokumenti su i Konvencija 28 Haške konferencije/konvencije o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta,³⁴ kojom se uspostavlja dužnost države da obezbijedi brzi povratak otete djece i da osigura efektivno poštivanje prava nadzora (zaštite) i pristupa te Konvencija ILO-a o zabrani i neposrednim mjerama u cilju eliminacije najgorih oblika zloupotrebe djece u radu br.C182,³⁵ kojom se definiraju "najgori oblici zloupotrebe djece u radu" protiv kojih države moraju da se bore, a koji, između ostalog, pokrivaju ropstvo, prodaju i trgovinu djecom, ropски položaj zbog duga i prisilni rad, kao i nabavljanje ili korištenje djece za prostituciju, pornografiju i drogu.

Definicija trgovine ljudima

Preovladavajuća međunarodna pravna definicija trgovine ljudima potiče iz Konvencije Ujedinjenih Nacija o transnacionalnom organizovanom kriminalu, koju je Generalna skupština UN-a usvojila u novembru 2000. godine (u daljem tekstu Konvencija iz Palerma).³⁶ Konvencija ima dva dopunska dokumenta, nazvana "protokoli", u kojima se razrađuju definicije dvije podvrste organizovanog kriminala - jedna se odnosi trgovinu ljudima, a druga

²⁵ Član 32. CRC-a.

²⁶ Član 34. CRC-a.

²⁷ Član 35. CRC-a.

²⁸ Član 11. CRC-a.

²⁹ Član 39. CRC-a.

³⁰ Član 20. CRC-a.

³¹ Član 3. CRC-a.

³² Član 12. CRC-a.

³³ Član 16. CRC-a.

³⁴ Konvencija 28 može se naći na: www.hcch.net/e/conventions/menu28e.html

³⁵ Konvencija ILO-a br. 182 može se naći na www.iloex.ilo.ch:1567/english/convdisp2.htm. Kliknite na C182 na lijevom meniju.

³⁶ Protokol iz Palerma o trgovini ljudima može se naći na www.odccp.org/crime_cicp_convention.htm#final

na krijumčarenje migranata.³⁷ "Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom" u svom članu 3. daje prvu međunarodno prihvaćenu definiciju trgovine ljudima:

(a) "Trgovina ljudima" podrazumijeva vrbovanje, transport, sklanjanje ili prijem osoba, putem prijetnji ili korištenja sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, zloupotrebe moći ili ugroženog položaja, ili davanja ili primanja novca ili beneficija kako bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, a u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje minimalno uključuje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjavanje ili odstranjivanje organa...

U podstavu (b) ovog člana kaže se da je čak i ukoliko je neka žrtva "pristala" da bude predmet trgovine radi iskorištavanja, taj pristanak irelevantan ukoliko je upotrijebljen i jedan od gore navedenih načina prinude.³⁸

Od naročitog je značaja za ovu studiju je to što se u podstavu (c) trgovina ljudima dalje definira mnogo šire kada su u pitanju djeca:

(c) Vrbovanje, transport, transfer, sklanjanje ili prijem djeteta (naknadno definiranog kao "svaka osoba mlađa od osamnaest godina") u svrhu iskorištavanja smatra se "trgovinom ljudima" čak i ukoliko to ne uključuje bilo koji od načina navedenih u podstavu (a) ovog člana;

Drugim riječima, svaka osoba mlađa od 18 godina, koja je zatečena u okolnostima opisanim u ovoj odredbi, smatraće se žrtvom trgovine, bez obzira na način na koji je došlo do toga da ona ili on postane predmetom trgovine. U članovima 7. i 8. Protokola veoma uopšteno se opisuju posebne zaštite koje Države moraju pružiti djeci u ovoj situaciji. Tu spada usvajanje neophodnih zakonodavnih i drugih mjera kako bi se maloljetnim žrtvama trgovine omogućilo da ostanu u zemlji u kojoj su pronađeni, *i/ili* zaštitilo i ostvarilo njihovo pravo na repatrijaciju, u zavisnosti od toga za koje je opcije utvrđeno da najbolje služe humanitarnim interesima datog djeteta.³⁹

1.3.2 Domaći zakonski okvir

Daytonskim mirovnim sporazumom, zaključenim 1995. godine, oblikovana je ustavna struktura Bosne i Hercegovine, uspostavljanjem zakonodavnih, izvršnih i sudskih struktura na tri nivoa, državnom, entitetskom i kantonalnom.⁴⁰ Poseban status uživa Brčko Distrikt kao teritorijalna struktura sa drugačijim pravnim sistemom.⁴¹

³⁷ "Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children" i "Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air". ("Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom" i "Protokol protiv krijumčarenja migranata putem kopna, mora i zraka"). Tekst Konvencije vidjeti na: www.uncjin.org/Documents/Conventions. Dok je Konvencija stupila na snagu 29. septembra, 2003, Protokoli su na snazi od 25. decembra 2003 (Protokol o trgovini ljudima) i 28. januara 2004 (Protokol o krijumčarenju).

³⁸ "(b) Pristanak žrtve trgovine ... na namjeravano iskorištavanje navedeno u podstavu (a) ovog člana nerelevantan je u slučajevima gdje je korišteno neko od sredstava navedenih u podstavu (a)".

³⁹ Detaljnu diskusiju o načinu na koji Države trebaju tumačiti Protokol vidjeti u: International Human Rights Law Group, Ann Jordan: The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, August 2002; izvor: <www.hrlawgroup.org/initiative/trafficking_persons/>.

⁴⁰ Bosna i Hercegovina sastoji se od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu FBiH) i Republike Srpske (RS). Vidjeti član 1. (stav 3.) Ustava BiH. Poseban status dodjeljen je još jednoj teritorijalnoj strukturi, Distriktu Brčko, koji ima drugačiji pravni sistem. Više vidjeti u Statutu Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, Službeni list br.9/00.

⁴¹ Za više detalja pogledati: Statut Brčko Distrikta BiH, Službenik glasnik 9/00

Odredbe krivičnog prava

Najnovija široka reforma sistema krivičnog zakona i pravosuđa koja je u toku, promijenila je legislativu i praksu na nivou države i entiteta. Godine 2003. na državnom nivou, na snagu su stupili sljedeći zakonski akti: Krivični zakonik (u daljem tekstu KZ), Zakon o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka⁴² (u daljem tekstu Zakon o zaštiti svjedoka). Kao rezultat toga, Krivični zakonik i Zakon o krivičnom postupku FBiH i RS su usaglašeni sa zakonima na državnom nivou. Međutim, regulative još uvijek sadrže različitosti u oblastima koje se odnose na trgovinu ljudima.

Prije reforme, jurisdikcija u krivičnim predmetima je bila regulirana samo od strane entiteta. Sa uvođenjem novog Krivičnog zakonika i Zakona o krivičnom postupku, u martu 2003., jurisdikcija nad krivičnim predmetima je sada podijeljena između države i entiteta. Državna legislativa definiše katalog krivičnih djela koja su u nadležnosti države, uključujući i trgovinu ljudima. Uprkos tome, revidirani Krivični zakonik RS još uvijek sadrži odredbu koja eksplicitno predviđa kao krivično djelo trgovinu ljudskim bićima.⁴³ Međutim, tom odredbom krivičnim se djelom proglašava samo trgovina ljudima u svrhu prostitucije i ona ne odražava definiciju Konvencije iz Palerma. Krivični zakonici FBiH i Brčko Distrikta ne sadrže odredbu o trgovini ljudima kao krivično djelo.

Reforma krivičnog zakonika na državnom i entitetskim nivoima nije uspjela u usklađivanju legislative i prakse krivičnog postupka u slučajevima trgovine ljudskim bićima.⁴⁴ Prisutna je nejasnoća o pitanju na kom nivou procesuirati krivična djela iz oblasti trgovine ljudskim bićima. Trgovina ljudskim bićima je definirana kao krivično djelo u KZ BiH i trebalo bi se isključivo procesuirati od strane BiH tužioca. Također, kao što se vidi iz gore navedenog, kriminalno djelo trgovine je još uvijek uključeno u KZ RS. Svaki od entitetskih KZ još uvijek sadrži različite odredbe koje definišu akte iz konteksta trgovine ljudskim bićima, što u zavisnosti na okolnosti slučaja, može omogućiti procesuiranje na entitetskim nivoima.⁴⁵ Osim toga, pošto se većina aktivnosti na provođenju zakona organizuje na entitetskom nivou (a u FBiH i na kantonalnom nivou), nije jasno na osnovu kojih kriterija i u kojoj fazi će BiH tužilac podići određeni slučaj na nivo državnog suda.

Nedostatak usaglašenosti KZ i nepostojanje jasnih instrukcija o kompetencijama u procesuiranju slučajeva trgovine ljudskim bićima, rezultira brojnim nejasnoćama, uključujući različite sudske prakse, nejednak tretman žrtava i branjenika, nepotrebno odlaganje donošenja presude, i ukupnim neefikasnim procesuiranjem slučajeva trgovine. Postoji rizik da će tužioci na entitetskim nivoima radije procesuirati slučajeve po sopstvenim definicijama – što nije u skladu sa Protokolom iz Palerma – bez prosljeđivanja slučajeva trgovine ljudima BiH tužiocu

⁴² Sva tri zakonska akta na državnom nivou stupila su na snagu 1. marta 2003. godine. Na nivou RS-a isti zakonski akti doneseni su 1. jula 2003., a na nivou FBiH 1. avgusta 2003. godine.

⁴³ Član 188. Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

⁴⁴ L Ivanovici, «Comentary on the criminal law reform with particular emphasis on legislation designed to combat trafficking in human beings.» str. 1, the Council of Europe Lara Criminal Law Reform Seminar, Albania novembar 2003, n. 1, at. 3. ("Komentar o reformi krivičnog zakona sa naročitim fokusom na odredbi za borbu protiv trgovine ljudima")

⁴⁵ Neke od ovih su: nezakonito oduzimanje slobode (Fed KZ Cl. 179, RS KZ Cl. 166 I BD Cl. 176, nabavljanje i posredovanje u prostituciji/međunarodno nabavljanje u prostituciji (Fed KZ Cl. 210 I BD KZ Cl. 211 I 212, BH KZ Cl. 187), otmice (Fed KZ Cl. 180 I BD KZ Cl. 179), falsifikovanje dokumenata (Fed. KZ Cl. 373 and BD Cl. 366), silovanje (Fed KZ Cl. 203, BD KZ Cl. 206), nasilni seksualni odnosi (Cl. 206, BD Cl. 207), i seksualni odnosi sa bespomoćnom osobom (BD KZ Cl. 208), seksualno zlostavljanje djece (Fed. KZ Cl. 207, BD KZ Cl. 209), teške tjelesne povrede (RS KZ Cl. 156).

Legislativa o zaštiti svjedoka je usvojena na državnom i entitetskim niovima sa usaglašenim odrednicama. Odrednice pokrivaju dvije kategorije svjedoka: svjedoci pod prijetnjom⁴⁶ i ugroženi svjedoci, s tim što drugoj pripadaju sva djeca svjedoci⁴⁷. Svjedoci imaju pravo na psiho-socijanu i profesionalnu pomoć i ostale mjere zaštite. Međutim, praktična primjena zakona do sada je bila limitirana, obzirom na nedostatak potrebnih sredstava i uputstava za implementaciju.

Zaštita žrtava

BiH je preuzela brojne pravne i političke obaveze na međunarodnom i regionalnom nivou u pogledu pomoći i zaštite žrtava trgovine ljudskim bićima, neovisno o njihovoj nacionalnosti.⁴⁸ U slučaju lokalnih žrtava trgovine ljudima, malo je urađeno u pogledu formulisanja ovih obaveza u državnom zakonu.

Na osnovu postojećih pravila o zdravstvenoj zaštiti, pristup zdravstvenoj zaštiti je omogućen samo osobama koje imaju zdravstveno osiguranje, uglavnom građani BiH. Strani državljani su pokriveni zdravstvenom zaštitom samo u slučajevima postojanja formalnog sporazuma sa njihovom matičnom državom. Većina žrtava trgovine ljudima potiče iz zemalja sa kojima BiH nema takve sporazume. Izuzeci su učinjeni za hitne slučajeve, u kojima su zdravstvene ustanove dužne pružiti hitnu medicinsku pomoć svim osobama, neovisno od postojanja zdravstvenog osiguranja.

⁴⁶ Definicija: "čija lična sigurnost ili sigurnost članova porodice je ugrožena kroz učešće u suđenju, kao rezultat prijetnji, uznemiravanja ili sličnih akcija koje se odnose na njegovo svjedočenje". Član 3 par. 1. Definition: "whose personal security or the security of the family is endangered through his participation in proceedings, as a result of threats, intimidation or similar actions pertaining to his testimony." Article 3.para.1

⁴⁷ Definicija: "koji je bio teško fizički ili mentano traumatiziran događanjima iz prekršaja ili na drugi način patio od ozbiljnog mentalnog problema zbog kojeg je preosjetljiv, I dijete I mlada osoba", Član 3. par.3 Definition: "who has been severely physically or mentally traumatized by the events of the offence or otherwise suffers from a serious mental condition rendering him unusually sensitive, and a child, and a juvenile." Article 3.para.3

⁴⁸ Ujedinjene Nacije (UN): Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv međunarodnog organiziranog kriminala (Palermo konvencija), i njeni protokoli o sprječavanju, smanjenju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama I djecom (Palermo protokol o trgovini), kao i Protokol protiv krijumčarenja imigranata kopnom, zrakom i morem, nadopunjuje UN Konvenciju protiv međunarodnog organizovanog kriminala (Palermo protokol o krijumčarenju), Međunarodna konvencija o civilnim i političkim pravima (ICCPR); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Konvencija o pravima djeteta (CRC), i njeni dopunski protokol o prodaji djece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji; ILO Konvencija o ropstvu, ILO Konvencija broj 29 i 105 o prisilnom radu, i 138 i 182 o dječjem radu. ILO dopunska Konvencija o ukidanju ropstva, trgovini robljem, i institucijama sličnim ropstvu; UNHCR Preporučeni principi o ljudskim pravima i trgovini ljudima (2002); UNICEF Uputstva o zaštiti prava djeteta žrtve trgovine ljudima u Jugositočnoj Evropi(maj 2003); WHO Etičke i sigurnosne preporuke za intervjuisanje žena žrtava trgovine (2003)

Vijeće Evrope (CoE): evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) i njeni Protokoli; evropska Konvencija o ekstradiciji i njen protokol, evropska Konvencija o kompenzaciji žrtava nasilja, evropska Konvencija o uzajamnom pomaganju u pitanju kriminala i njeni protokoli; evropska Konvencija o prenosu procesuiranja krivičnih djela; preporuke ministarskog komiteta R (85) 11 zemljama članicama o poziciji žrtava u Nacrtu KZ i ZK proceduri; preporuka ministarskog komiteta R (87) 21 zemljama članicama o pomoći žrtvama i sprječavanju žrtvovanja, Preporuka ministarskog komiteta R (97) 13 zemljama članicama o uznemiravanju svjedoka i pravima branjenika; Preporuka ministraske komisije R (2000) 11 zemljama članicama o aktivnostima protiv trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije; Preporuka ministarske komisije R (2001) 11 zemljama članicama o kritikama vodećih principa u borbi protiv organiziranog kriminala.

Organizacija za bezbjednost i saradnju u Evropi (OEBS): Beč: odluka Ministarskog savjeta br. 1 o jačanju OEBS napora u borbi protiv trgovine ljudskim bićima, novembar 2000.; Bukurešt: odluka Ministarskog savjeta br. 6, decembar 2001.; odluka Stalnog Savjeta br. 426-Trgovina ljudskim bićima, juli 2001., Porto : Ministarska deklaracija o trgovini ljudskim bićima, decembar 2002., Sofia: Odluka ministarskog savjeta br. 2/03, usvajanje OEBS Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudskim bićima; OEBS ODIHR referentni vodič za pregled legislative o borbi protiv trgovine ljudima sa posebnim osvrtom na jugoistočnu Evropu (2001, OEBS ODIHR Nacionalni sistem upućivanja, Udruživanje napora za zaštitu prava zrtve trgovine, praktični priručnik, u pripremi.

Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope, Radna grupa za sprječavanje trgovine ljudima (SPTF): Deklaracija o sprječavanju trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi Pakta za stabilnost, Palermo, 13. decembar 2000. ; Izjava PS o obavezama mehanizama razmjene informacija o trgovini ljudima u Jugoistočnoj Evropi, Zagreb, 27. novembar 2001.; Izjava PS o obavezama u pogledu privremenih dozvola za boravak, Tirana, 12. decembar 2002. ; Izjava PS o zaštiti žrtava/svjedoka trgovine djecom, Sofija, decembar 2003.

Imajući u vidu ugroženost žrtava trgovine, i često zlostavljanja kojima su bili podvrgnuti, kao i prava žrtava na zdravstvene usluge kao što je predviđeno u UN Konvenciji o Međunarodnom kriminalu sa njenim protokolima, BiH ima obavezu da osigura pristup besplatnoj zdravstvenoj zaštiti svim žrtvama trgovine neovisno od njihove nacionalnosti.⁴⁹ Ovo također treba uključivati regulativu pristupa socijalnoj zaštiti za žrtve trgovine ljudima kojima je odobrena privremena dozvola boravka na humanitarnoj osnovi.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu je uveo više odredbi koje štite pravo žrtvi ('victim friendly'). Ovo uključuje opciju davanja privremene dozvole za boravak na humanitarnoj osnovi žrtvama trgovine, prevenciju deportacije identifikovanih žrtava. Zakon također predviđa specifične mjere zaštite za djecu, dozvoljava privremeni boravak djeci žrtvama organiziranog kriminala i djeci bez roditeljskog staranja.

Pravilnik o tretmanu žrtava trgovine, koji je trenutno u nacrtu, će uspostaviti pravila i standarde tretmana, i dodatno specificirati mjere zaštite djece. On će zamijeniti Uputstvo izdato u septembru 2002. Od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Ovo "Privremeno uputstvo o tretmanu žrtava trgovine" sadržavalo je odredbe o tretmanu i zaštiti žrtava trgovine ljudskim bićima. Međutim, ovo uputstvo je veoma malo korišteno u praksi, obzirom na činjenicu da nije pravilno distribuirano, te da nije objavljivano u Službenim listovima.

Zakon o kretanju i boravku stranaca kao i nacrt Pravilnika se odnose samo na strane državljane žrtve trgovine ljudima. Ovo isključuje žrtve trgovine državljane BiH. Postoji hitna potreba reguliranja široke zaštite i pomoći žrtvama unutrašnje trgovine i žrtvama trgovine iz BiH u treće zemlje.

Zakon o socijalnoj zaštiti obezbjeđuje okvir za zaštitu djece od zlostavljanja i nasilja. Međutim, jedan od ključnih uslova za pravo na socijalnu zaštitu jeste uslov stalnog ili privremenog boravišta u kantonu⁵⁰ ili opštini. Ovo pokreće pitanje u vezi s djecom ili osobama koje ne mogu dokazati boravište, pošto se možda radi o strancima koji nemaju boravište na određenom području, što je često slučaj sa žrtvama trgovine. U takvim slučajevima Centri za socijalni rad rutinski odbijaju pomoć djeci, pravdajući to time da slučaj nije u njihovoj nadležnosti. Međutim, zakoni o socijalnoj zaštiti u oba entiteta nemaju konkretne odredbe kojima se reguliše status djece žrtava trgovine ili pomoć koja im se treba pružiti u skladu s međunarodnim standardima.⁵¹

POGLAVLJE 2: KONCIPIRANJE, METODE I INSTRUMENTI ISTRAZIVANJA

2.1 Osnovne informacije

Kod metodoloških pristupa ovom istraživačkom projektu kombinirani su instrumenti i pretpostavke kako iz "brze procjene" tako i iz "akcionog istraživanja u zajednici". **Brza procjena** (Rapid Assessment - RA) je metod istraživanja koji su zajednički razvili ILO i UNICEF u cilju prikupljanja opisnih informacija o skrivenim ili nezakonitim oblicima rada djece na određenom geografskom području.⁵² Ovaj metod često se koristi na početku aktivnosti

⁴⁹ OHCHR, Prijedlog nacrta Pravilnika za zaštitu žrtava trgovine ljudskim bićima, Jasminka Džumhur, pravnica, april 2004.

⁵⁰ FBiH se sastoji od federalnih jedinica (kantona). Više pojedinosti vidjeti u Ustavu FBiH, Službene novine br. 1/94, 13/97

⁵¹ S Sali-Terzic, D Sehic, "Legal analysis of research conducted on trafficking and the worst forms of child labor in Bosnia and Herzegovina" (Pravna analiza istraživanja o trgovini ljudima i najgorim oblicima zloupotrebe djece u radu u Bosni i Hercegovini), juni 2003., str. 15.

⁵² International Programme on the Elimination of Child Labour (January 2000). *Investigating Child Labour: Guidelines for Rapid Assessment (A Field Manual)*. International Labour Organization, <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpec/guides/rapass.htm>.

planiranja programa, kako bi se napravila brza skica problematike. Jedinica za statistiku i monitoring ILO-vog Međunarodnog programa za eliminaciju zloupotrebe djece u radu RA metod opisuje kao "iako više kvalitativan...u pristupu nego ankete zasnovane na domaćinstvima...znatno lakši, manje skup i brži za provedbu. Ovaj metod pokazao se vrlo korisnim za detaljno upoznavanje s radnim uslovima i uslovima u kojima žive djeca koja su žrtve najgorih oblika zloupotrebe djece u radu".⁵³ RA metodologija nije dizajnirana za proizvodnju numeričkih podataka koji se mogu uopštiti nego za prikupljanje opisnih pojedinosti specifičnih za anketirane osobe s kojima se obavljaju razgovori.

Akciono istraživanje u zajednici (Community-Based Action Research – CBAR) dijeli sa RA interes za prikupljanje informacija koje će biti direktno korisne za koncipiranje i planiranje programa. Kod obje metodologije aktivno se uključuje učešće grupa i pojedinaca koji će biti uključeni u odgovor na određeni problem, a u mnogim slučajevima ovi metodi uključuju i one koji su utvrđeni kao *dio* "problema" (npr. djeca koja rade na ulici). Međutim, kod CBAR-a se na osnovu pouka iz RA ide i korak dalje. Kao pristup koji se često primjenjuje u situacijama značajnog konflikta u zajednici i/ili tamo gdje se čini da su problemi naročito otporni na promjene, CBAR se ponekad naziva "ispitivanjem zasnovanom na koncenzusu". Drugim riječima, iako se CBAR tiče prikupljanja činjeničnih informacija, on prvenstveno predstavlja instrument za uključivanje što je moguće više ljudi u iznalaženje rješenja za određeni problem u zajednici.

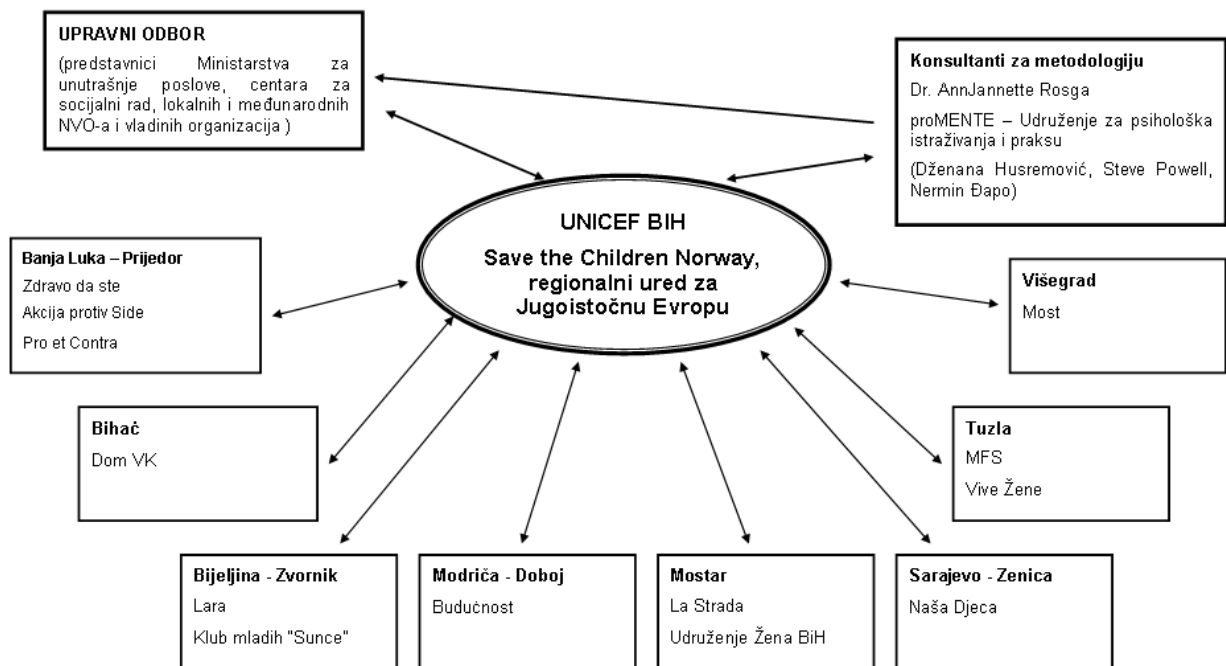
2.2 Odabir istraživača i lokacije

Nakon što su UNICEF i Save the Children-Norway postigli sporazum o partnerstvu u provođenju ove studije, pozivi na saradnju upućeni su na adresu oko dvadeset vladinih i nevladinih agencija u BiH.⁵⁴ Tridesetšest predstavnika iz 13 od ovih agencija (u daljem tekstu "zainteresirane strane") odabrani su kao istraživači i za obuku od strane konsultanata za metodologiju koja će biti primjenjena u studiji. Od ostalih predstavnika traženo je da formiraju Savjetodavni odbor kako bi nadgledali istraživanje i istraživačima olakšali pristup informacijama u regijama u kojima rade

Takođe vidjeti: Elsie Wong, UNICEF and Canadian International Development Agency (2002), *Rapid Assessment and Response on Especially Vulnerable Young People in South Eastern Europe*. (Belgrade: UNICEF Area Office for the Balkans).

⁵³ Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour (SIMPOC). <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simnoc/about.htm>

⁵⁴ Pozvani su odabrani na osnovu jednog jedinog kriterija: treba postojati vjerovatnoća da je data agencija imala direktne kontakte s jednom ili obje ciljne grupe istraživanja (djeca koja su prisiljena na rad ili seksualno iskorištavana a koja su se možda putem trgovine našla u toj situaciji).

Zainteresirane strane su utvrdile lokacije za istraživanje na osnovu tri kriterija:

1. Poznato postojanje velikog broja "noćnih barova" za koje se sumnjalo ili je potvrđeno da su u njima prisutne žrtve trgovine radi seksualnog iskorištavanja, uključujući lokale u blizini glavnih transportnih ruta i državnih/entitetskih granica;
2. Poznato postojanje velikog broja djece koja rade na ulici;
3. Lokacije i kapaciteti lokalnih NVO u zemlji koje imaju kontakte sa ciljnim populacijama.

Odabrano je osam lokacija, svaku od njih je istraživao tim sastavljen od 3-6 istraživača i regionalnog koordinatora. Među lokacijama za istraživanje bile su slijedeće regije: Mostar, Bihać, Modriča-Doboј, Sarajevo-Zenica, Banjaluka-Prijedor, Višegrad, Tuzla i Bijeljina-Zvornik. Ove regije obuhvatile su pomenute gradove i okolne gradove/opštine.

Zainteresirane strane su učestvovala u izradi pitanja za istraživanje i sarađivala u razradi instrumenata za prikupljanje podataka koje su koncipirali konsultanti.

2.3 Policijske stanice/uprave, pružioc i usluga i centri za socijalni rad koji su pružili informacije za istraživanje

Policijske stanice/uprave koji su pružili podatke, po regijama

Sarajevo/Zenica: Zenica, Novi Grad, Centar, Stari Grad, Ilidža, Novo Sarajevo; **Tuzla:** Tuzla; **Višegrad:** Goražde, Pale; **Modriča/Doboј:** Modriča, Brod, Šamac, Derventa, Petrovo, Vukosavlje, Teslić, Doboј; **Mostar:** Jablanica, Stolac, Široki Brijeg, Posušje, Grude, Ljubuški, Trebinje; **Banja Luka/Prijedor:** Banja Luka, Gradiška, Prijedor; **Zvornik/Bijeljina:** Brčko, Srebrenica, Vlasenica, Bratunac, Milići, Zvornik, Lopare, Ugljevik, Bijeljina; **Unsko – Sanski Canton (USC):** Ključ, Bosanski Petrovac, Sanski Most, Bosanska Krupa, Bihać, Bužim, Cazin, Velika Kladaša.

Pružao ci usluga koji su dali informacije vezane za trgovinu u svrhu seksualnog iskorištavanja, po nazivu organizacije i imenu projekta u realizaciji

Medica-Zenica: Terapijski centar za žene i djecu, Obrazovni centar; **Organizacija žena "Lara"-Bijeljina:** Ženski centar, Žene to mogu; Pomoć žrtvama trgovine, Magični čošak – igraonica za djecu; **UG "Budućnost" –Modriča:** Centar za podršku ženama, Žene to mogu – program za osnaživanje žena; Pomoć žrtvama nasilja i trgovine, igraonica za djecu,

interaktivno učenje; **Prihvatni centar "Duje" - Doboj Istok:** Sklonište; **La Strada BiH:** Sklonište; **International organization for migration (IOM):** Pomoć žrtvama trgovine.

NVO koji su dali informacije o djeci koja žive i rade na ulici kao mogućim žrtvama trgovine u svrhe iskorištavanja u radu, po nazivu organizacije i imenu projekata u realizaciji

"Zdravo da ste", Banja Luka: Komunalni centri - razvoj zajednice, Psihosocijalna podrška djeci pogođenoj ratom, Rad u Romskoj zajednici Modrički Lug, Implementacija dječjih prava, Psihosocijalna podrška djeci povratnicima, Zaštita seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih, Omladinski; **"Društvo za pomoć mentalno retardiranim osobama", Prijedor:** Dnevni boravak za umjereno retardirana lica, Nabavka lijekova i ortopedskih pomagala, edukacija djece sa posebnim potrebama, Ishrana - nabavka i montaža platenika, Ručno oslikavanje svile; **"Nada" Prijedor:** Prevencija nasilja prema djeci, ženama i starim osobama, Prevencija sociopatoloških pojava kod djece i omladine; **UG "Budućnost", Modriča:** Centar za podršku ženama, Žene to mogu – program za osnaživanje žena; Pomoć žrtvama nasilja i trgovine, igraonica za djecu, interaktivno učenje; **HUG "Zemlja djece", Tuzlanski tinejdžerski centar Telex Tuzla:** Djeca ulice (medijska kampanja, pomoć djeci sa ulice, edukacija i opismenjavanje).

Centri za socijalni rad koji su dali podatke o registrovanim slučajevima ili izvještajima koji se odnose na djecu koja žive i/ili rade na ulici, po regiji

Tuzla: Tuzla, Gračanica, Srebrenik, Doboj Istok, Gradačac; **Mostar:** Ljubuški, Mostar Jugozapad, Trebinje, Jablanica, Mostar-Stari Grad, Stolac; **Sarajevo/Zenica:** Novi Grad, Stari Grad, Novo Sarajevo, Centar, Ilidža, Travnik, Zenica; **Zvornik/Bijeljina:** Brčko, Ugļevik, Bijeljina, Lopare, Zvornik, Milići, Vlasenica, Bratunac, Srebrenica; **USC:** Bosanski Petrovac, Velika Kladaša, Cazin, Bužim, Bosanska Krupa, Sanski Most, Ključ, Bihać; **Modriča/Doboj:** Brod, Modriča, Derventa, Doboj, Petrovo, Šamac, Vukosavlje; **Banja Luka:** Banja Luka, Gradiška, Prijedor, Novi Grad; **Višegrad:** Goražde, Rudo, Rogatica, Višegrad.

2.4 Pitanja i metode istraživanja

Koncept ovog istraživačkog projekta u velikoj mjeri su odredile odabrane ciljne grupe i izazovi koje je situacija u kojoj se one nalaze postavljala pred bilo kakvu studiju u oblasti društvenih nauka.⁵⁵ Prvo, nezakonitost aktivnosti koje su istraživane podrazumijevala je da će pojedinci uključeni u trgovinu ljudima automatski imati stimulanse da negiraju učešće u problemu i poreknu saznanje o njegovom postojanju. Drugo, već je utvrđeno da u BiH dolazi do trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, te da ona često uključuje mreže organizovanog kriminala, povremeno uz aktivni ili pasivni dogovor sa zvaničnicima sistema krivičnog pravosuđa. Tako su pitanja sigurnosti istraživača i etički faktori vezani za istraživanje s djecom bili naročito značajni u koncipiranju metoda istraživanja.

Napomena o korištenju jezika

Metode i instrumente istraživanja zajedno su koncipirale dvije konsultantice za istraživanje, jedna bosanska državljanka, a druga američka državljanka nastanjena u BiH. Kao rezultat takvog rada, instrumenti su istovremeno razvijani na BSH (Bosanski-Srpski-Hrvatski-) i engleskom jeziku. Obuka i seminari za istraživače iz BiH takođe su provedeni na oba jezika, uz prevodioca za bosanski jezik da bi se olakšalo učešće govornika engleskog jezika. Na taj način su u pripremi instrumenata za prikupljanje podataka minimizirane poteškoće bazičnog prevođenja. Međutim, dvije riječi u BSH nije jednostavno prevesti ekvivalentnim riječima u engleskom:

⁵⁵ Nekoliko drugih faktora je, međutim, uticalo na koncipiranje instrumenata za prikupljanje podataka i davanje prednosti kvalitativnim u odnosu na kvantitativne metode.

trgovina i nacija. Vidjeti okvire u daljem tekstu radi informacija o ovim terminima.

U svjetlu ovih izazova, konsultanti za metodologiju utvrdili su da će studija u kojoj bi bilo korišteno više metoda (multi-method study) dati najvalidnije i najpouzdanije rezultate. **Utvrđene su tri oblasti (za svaku ciljnu grupu) za istraživanje u sklopu studije: priroda i obim, odgovori, te svijest/stavovi.** Na pitanja vezana za prirodu, obim i odgovor prvenstveno su dobijeni odgovori putem anketa među pripadnicima organa za provođenje zakona i pružalaca usluga za koje se može očekivati da imaju direktan kontakt s bilo kojom od dvije ciljne grupe. Tamo gdje je to bilo moguće, obavljani su i naknadni razgovori s ovim anketiranim osobama kako bi se pojasnile i razradile informacije do kojih se došlo u anketama.

«Trgovina»

Trgovina je termin koji govornici BSH-a obično koriste kada prevode termin "trafficking" sa engleskog jezika. Međutim, obrnuto prevođenje (tehnika pomoću koje se može provjeriti tačnost značenja određene prevedene riječi) riječi trgovina na engleski može proizvesti takve termine kao što su "store" ili "shop" (prodavnica) i "market economy" (tržišna privreda). Iz tog razloga nije neuobičajeno da izvorni govornici BSH-a koji rade na polju borbe protiv trgovine ljudima koriste englesku riječ "trafficking" čak i kada govore BSH.

Smatralo se da su podaci prikupljeni pomoću ovih metoda dovoljni za ciljnu grupu vezanu za seksualno iskorištavanje pa su korišteni i za prikupljanje podataka o ciljnoj grupi djece koja rade na ulici. Međutim, o ovoj grupi su organi za provođenje zakona i pružaoci usluga pružili mnogo manje sekundarnih informacija. Stoga su korišteni i metodi prikupljanja primarnih podataka, konkretno direktno, vođeno posmatranje djece koja rade na ulici, te razgovori s djecom koja su bila spremna da razgovaraju s istraživačima.

Konsultanti i istraživači su uvidjeli da uzroci i posljedice problema trgovine ljudima, naročito djecom i omladinom, prelaze okvire zvaničnih institucija kao što su organi za provođenje zakona i pružaoci usluga i zahvataju društvo u cjelini. Informisanost javnosti i stavovi prema problemu trgovine ljudima u najmanju ruku utiču kako na potrebu za određenim edukativnim kampanjama tako i na spremnost javnosti da traži ili podrži različite aktivnosti na polju sprječavanja i odgovora. Stoga se u studiji takođe nastojalo prikupiti informacije o stepenu informisanosti i stavovima o pitanjima vezanim za trgovinu djecom. Konkretno podgrupe građana identificirane su kao izvori informacija za svaku od ciljnih grupa u studiji.

2.4.1 Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja

Na svakoj lokaciji gdje je vršeno anketiranje, okupljene su grupe djevojaka adolescentske dobi kako bi procijenile ugroženost djevojaka u BiH⁵⁶ u pogledu trgovine, te identificirale djelotvorne strategije za preventivne javne edukativne kampanje. Grupe odraslih muškaraca starih između 18 i 44 godine pozvane su na svakoj lokaciji da odgovore na pitanja kojima se procjenjuje nivo njihove informisanosti i percepcija o trgovini radi seksualnog iskorištavanja, te o prostituciji uopšte. Ovdje je bio cilj da se ustanove stavovi muškaraca u BiH prema seksualnoj industriji kao način utvrđivanja "tržišnih uslova" za mreže trgovine ljudima. Drugo, u ovim fokus-grupama pokušala se utvrditi vjerovatnoća da li bi muškarci prijavili dokaze o trgovini radi seksualnog iskorištavanja kada bi naišli na njih. Kao i podaci prikupljeni o stavovima i percepcijama djevojaka adolescentske dobi, ovi podaci mogu koristiti u osmišljavanju djelotvornih kampanja za informisanje o trgovini ljudima i njeno sprječavanje. Ove fokus-grupe uključene su u studiju jer su istraživači i konsultanti smatrali da bi se usmjeravanjem edukacije, kako na potencijalne klijente tako i na potencijalne žrtve, tretirale i strana ponude i strana potražnje kod trgovine radi seksualnog iskorištavanja.

⁵⁶ Iako postoje dokazi o mladićima koji su predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja u nekim zemljama, djevojke su daleko češće predmet ovog oblika iskorištavanja, a postoji malo podataka koji potvrđuju da mladići rade u seksualnoj industriji u BiH. Otud su fokus-grupe bile ograničene na djevojke.

2.4.2 Djeca koja rade na ulici

Grupe odraslih iz BiH, odabrane po slučajnom uzorku, okupljene su na svakoj lokaciji za koju se znalo da djeca tu rade/prose na ulici. Od ovih grupa traženo je da razgovaraju o svojim percepcijama i informisanosti o djeci koja rade na ulici. Dizajnirana su pitanja kako bi se utvrdilo da li su stanovnici BiH svjesni mogućnosti da djeca budu prisiljena da rade ili prose na ulici; kako gledaju na takvo ponašanje i kako ga objašnjavaju; te šta oni misle da bi trebalo uraditi u vezi s tim problemom. Preliminarno istraživanje koje su proveli konsultanti pokazalo je da široko rasprostranjena diskriminacija Roma, te percepcija da su većina djece koja rade na ulici Romi, može uticati na spremnost stanovnika BiH da podrže programe pomoći takvoj djeci. U ovim fokus-grupama pokušalo se provjeriti tačnost preliminarnih rezultata i naučiti više o razumijevanju i stavovima stanovništva prema djeci koja rade/prose na ulici.

Tabela 1 Istraživačka pitanja, metode i ispitanici po ciljnim grupama

Ciljna grupa	Pitanja u istraživanju	Pitanja u istraživanju	Anketirani
Maloljetnici koji su predmet trgovine u svrhu Seksualnog iskorištavanja	Priroda i obim	Ankete i naknadni razgovori	Službe za provođenje zakona ⁵⁷
	Djelovanje / Odgovor na problem	Ankete i naknadni razgovori	Skloništa (IOM & NVO-i)
	Informisanost / stavovi	Ankete i naknadni razgovori	Službe za provođenje zakona Centri za Socijalni Rad
		Fokus-grupe	Tinejdžerke Odrasli muškarci
Djeca i omladina koja rade na ulici	Priroda i obim	Ankete i naknadni razgovori	Službe za provođenje zakona Centri za socijalni rad NVO-i
	Djelovanje / Odgovor na problem	Ankete i naknadni razgovori	Službe za provođenje zakona Centri za socijalni rad NVO-i
		Razgovori (spontani; na ulici)	Djeca koja rade na ulici
		Strukturirano posmatranje na ulici	
	Informisanost / stavovi	Fokus-grupe	Odrasli stanovnici BiH
		Ankete i naknadni razgovori	Službe za provođenje zakona Ankete i naknadni razgovori

Istraživači su nastojali da odgovore na sljedeća opšta pitanja:⁵⁸

⁵⁷ lokalne službe i Državna granična služba

⁵⁸ Kompletni spiskovi pitanja iz ankete, razgovora i fokus-grupa mogu se dobiti na zahtjev.

Priroda i obim

- I. Šta nam agencije, za koje je najveća vjerovatnoća da će doći u kontakt s maloljetnim žrtvama trgovine, mogu reći o prirodi i obimu trgovine maloljetnicima u BiH?
- C) Šta je poznato o prirodi i obimu uključenosti maloljetnika u širi problem trgovine ženama radi seksualnog iskorištavanja u Bosni i Hercegovini (BiH)?
- D) U kojoj mjeri, i na koji način, djeca koja rade i/ili prose na ulici to rade zbog toga što su bila predmet trgovine? U kojoj mjeri, i na koji način, odrasli organizuju i prisiljavaju/prinuđavaju na rad djecu koja rade i prose na ulici?

Odgovori

- II. Kakve službe postoje za pomoć djeci koja rade na ulici i žrtvama trgovine radi seksualnog iskorištavanja? Koje su dobre strane, nedostaci i praznine u uslugama za svaku od grupa na nivou zemlje i na regionalnom nivou?
- III. Tamo gdje postoje službe, da li postoje i posebne mjere zaštite za djecu usmjerene na procjenu najboljih interesa djeteta i primjenu tih oblika podrške? Ukoliko postoje, koje su to mjere?

«Nacionalnost»

Nacija se često pogrešno prevodi na engleski kao "ethnicity" ili "nation". Niti jedna od ove dvije riječi ne prenosi puno značenje ove riječi na BSH. Nacija kombinira u sebi elemente teritorijalne geografije, nacionalnog identiteta, porijekla s očeve strane, te vjerskog/kulturnog nasljeđa i tradicija.

Kod termina Bošnjak pravi se razlika između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba i bosanskih Hrvata. Riječ Bošnjak biće korištena u narednim poglavljima ovog izvještaja da bi se označili Bosanci za koje se zna da su Muslimani. Opšti termin Bosanci biće korišten kada je nacija pojedinaca ili grupa o kojima se govori nepoznata ili irelevantna za datu temu. To jest, "Bosanci" će označavati pojedince bilo koje nacije koji žive unutar državnih granica zemlje Bosne i Hercegovine.

Informisanost/stavovi

4. Za svaku ciljnu grupu (djeca koja rade/prose na ulici; djevojke/žene koje rade u noćnim barovima), od anketiranih je u fokus-grupama traženo da govore o tome šta znaju o prirodi i obimu trgovine djecom. Oni su pozvani da kažu svoje mišljenje o uzrocima trgovine ljudima i o tome šta treba uraditi da se problem spriječi, ili da se odgovori na njega.

Ograničenja kvantitativnih podataka

Anketirani, koje smo konsultovali za ovo istraživanje, imali su različit odnos prema problemu trgovine ljudima. Mandat određene institucije može datoj instituciji skrenuti pažnju na određene vrste trgovine ljudima, ali ne i na neke druge vrste. Na primjer, lokalnoj policiji na području kakva je pijaca Arizona⁵⁹ bilo bi poznato krivično djelo prodavanja žena radi prostitucije, ali oni možda nisu uveli dosljednu praksu za procjenu godišta kako bi utvrdili da li poznati slučajevi prodaje uključuju maloljetnice. Druge institucije, kao što su Centri za socijalni rad, možda imaju kontakte s djecom koja rade na ulici, ali nemaju kontakte s maloljetnicima koji su predmet trgovine u svrhu komercijalnog seksualnog iskorištavanja. Ova činjenica dovela je do nekih varijacija u radnim definicijama "trgovine ljudima" koje su ponudili anketirani, naročito što se tiče djece i omladine.

Ogromne razlike (i u smislu kvaliteta i u smislu organizacije) postojale su kod mnogih sistema evidentiranja koji su bili na raspolaganju anketiranim i istraživačima. U mnogim

⁵⁹ Pijaca Arizona u blizini Brčkog bila je u godinama koje pokriva ova studija čuvena kao lokacija na kojoj su vlasnici barova mogli kupiti žene da za njih rade kao prostitutke.

slučajevima relevantne informacije nisu konzistentno evidentirane s obje strane geografskih ili institucionalnih granica. U drugim su pak slučajevima podaci postojali samo u nestrukturiranim formatima (npr. gomile pojedinačnih listova papira).

Posljedica toga je što su istraživači često nailazili na neprecizno uklapanje njihovih pitanja i raspoloživih odgovora. U slučajevima gdje su se pojavile značajne nekonzistentnosti u saopštenim rezultatima, ili tamo gdje je bilo jasno da je anketirani anketna pitanja protumačio netačno u svrhu ove studije, dati podaci su tumačeni konzervativno ili su potpuno isključivani.⁶⁰ Ostala ograničenja specifična za svaku ciljnu grupu razmatraju se na kraju Poglavlja 3 i 4, te u Zaključku.

POGLAVLJE 3: TRGOVINA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

3.1 Obim istraživanja i vrste anketiranih

Ovo poglavlje prvenstveno se bavi trgovinom djecom prema Bosni i Hercegovini i unutar⁶¹ Bosne i Hercegovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Definicija trgovine djecom usvojena u ovom izvještaju jeste "vrbovanje, transport, transfer, sklanjanje i prijem djeteta [...] u svrhu iskorištavanja⁶²."

Anketirani su podijeljeni na agencije, davaoce usluga i agencije za provođenje zakona.

Tabela 2. Anketirani po grupama

"Agencije" = sve anketirane agencije: policijske stanice / uprave, DGS, Centri za socijalni rad, NVO-i i IOM.			
Pružaoци usluga / Skloništa		Agencije za provođenje zakona	
NVO-i: Nevladine organizacije	IOM: International Organization for Migration	Policijske stanice / uprave	DGS: Državna granična služba

- Informacije o davaocima(pružaoциma) usluga date u ovom poglavlju fokusiraju se na podatke koje je dostavilo pet organizacija koje su eksplicitno rekly da pružaju usluge za djecu koja su predmetom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Pojednost se mogu dobiti na zahtjev. Među ovih pet anektiranih organizacija su tri od ukupno pet skloništa koja postoje u Bosni i Hercegovini⁶³ ;
- Kontaktiran je i IOM-ov centar u Sarajevu kao poseban davalac usluga, koji nije NVO (radi se o međuvladinoj organizaciji).;

⁶⁰ Naprimjer, neki anketirani iz Centara za socijalni rad izvijestili su o slučajevima trgovine djecom radi seksualnog iskorištavanja tamo gdje su druge pouzdane informacije sugerisale da oni nisu imali kontakata s ovom ciljnom grupom. Naknadnim upitima utvrđeno je da su neki anketirani iz Centara za socijalni rad pitanja iz istraživanja protumačili tako da ona uključuju djecu žrtve seksualnog iskorištavanja. Pošto resursi nisu dozvoljavali naknadne razgovore sa svakom anketiranom osobom iz Centara za socijalni rad da bi se provjerila validnost podataka, isključeni su svi izvještaji Centara za socijalni rad o trgovini djecom radi komercijalnog seksualnog iskorištavanja.

⁶¹ Ovo znači da trgovina ljudima kod koje je Bosna i Hercegovina izvorišna zemlja eksplicitno nije uključena.

⁶² Član 3., podstav c iz Konvencija iz Palerma, što je relevantni stav za djecu.

⁶³ Regional Clearing Point, First Annual Report on Victims of Trafficking in South Eastern Europe, International Organization for Migration, Stability Pact for South Eastern Europe Task Force on Trafficking in Human Beings & International Catholic Migration Commission, str. 121. (Prvi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine u jugoistočnoj Evropi)

- Međutim, podaci koje su oni dostavili, dajući pojedinosti o velikom broju djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, ovdje se tretiraju zasebno, jer su ti podaci vrlo dobro poznati: ti isti podaci koji pokrivaju iste slučajeve već su navođeni u drugim izvještajima;
- Nismo se obraćali Centrima za socijalni rad, jer oni nisu bili uključeni u ovu vrstu slučajeva ;
- Podaci su prikupljeni od 50 policijskih stanica i uprava. Podatke su dali predstavnici svake policijske stanice;
- Podaci su prikupljeni i od Državne granične službe.

3.2 Priroda i obim: Trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH

Težište istraživanja

Policijskim stanicama, davaocima usluga i Državnoj graničnoj službi u osam područja pokrivenih ovim istraživanjem postavljena su pitanja o slučajevima djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja od početka 1999. godine.

Glavni nalazi

Prema odgovorima Policije, NVO-a i IOM-a, između 110 i 160 djece⁶⁴ identificirano je kao predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja u periodu između 1999. i 2003. godine. Policija je izvijestila da ima 70 slučajeva (56 lokalnih, 14 stranaca), DGS 7 slučajeva (sve stranci), NVO-i da imaju oko 31 (21 lokalnih, 10 stranaca), a IOM oko 52 slučaja (sve stranci) u tom istom periodu.

Prema podacima koje su pružili Policija i NVO-i, najmanje jedna polovina od ukupnog broja identificirane djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja su iz BiH. Može se činiti da je ovo u konfliktu sa drugim izvještajima (u kojima su kombinirani podaci za odrasle žene i djevojke) za sličan vremenski period. Međutim, do ove razlike je možda došlo zbog toga što je ovo istraživanje obuhvatilo više pružioca usluga i uključilo sve prijavljene slučajeve trgovine djecom. Takođe, neki od anketiranih su možda slučajeve seksualnog iskorištavanja prijavili kao slučajeve trgovine djecom.

Brojke Policije i NVO-a potkrepljuju zaključak da je većina djece stranaca koji su predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja porijeklom iz Rumunije, što potvrđuje podatke IOM-a.

Većina žrtava starija je od 14 godina; nekolicina njih ima tek 10 godina.

Gotovo sve izjave anketiranih govorele su o djevojčicama, a ne o dječacima.

Zaključci

Nalazi potvrđuju da je u protekle tri godine u BiH značajan broj djece bio predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukupan broj od ovdje identificiranih 110 do 160 slučajeva je značajan, ali on može biti samo indikacija toga koliko je djece bilo predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja koji je išao prema BiH ili se odvijao unutar BiH u periodu između 1999. i početka 2003. godine.

Može se pretpostaviti da je stvarni broj još veći. U ovom istraživanju oslanjali smo se na postojeće sekundarne izvore i nismo pokušavali doći do skrivenih informacija u bilo kakvom "tajnom" obliku. Pa ipak, trgovina djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja jeste skriveno krivično djelo, te je, kao i kod svih sličnih krivičnih djela, prisutno tamno područje o kojem se

⁶⁴ Ne može se utvrditi da li se brojke koje su dali različiti izvori odnose na istu ili različitu djecu. Približni minimalni broj uzet je iz odgovarajućeg najvećeg broja datoga za djecu žrtve strane državljanke i djecu s lokalnog područja (ukupno 108 - 56 lokalnih slučajeva o kojima je izvijestila Policija i 52 slučaja stranih državljanke o kojima je izvijestio IOM); približni maksimalni broj predstavlja kumulativni zbir svih slučajeva iz sva tri izvora (ukupno 160 - 77 lokalnih i 83 stranih).

može samo nagađati. Skrivena priroda trgovine ljudima i komercijalnog seksualnog iskorištavanja, neadekvatne tehnike identifikacije žrtava primjenjivanih u prošlosti i činjenice da skoro sva djeca iz inostranstva koja su žrtve trgovine u svrhe seksualnog iskorištavanja imaju falsifikovane lične dokumente, upućuje na to da vjerovatno značajan broj djece žrtava trgovine ostane neidentifikovano. Takođe, u statistikama se samo bilježe djeca žrtve trgovine koja imaju manje od 18 godina u trenutku kada su otkriveni. Ako je žrtva trgovana dok je dijete, a otkrivena u dobi kad već ima preko 18 godina, takva žrtva trgovine ne ulazi u statističke pokazatelje o trgovini djecom.

Od naročitog značaja je nalaz da je najmanje jedna polovina od ukupnog broja dokumentovanih slučajeva trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u ovom istraživanju iz BiH. Nije uvijek jasno, a istraživanjem se ne može utvrditi, do koje mjere je ispravna klasifikacija, od strane policije i NVO-a, slučajeva koji su prijavljeni kao lokalna trgovina ljudima – neki slučajevi se mogu u stvari odnositi na seksualno iskorištavanje djece iz BiH koji nisu interna trgovina. Međutim, ovaj nalaz pokazuje da komercijalno seksualno iskorištavanje djece se tiče djece iz BiH koliko i djece iz trećih zemalja. Ovaj problem može još više uticati na djecu iz BiH kada se postigne suzbijanje prekogranične trgovine, pošto će tada trgovcima ljudima biti lakše da žrtve vrbuju u zemlji. Do sada, BiH je pretežno smatrana zemljom destinacije za trgovane žene i djevojke, a primarna pažnja fokusirana je na prekograničnu trgovinu i žena i djece iz drugih zemalja.

U ovom istraživanju nije se došlo do konkretnih dokaza o postojanju tržišta za komercijalno seksualno iskorištavanje i prostituciju koje uključuje djecu predpubertetskog uzrasta u BiH. Međutim, postoje neki izvještaji o mlađim žrtvama, sve do uzrasta od 10 godina, tako da se ta mogućnost ne može isključiti.

3.2.1 Obim: Koliko ima slučajeva trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Oko 30% anketiranih policijskih stanica izvijestilo je o slučajevima djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukupan broj djece žrtava registrovanih u ovim stanicama od 1999. godine je 70, od kojih se 14 odnosi na strane državljanke a 56 na djevojke iz BiH, mlađe od 18 godina. Sedam slučajeva koji se odnose na strane državljanke su prijavljeni od strane anketiranih iz Državne granične službe.

Anketirani NVO pružaoci usluga izvijestili su da su se bavili sa ukupno 31 slučajem djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, uključujući 10 stranih i 21 domaću žrtvu. Podaci iz IOMA govore o ukupno 52 djece žrtava trgovine, od kojih su sve strane državljanke.

Ne može se utvrditi da li se brojke koje su dali različiti izvori odnose na istu ili različitu djecu. Približni minimalni broj uzet je iz odgovarajućeg najvećeg broja datoga za djecu žrtve strane državljanke i djecu s lokalnog područja (ukupno 108 - 56 lokalnih slučajeva o kojima je izvijestila Policija i 52 slučaja stranih državljanke o kojima je izvijestio IOM); približni maksimalni broj je 160, što predstavlja kumulativni zbir svih slučajeva iz sva tri izvora - 77 lokalnih i 83 stranih.

Podaci koji se odnose na žrtve iz drugih zemalja, u velikoj mjeri su u skladu sa ostalim izvještajima, kao i posljednim podacima Regional Clearing Point (Regionalnog klirinškog punkta), koji daje brojku od oko 50 djevojaka mlađih od 18 godina koje su bile predmet trgovine i kojima je pružena pomoć od 2000. godine⁶⁵. Međutim, podaci dobiveni ovim istraživanjem o žrtvama trgovine iz BiH ukazuju na 56 slučajeva koje je prijavila policija i 21 slučaj koji su prijavile NVO pružiocima usluga, što je u kontrastu sa prethodnim izvještajima.

Polovina od svih prijavljenih slučajeva trgovine djecom u BiH zabilježeno ovim istraživanjem su slučajevi lokalne trgovine ljudima – 77 slučajeva od ukupno 160 prijavljenih slučajeva, ili

⁶⁵ 7% od 714 žrtava kojima je pružena pomoć. Izvještaj RCP-a, kao i ovaj izvještaj, svakako govori o manjem broju slučajeva od stvarnog i daje samo podatke iz podgrupe svih mogućih izvora.

ako uzmemo u obzir najveću brojku od anketirana tri izvora (policija, IOM, NVO), gdje nalazimo 56 slučajeva trgovine djecom iz BiH koje je prijavila policija u odnosu na 52 slučaja žrtava stranih državljanke koje je prijavio IOM. Regional Clearing Point (Regionalni klirinški punkt) izvještaj pokazuje samo 2% slučajeva trgovine ženama i djevojkama iz BiH koje su bile žrtve interne trgovine u istom periodu⁶⁶, međutim unutar tog broja ne može se napraviti razlika između odraslih žrtava i žrtava djece.

Jedno moguće objašnjenje za ovu nepodudarnost je to što je ovo istraživanje obuhvatilo veći broj pružaoaca usluga i sve prijavljene slučajeve trgovine djecom, dok se u RCP izvještaju pojavljuju samo oni koji se smatraju dovoljno potkrijepljenim. Prema tome, veća je mogućnost da je ovo istraživanje identifikovalo veći omjer žrtava trgovine iz BiH.

Također, nije uvijek jasno, niti se istraživanjem može utvrditi, do koje mjere je ispravna klasifikacija slučajeva koji su prijavljeni kao lokalna trgovina ljudima. U nekim slučajevima seksualno iskorištavanje nije nepodudarno prethodilo premještanjem djeteta kao što je definisano u Palermo protokolu. Iz intervjua sa davaocima usluga je očigledno da način prikupljanja podataka o datom slučaju i njihova klasifikacije nije uvijek u skladu sa definicijom Palermo protokola. Praćenje inicijalnih odgovora davaoca usluga je pokazalo da manjina njih nije adekvatno razumjela razliku između seksualnog iskorištavanja i interne trgovine ljudima.

Dok ovi podaci upućuju da se trgovina djecom u Bosni i Hercegovini odnosi na djecu iz lokalnih zajednica koliko i na djecu strane državljanke, ipak samo se može pretpostavljati da ovi nalazi potvrđuju naizgled opšte povećanje lokalne trgovine u svrhe seksualnog iskorištavanja, uzimajući u obzir da se omjer između lokalnih i stranih žrtava može veoma razlikovati za odrasle žene i djecu.

3.2.2 Priroda: Kakve su geografske i demografske karakteristike djece koja su predmetom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Od policijskih stanica, davaoca usluga i Državne granične službe traženo je da daju geografske i demografske pojedinosti svih slučajeva djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja od početka 1999. godine.

Najveći broj policijskih stanica, u kojima je bilo prijavljenih slučajeva ili nalaza o djeci žrtvama seksualnog iskorištavanja, je iz bihačke regije, što je razumljivo, ako se uzme u obzir blizina državne granice. U mostarskoj regiji nijedna policijska stanica nije prijavila slučaj trgovine djecom. To je u suprotnosti sa činjenicom da je NVO La Strada koja upravlja skloništem, pružila pomoć djeci žrtvama trgovine u toku izrade ovog izvještaja.

Evidentno je da je najveći broj slučajeva prisutan u graničnim regijama (Bihać, Zvornik/Bijeljina, Banja Luka), gdje se nalazi jedan broj punktova za nelegalni prelazak državne granice. U tim regijama ima mnogo noćnih klubova povezanih s nezakonitom trgovinom ženama. Državna granična služba registrovala je slučajeve djece koja su bila predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja na graničnim prelazima u Orašju, Brčkom i Bijeljini, uglavnom u blizini rijeka Save i Drine, gdje je iz pravca Srbije granicu moguće preći čamcem.

Prema policijskim navodima, žrtve koje nisu iz BiH dolaze iz Rumunije (10), Moldavije (6), Jugoslavije (5) i Ruske Federacije (1), što otprilike odgovara informacijama o zemljama porijekla koje nisu BiH, a koje nam je dao IOM i (uglavnom od IOM-a) drugim izvorima, naročito izvještaju Regionalnog klirinškog punkta u kojem se naglašava poseban značaj Rumunije kao zemlje izvorišta u slučaju djece žrtava.

Da se sada pozabavimo uzrastom žrtava. Ukoliko je tačno da u BiH ne postoji tržište za dječju prostituciju koje uključuje djecu u predpubertetskom uzrastu kao takvo, očekivalo bi se da velika većina žrtava bude u starosnoj grupi od 14 do 18 godina, kao što ustvari i

⁶⁶ Regional Clearing Point, str. 120.

izvještavaju pružaoci usluga i Policija. I pružaoci usluga i Policija izvještavaju o jednom slučaju žrtve mlađe od 10 godina.

3.3 Razumijevanje i stavovi prema ovom problemu u BiH

Težište istraživanja

Predstavicima Policije i davaoca usluga u osam regija pokrivenih ovim istraživanjem, te fokus-grupama koje su obuhvatile ukupno 105 odraslih muškaraca u osam grupa i 105 tinejdžerki u sedam grupa, postavljana su pitanja o trgovini djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Nalazi

Pripadnici agencija za provođenja zakona, davaoci usluga kao i odrasli muškarci i tinejdžerke su svi svjesni ovog problema i većina njih može dati dovoljno tačne definicije.

Učesnici su najčešće pominjali siromaštvo, porodične probleme i narkomaniju i alkoholizam kao uzroke trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Svi anketirani bili su u stanju da nabroje nekoliko uvjerljivih problema s kojima se suočavaju djeca koja se nađu u lancu trgovine, naročito nepovjerenje, nedostatak resursa, strah i ovisnost.

Niti jedan anketirani nije puno pominjao djevojke koje se prinuđavaju ili prisiljavaju da se pridruže lancu trgovine.

Članovi fokus-grupa odraslih muškaraca skloniji su vjerovanju da djevojke u seksualnu industriju stupaju dobrovoljno.

Naročito članice fokus-grupa tinejdžerki vjeruju da su žrtve loše informisane i da posebno lako povjeruju ljudima; većina ih misli "to se meni nikad ne bi moglo desiti".

Anketirani davaoci usluga naglasili su specifične poteškoće koje djeca imaju po napuštanju lanca trgovine: bespomoćnost, ugroženost u pogledu psihičkog i fizičkog zlostavljanja i iskorištavanja.

Članovi fokus-grupa odraslih muškaraca vjeruju da muškarci koji kupuju seks vjerovatno traže što mlađe prostitutke; djevojke iz stranih zemalja mogu biti naročito atraktivne kao prostitutke.

Značajan procenat članova fokus-grupa odraslih muškaraca uključio bi se u trgovinu ljudima ukoliko bi nagrade bile dovoljno visoke. Za neke trgovina ljudima nije moralno pitanje, a za druge to pitanje nije dovoljno da prevagne nad značajnom finansijskom nagradom.

Među članovima fokus-grupa odraslih muškaraca veoma je nizak nivo povjerenja u pogledu sposobnosti Policije ili vjerovatnoće da će ona poduzeti djelotvorne mjere protiv trgovine ljudima, pri čemu većina vjeruje da su pripadnici Policije aktivno uključeni.

Članice fokus-grupa tinejdžerki misle da kampanje prevencije trebaju prvenstveno biti usmjerene na njih same. One su vrlo otvorene prema medijskim prezentacijama, te, iako razgovor s roditeljima ili nastavnicima u školi smatraju potencijalno vrlo značajnim, manje su otvorene kada se radi o toj vrsti razgovora.

Zaključci

Odrasli muškarci svjesni su činjenice trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja, ali zabrinjavajuće visok broj njih je bilo spremno na odobravanje, ili ignorisanje krivičnih djela protiv djece kao što je trgovina djecom, iskorištavanje, zloupotreba djece. Veoma niski stepen povjerenja u sposobnost relevantnih institucija ili vjerovatnoću da će one poduzeti djelotvorne mjere su posebno zabrinjavajući.

Nadalje, čini se da je prisutan nizak nivo svijesti o redovnom korištenju prinude i nasilja nad žrtvama trgovine.

Značajan je bio izostanak komentara o dječjim pravima ili pravima žena. Prava nisu pomenuta niti u diskusiji o mogućim odgovorima na problem trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.

3.3.1 Svijest: Postoji li svijest o postojanju trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Pripadnici agencija za provođenje zakona, davaoci usluga i fokus-grupe odraslih muškaraca i tinejdžerki su svi bili svjesni problema i većina ih je bila u stanju dati dovoljno tačne definicije. Poznato im je i postojanje trgovine ljudima unutar BiH i ne samo preko granice; nisu gajili pogrešno uvjerenje da "trgovina ljudima" mora imati međunarodni karakter, da bi samo tako bio tretiran. Međutim, svijest o postojanju nekog fenomena na činjeničnom nivou, naravno ne podrazumijeva da svi anketirani imaju tačne informacije, ili da bi u stvarnom životu tačno identificirali trgovinu ljudima.

3.3.2 Pretpostavljeni uzroci: Šta, po mišljenju anketiranih, dovodi do toga da djeca postanu predmet trgovine?

Kada je od Policije i davaoca usluga zatraženo da kažu svoje mišljenje o najčešćim problemima djece žrtava seksualnog iskorištavanja koji dovode do toga da ona postanu žrtve trgovine, oni su se u velikoj mjeri složili oko glavnih faktora, koje smo poredali po važnosti:

- Siromaštvo ,
- porodični problemi ,
- narkomanija i alkoholizam.

Donekle je problematično procijeniti do koje mjere su ovi odgovori u skladu sa stvarnom situacijom u kojoj se djeca nalaze. Prvo, većina postojećih informacija se oslanja na izvještaje iz sekundarnih izvora kao što je i naš, a, kao drugo, većina postojećih informacija zasniva se na žrtvama koje su dovedene u zemlju, a ne na unutrašnju trgovinu ljudima. Većina anketiranih grupa nije pomenula aspekt da se mete trgovaca ljudima prisiljavaju prije nego nagovaraju, uključujući prodaju od strane porodice i kidnapovanje, iako su ovi aspekti nekoliko puta pomenuti u Limanovska.⁶⁷

Međutim, treba reći da se u detaljnim informacijama o žrtvama koje dolaze izvan Bosne i Hercegovine, a koje nam je IOM dostavio, pominje nekoliko slučajeva djevojaka koje su kidnapovane. Anketirani iz IOM-a kaže da "sve djevojke na početku zaista vjeruju da će raditi kao konobarice...itd. Tek tokom putovanja ili kada stignu u Srbiju ili Bosnu i Hercegovinu shvate da su postale žrtvama trgovine i da će biti seksualno iskorištavane...". Ovo, naravno, *nužno* ne važi za žrtve unutrašnje trgovine ljudima, na koje otpada većina slučajeva o kojima su nas izvijestili NVO-i i Policija. Međutim, to ostavlja otvorenim pitanje mjere u kojoj žrtve prisiljavaju ili prinuđavaju članovi porodice ili drugi.

Iako su i fokus-grupe odraslih muškaraca, potencijalnih korisnika (i eventualno stvarnih korisnika) seksualnih usluga, pomenule ove uzroke, oni su bili mišljenja da velika većina prostitutki svih uzrasta u seksualnu industriju stupa svjesno i dobrovoljno. Oni su smatrali da to nije slučaj samo kod male manjine, i to uglavnom onih koje su dovedene u zemlju pod lažnim izgovorom, a da značajna grupa žena odlučuje da prodaje seksualne usluge da bi imale bolji životni standard. Ovi muškarci vjeruju da se te žene obično vežu za nekog klijenta u kvaziljubavnoj vezi i koriste novac koji im on daje za kupovinu odjeće, plaćanje stanarine, putovanja, itd.

Fokus-grupama tinejdžerki, kao potencijalnim žrtvama trgovine, takođe su postavljena pitanja o uzrocima. Uz gore pomenute uzroke, one su naglasile i manjak informacija, naročito u ruralnim sredinama kada djevojke nemaju priliku čuti upozorenja o taktikama koje trgovci

⁶⁷ Limanowska, str 107.

ljudima koriste, kao što su obećanja i primitivni oglasi za posao. U ovim odgovorima naglašava se značaj pružanja jasnih i obimnih informacija, konkretno za one grupe djevojaka koje su, s jedne strane nedovoljno informisane, i kod kojih, s druge strane, postoji naročita vjerovatnoća da će postati žrtve trgovaca ljudima. Djevojke su često pominjale nedostatak izgleda za budućnost kao razloge za vjerovanje pričama trgovaca ljudima. Dvoje anketiranih istakli su (što je vjerovatno tačno) da su neke od djevojaka podržane ili prisiljene od strane roditelja da prihvate ponudu, što je aspekt za koji se čini da nije pominjan u nekim od drugih izvora.

Međutim, kada su konkretno upitani o tome 'šta djevojku čini potencijalnom metom trgovaca ljudima?', anketirani su bili skloni objašnjenjima u kojima se pominjala pretpostavka da su žrtve "trebale znati", podrazumijevajući da su ove žrtve ili naročito lakovjerne ili da su ustvari znale šta im se dešava; bilo je prizvuka moralne osude.

"Koja vrsta djevojaka bi se mogla naći u takvoj situaciji?"

Anketirana osoba iz Zvornika:

Slažem se s njima, mislim da su u pravu, ali te djevojke nisu sve iste. Neke od njih to rade svjesno znajući šta ih tamo čeka, možda im se tako nešto sviđa. Ima takvih djevojaka. Ali, s druge strane, neke od djevojaka su prisiljene da rade, one ne znaju šta ih tamo čeka, ali mogu pretpostaviti. Ne vjerujem da neko može vjerovati da će tamo biti tako lijepo. One vrlo dobro znaju šta se od njih tamo traži. One znaju, ali zbog problema koje ovdje imaju, finansijskih, problema u porodici, priseljene su da odu i da se prodaju.

Ovi stavovi vjerovatno predstavljaju prilično naivan pogled na očajničku prirodu situacija u kojima djevojke mogu postati metom trgovaca ljudima i u kojima nije lako donijeti racionalnu odluku. Ovo može značiti i da informativne kampanje možda nisu djelotvorne ukoliko se ne suoče sa stavom da se "meni to nikad ne bi moglo desiti".

Sveukupno gledajući, niti jedna od grupa anektiranih nije puno pominjala nešto što im se vjerovatno činilo previše očitim faktorom koji dovodi do trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja: specifičnu ranjivost djece u pogledu svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja i prinude.

Malo su pominjana dječja prava ili mogućnost da bi djeca mogla ili trebala biti u mogućnosti da zatraže konkretnu podršku u odbrani tih prava.

Isto tako, malo su pominjani specifični ekonomski i društveni faktori koji, u mnogim regijama, žene i djevojke čine naročito ugroženim, niti prava žena ili mogućnost da bi žene mogle ili trebale dobiti konkretnu podršku u odbrani tih prava.

3.3.3 Pretpostavljeni problemi: S kojim se problemima, po mišljenju anketiranih, žrtve suočavaju kada se nađu u lancu trgovine ljudima?

Anketiranim iz Policije i institucija koje pružaju usluge postavljena su i pitanja o problemima s kojima se djevojke suočavaju kada se nađu u lancu trgovine i faktorima zbog kojih im je teško otići. Većina odgovora, naročito odgovori Policije, potvrđuje ono što je već poznato iz izvještaja o trgovini ženama uopšte:

- nepovjerenje prema drugima, čak i prema onima koji žele pomoći ,
- nedostatak materijalnih resursa ,
- neposjedovanje ličnih dokumenata ,
- strah od organizatora lanca ,
- ovisnost o drogi i alkoholu .

Oni su podvukli i da je zaista vrlo teško napustiti taj lanac kada se jednom nađete u njemu.

Anketirani iz institucija koje pružaju usluge bacili su više svjetla na specifične probleme s kojima se djeca suočavaju:

- bespomoćnost ,
- izloženost fizičkom i psihičkom zlostavljanju i iskorištavanju ,
- nepostojanje bezbjednog mjesta na koje mogu otići (ili nepoznavanje takvog mjesta) ,
- Nepoznavanje osobe koju mogu kontaktirati i tražiti pomoć .

Detaljne informacije koje je dostavio IOM opisuju kombinacije droge i alkohola koje žrtvama fizičkog/seksualnog zlostavljanja možda daju organizatori. Ponekad se žrtve drže pod nadzorom tako da ne mogu pobjeći i prisiljavaju da rade i druge poslove bez naknade.

3.3.4 Pretpostavljena atraktivnost: Šta to, po mišljenju odraslih muškaraca, privlači korisnike?

Fokus-grupama odraslih muškaraca, kao potencijalnim korisnicima (ili/ eventualno stvarnim korisnicima) seksualnih usluga, konkretno je postavljeno pitanje o značaju koji za korisnike seksualnih usluga imaju državljanstvo i godište djece žrtava. Bilo im je poznato da su čak i djevojčice od 15 godina uključene u prostituciju.

Anketirani su naglasili da, iako djevojke trebaju biti lijepe, atraktivne, i možda imati plavu kosu, mladost je daleko najvažniji faktor: trebaju biti što mlađe. Iako iz ove vrste podataka nije moguće zaključiti da postoji značajna potražnja za prostitutkama *predadolescentnog uzrasta*, ovaj rezultat svakako naglašava opštu opasnost koju seksualna industrija predstavlja za djevojke mlađe od 18 godina.

Neki anketirani su takođe izrazili mišljenje da postoji potražnja za djevojkama "strankinjama", jer one klijentima pružaju nova iskustva.

3.3.5 Etika: Da li odrasli muškarci vide trgovinu ljudima kao nešto loše?

Fokus-grupama odraslih muškaraca postavljeno je pitanje : "Da vam neko ponudi 5.000 KM, samo da sakrijete neku djevojku i prevedete je preko granice BiH, šta biste uradili? Zašto biste to uradili/ne biste uradili?"

Od onih koji su odgovorili, odgovori su bili :

- oko jedna četvrtina je rekla da iz moralnih razloga ne bi preveli djevojku preko granice ,
- druga četvrtina je rekla da djevojku ne bi preveli preko granice jer je to krivično djelo, a krivična djela su kažnjiva ,
- treća četvrtina je rekla da djevojku ne bi preveli preko granice iz straha da ne budu uhvaćeni ,
- jedna četvrtina je rekla da bi prihvatili ponudu.

"Da li biste neku djevojku preveli preko granice za 5.000 KM?"

Anketirana osoba iz Mostara:

Ne bih na to pomislio ni u šali, i nipošto ne bih doprinio cvjetanju tog mračnog biznisa. Sjetio bih se svoje sestre, majke i drugih žena i djevojaka koje mi nešto znače.

Anektirana osoba iz Banja Luke:

Ne bih, jer nisam iz te struke, te oblasti. Ne znam čak ni kako bih to uradio, evo ruke mi se već znoje".

Anketirana osoba iz Doboja:

Trenutno mi zarada od 5 hiljada uopšte ne zvuči loše. Još nekoliko puta i napravio si pola kuće.

S obzirom na to da kod odgovora datih u fokus-grupama postoji vjerovatnoća da će težiti onome što je društveno poželjno, ovo otkriva da bi se značajan procenat odraslih muškaraca uključio u trgovinu ljudima ukoliko su nagrade dovoljno visoke. Za neke trgovina ljudima ne predstavlja moralno pitanje, a za druge to pitanje ne može prevagnuti nad značajnom finansijskom nagradom.

Istim fokus-grupama postavljeno je pitanje : "Ukoliko biste posjetili prostitutku i saznali da je ona bila predmet trgovine, šta biste uradili i zašto?"

Od onih koji su odgovorili :

- jedna polovina je rekla da ne bi ništa uradili, pri čemu je ogromna većina kao razlog navela to što je veliki broj policajaca korumpiran i uključen u trgovinu ljudima ;
- većina ostalih su rekli da bi slučaj prijavili drugim organizacijama, a ne Policiji.

"Ukoliko biste otkrili ženu koja je bila predmetom trgovine, šta biste uradili?"

Anketirana osoba iz Banja Luke:

Ukoliko slušam svoje moralne principe odgovor je "da", ali ako malo razmislim ne bih znao kome da se obratim, jer su oni kojima je posao da brane zakon i red, glavni protagonisti ili važan faktor "podrške". Tako sam sad izgubljen. Siromašna osoba iz sve ove korupcije ne usuđuje se da prijavi manje krivično djelo, a da ne pominjemo nešto vezano za prostituciju i trgovinu ljudima, jer svi znamo kako su jaka "braća" koji su "gazde" u našem gradu u ovom biznisu i koji drže ljude, njima je mene pretući ko tebi reći "dobar dan".

Moguće je da oni, koji kažu da slučaj ne bi prijavili Policiji zato što su neki pripadnici Policije korumpirani, to koriste kao zgodan izgovor da ne bi morali ništa uraditi. Bilo šta od ovo dvoje da je u pitanju, čini se da je prisutan dramatično nizak *eksplicitan* stepen povjerenja u Policiju kao u organ za kojeg postoji vjerovatnoća da će poduzeti djelotvorne mjere protiv trgovine ljudima.

Ova pitanja pokazuju zabrinjavajući manjak povjerenja prema ulozi policijskog odgovora u borbi protiv trgovine ljudima, bilo zbog toga što je Policija neučinkovita ili zbog toga što se smatra da je takva, ili/i zbog jednog i zbog drugog.

Ukoliko ovom dramatičnom nedostatku povjerenja u policiju nema mjesta, onda bi se svaka kampanja koja bi imala za cilj podsticanje prijavljivanja krivičnih djela vezanih za trgovinu ljudima prvo trebala pozabaviti ovim eksplicitnim nedostatkom povjerenja i eventualno drugim dubljim razlozima za neprijavlivanje.

3.3.6 Moguća prevencija: Koje mjere tinejdžerke predlažu kako bi se smanjila vjerovatnoća da će njihove vršnjakinje postati žrtve trgovine?

Ukoliko se želi da mjere prevencije usmjerene na potencijalne žrtve, tj. tinejdžerke u Bosni i Hercegovini, budu uspješne, onda je od ključnog značaja da se zna kakve ideje same te djevojke imaju o takvim mjerama. Iz tog razloga je u fokus-grupama tinejdžerki postavljeno nekoliko pitanja na ovu temu.

Većina od tih anketiranih članica fokus-grupa iznijela je mišljenje da su same djevojke najodgovornije za vlastitu zaštitu. Ostale zainteresirane strane koje bi trebale imati značajnu ulogu u zaštiti djece od trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja su, prema mišljenju anketiranih, porodica (naročito roditelji), mediji, NVO-i i škole.

Roditelji su, prema mišljenju velikog broja anketiranih, vrlo važni u zaštiti djece od trgovine. Djevojke misle da bi one same s roditeljima trebale razviti što zdraviji odnos, a roditelji bi trebali biti informisani o značaju razgovora sa djecom o trgovini ljudima. Dvije djevojke iz grupe izjavile su da su o trgovini djecom čule od roditelja, koji su im savetovali da se klone stranaca, dok su druge dvije djevojke rekly da su o tome razgovarale u školi.

"Kako pomoći djevojkama da se zaštite od upadanja u lanac trgovine?"

Anketirana osoba iz Modriče:

Možda predavanja u školi, ali naravno ne s nastavnicima, jer je nemoguće da se djevojke opuste pred nastavnicima, iako im oni žele dobro, zatim TV emisije, edukacija putem omladinskih organizacija, i ne znam ko bi još trebao da se bavi time.

Međutim, djevojke se ustvari oslanjaju na medije mnogo više nego na bilo koji drugi izvor informacija u formiranju mišljenja o trgovini ljudima. Većina je rekla da su o trgovini djecom čule preko medija, uglavnom na TV-u.

One misle da je važno osnovati nevladine organizacije ili aktivirati projekte u postojećim nevladinim organizacijama koji bi se bavili edukacijom mladih djevojaka o trgovini ljudima i načinima kako da se spriječi upadanje u jedan od tih lanaca. Ovi projekti trebali bi biti realizirani bilo u školama bilo u klubovima ili info-centrima. To bi trebale biti otvorene diskusije sa stručnjacima, kao što su psiholozi i inspektori koji rade na suzbijanju trgovine ljudima.

Prema mišljenju anketiranih, škola predstavlja još jedan važan faktor u sprječavanju trgovine ljudima. U školama je potrebno organizovati informativne sesije ili seminare za prevenciju narkomanije.

Mediji su, prema riječima anketiranih, najvažniji faktor u doprinosu prevenciji trgovine ljudima. One predlažu pravljenje posebnih emisija koje treba da pobude zanimanje adolescenata za ova pitanja, te pisanje članaka koji bi bili atraktivni za ovu starosnu grupu.

3.4 Tekuće intervencije i poduzete mjere

Težište istraživanja

Od policijskih stanica i pružaoca usluga zatraženo je da daju informacije o tome kako odgovaraju na slučajeve djece žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Nalazi

Žrtve najčešće dolaze u kontakt s državnim i drugim agencijama kao rezultat racija u barovima. Osim toga, neke od njih kontaktiraju NVO-e preko SOS telefona.

Značajan broj policijskih stanica rekao je da zbog toga što nisu imali takvih slučajeva nije bilo razloga da imaju bilo kakve posebne procedure. Druge su pomenule da imaju posebne procedure koje važe za svu djecu. Te procedure nisu bile samo za žrtve trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. NVO generalno ne tretiraju djecu žrtve drugačije od odraslih.

Niko od anketiranih nije konkretno pomenuo posebne procedure koje važe za djecu poput onih predviđenih Privremenom instrukcijom koju je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice izdalo 2002. godine.

Iako većina agencija izvještava da saraduje s drugim agencijama i da su zadovoljne tom saradnjom, česte su pritužbe o neefikasnosti pravosudnih institucija. Policijske stanice rijetko saraduju s NVO-ima.

Zaključci

Čini se da je generalno prisutan nedostatak rada na terenu, tj. napora na utvrđivanju informacija o prostorijama i maloljetnim žrtvama putem redovne kontrole i obilaska prostorija koje se koriste za komercijalno seksualno iskorištavanje, za razliku od "racija u barovima" kao zajedničkih operacija provođenja zakona.

Čini se da, kada rade s djecom, agencije za provođenje zakona i pružaoci usluga uglavnom primjenjuju iste procedure i standarde za odrasle. Očito je da je ovo problematično pošto djeca imaju pravo na posebnu zaštitu. Posebne odredbe izdate u vezi s trgovinom djecom, takozvane privremene instrukcije, nisu bile poznate anketiranim na terenu.

Sveukupno gledano, čini se da je malo aktivno koordinirane saradnje, naročito između NVO-a i Policije, pri čemu se upućivanje vrši samo u jednom smjeru. Iako anketirani govore o dobroj saradnji, istovremeno je primjetan izostanak uvjerljivih detaljnih opisa o tome kako se ta saradnja provodi u praksi.

3.4.1 Kontakt: Kako relevantne agencije stupaju u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima?

Policijske stanice i uprave uglavnom su imale kontakte s djecom žrtvama trgovine, jer dolaze da se registruju za radne dozvole ili putem učešća u racijama u barovima. Međutim, pošto je većinu racija predvodio IPTF, žrtve trgovine pronađene tokom tih racija nisu registrovane u lokalnoj Policiji.

Pružaoци usluga obično stupaju u kontakt sa žrtvama trgovine prije svega putem:

- upućivanja od strane IPTF-a (nakon racija u barovima, maloljetne žrtve upućene su na skloništa koja obezbjeđuju pružaoci usluga), te
- putem telefonskih poziva putem SOS telefona.

Neki pružaoci usluga obraćaju se žrtvama putem medijskih kampanja.

IOM prihvata značajan broj odraslih i djece stranih državljanina koji su žrtve trgovine, u velikoj mjeri putem upućivanja od strane drugih agencija i kao posljedica racija u barovima.

3.4.2 Procedure: Da li relevantne agencije imaju Posebne mjere i procedure za djecu (za razliku od odraslih) žrtve trgovine?

Većina policijskih stanica nije odgovorila na pitanja o tome kako se njihove procedure za odgovor razlikuju kod žrtava mlađih od 18 godina, navodeći kao razlog da ustvari nisu imali takvih slučajeva. Od onih koje su odgovorile, jedna ili dvije su rekle da nemaju nikakve posebne mjere. Nekoliko njih je pomenulo da se, osim dodatnih mjera usmjerenih na identifikaciju i hapšenje počinitelja, žrtve trgovine uopšte (djevojke i žene) podvrgavaju ljekarskom pregledu i/ili upućuju na IOM ukoliko su strane državljanke.

Nešto više od jedne trećine stanica/uprava dalo je najmanje jednu pojedinost o tome kako postupaju sa žrtvama trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja mlađim od 18 godina za razliku od onih koji imaju preko 18 godina.

Mjere poduzete prema osobama za koje se sumnja da su žrtve trgovine, prema riječima nekih anketiranih, podliježu posebnim procedurama koje obuhvataju poseban tretman maloljetnih žrtava. Odgovori su prilično izmiješani. Prema nekim anketiranim pojedincima, (za) maloljetne osobe se :

- za razgovore obezbjeđuju stručnjaci obučeni za obavljanje razgovora s maloljetnicima, koji su obično iz Centra za socijalni rad ;
- i/ili obezbjeđuje obavezno prisustvo roditelja ;
- i/ili obezbjeđuje obavezno prisustvo odgovorne osobe iz Centra za socijalni rad ;
- i/ili tretiraju s dodatnom brigom i diskrecijom ;
- i/ili tretiraju u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.

Međutim, ove mjere su izolirane i ne odražavaju većinu.

Čini se da su ove mjere više usmjerene na postupanje u policijskim stanicama, nego na zaštitu žrtava. Niko od anketiranih nije posebno pomenio posebne procedure predviđene Privremenom instrukcijom koju je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice izdalo 2002. godine, a da ni ne pominjemo poseban odjeljak o maloljetnicima.

Pružaoци/davaoci usluga su dali malo konkretnih informacija o bilo kakvoj posebnoj proceduri osim opštih informacija o poštovanju i pedagoškom pristupu. Čini se da je broj djevojaka

mlađih od 18 godina prilično mali i pružaoci usluga smatraju da je pristup koji se primjenjuje kod odraslih žena dovoljno pogodan za djevojke.

IOM poduzima posebne mjere bezbjednosti kada kući vraća žrtve mlađe od 18 godina.

3.4.3 Saradnja: Kakva je priroda i obim saradnje s drugim agencijama?

Gotovo sve policijske stanice i uprave izvještavaju da u radu na slučajevima djece žrtava seksualnog iskorištavanja sarađuju s drugim institucijama i/ili organizacijama, a najčešće s drugim policijskim stanicama/upravama.⁶⁸

Anketirani iz Policije izvijestili su o visokom stepenu zadovoljstva saradnjom s drugim institucijama ili organizacijama.

Glavni razlog za zadovoljstvo saradnjom s drugim policijskim stanicama jeste "brza razmjena informacija".

Odgovori u vezi sa saradnjom s *pravosudnim institucijama* bili su izmiješani. Dok su neki zadovoljni njihovom efikasnošću, drugi nisu.

Saradnja s NVO-ima (koja se traži u Privremenoj instrukciji) je rijetka, a sa zdravstvenim ustanovama vrlo rijetka.

Anketirani iz nevladinih organizacija izvještavaju o saradnji sa IOM-om, IPTF-om, Centrima za socijalni rad, Državnom graničnom službom, te drugim NVO-ima. Kažu da su ovom saradnjom uglavnom zadovoljni na ljestvici od 1 do 5. Međutim, ova procjena je vrlo globalna i veliki je broj detaljnijih, izdvojenih komentara, a koji su pokriveni u daljem tekstu. S druge strane, NVO-i sarađuju i sa pravosuđem, na koje imaju česte pritužbe, prije svega zbog sporog procesuiranja ovih slučajeva.

3.5 Ključni problemi koje su uočili anketirani i predložene mjere

Težište istraživanja

Od agencija su tražene sugestije o tome kako da se poboljša kvalitet podrške za djecu koja su predmet trgovine.

Glavni nalazi

Glavni problem o kojem je izvijestila Policija bilo je nepostojanje zakonodavnog okvira i materijalnih i kadrovskih resursa, naročito specijalizirane podrške za bavljenje trgovinom djece.

Glavni problem o kojem su izvijestili davaoci usluga, osim nedostatka materijalnih i kadrovskih resursa, bila je frustracija zbog lošeg kvaliteta saradnje vladinih institucija s nevladinim pružaocima usluga.

Čini se da postoji vrlo malo sredstava za bilo koje žrtve iz Bosne i Hercegovine, jer su, kako se čini, sredstva uglavnom namjenjena za sklonište za strane državljane žrtve trgovine. Čini se da se mjere zbrinjavanja lokalnih žrtava trgovine finansiraju na ad hoc ili improvizovanoj osnovi od slučaja do slučaja.

Težište sugestija za poboljšanje mjera je na aktivnostima koje su trenutno najtješnje povezane s NVO modelom kao što su vođenje skloništa i informativne kampanje.

Zaključci

⁶⁸ Čini se da su neki od ovih odgovora možda bili vrlo uopšteni, pošto se često u odgovorima govori o saradnji sa CSR-ima. Uopšteno gledajući, između policije i Centara za socijalni rad zaista često dolazi do saradnje, ali ne i u slučaju trgovine ljudima jer CSR se uglavnom ne uključuje u ovim slučajevima.

Pravni okvir je ključan za efikasnost organa zaduženih za provođenje zakona, a koji/kada intervišu. U vrijeme provođenja ove ankete, nove odredbe za borbu protiv trgovine ljudima predviđene Krivičnim zakonima ili nisu bile uspostavljene ili još uvijek nisu bile poznate, ili ispitanici još uvijek nisu prošli kroz obuku u vezi s njima.

Čini se da nedostatak materijalnih i kadrovskih resursa blokira borbu protiv trgovine djecom, kako u pogledu sposobnosti da se preuzmu određeni zadaci, tako i u pogledu motivacije. Međutim, odgovarajuće djelovanje ne ovisi samo o materijalnim resursima, a to donekle služi kao izgovor za nedostatak djelovanja.

Ukoliko se želi proširiti uloga NVO-a, onda to treba biti praćeno radom na multidisciplinarnom pristupu koji uključuje predstavnike državnih agencija sa nivoa menadžmenta zajedno s definiranjem i obezbjeđivanjem konkretnih kontakt-osoba za ovu vrstu multidisciplinarnog rada.

3.5.1 Glavni navedeni problemi: Šta agencije vide kao glavne probleme koji ometaju njihov rad s djecom žrtvama trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja?

Anketirani iz Policije naveli su sljedeće probleme u radu s djecom žrtavama trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja:

- nedostatak materijalnih i tehničkih resursa za rad ;
- neadekvatne konkretne odredbe za djecu žrtve trgovine ;
- neadekvatan broj specijaliziranih radnih mjesta u policijskim snagama kao što je radno mjesto inspektora posebno obučenog za rad na ovim problemima ;
- nedovoljna podrška roditelja one djece žrtava koja su iz Bosne i Hercegovine ;
- u slučaju stranih državljana prisutan je i problem razumijevanja jezika ;
- nejasnoće u zakonima .

Anketirani pružaoci usluga naveli su i jedan broj problema koji po njihovom mišljenju utiču na njihov rad sa ovim žrtvama:

- vladine institucije nemaju sluha za situaciju u kojoj se nalaze žrtve ;
- vladine institucije nemaju sluha za situaciju u kojoj se nalaze sami pružaoci usluga ;
- vladine institucije ne rade efikasno ;
- saradnja s vladinim institucijama nije organizovana sistematski ;
- saradnja s NVO-ima nije uključena kao obaveza u opis poslova zaposlenih u vladinim institucijama ;
- saradnja s Centrima za socijalni rad ostvaruje se samo ukoliko je inicira pružaoac usluga i traje sve dotle dok pružaoac usluga ima sredstava i entuzijazma ;
- nema dovoljno mjesta za žrtve iz Bosne i Hercegovine jer se skloništa IOM-a doživljavaju kao mjesta rezervisana za žrtve strane državljanke ;
- nedostatak materijalnih resursa (novac, sklonište) - ukoliko žrtva mora ostati u skloništu duže od nekoliko dana, moraju improvizirati da bi obezbijedili novac;
- nedostatak ljudskih resursa - zbog ograničenih sredstava teško je obezbijediti kontinuiranu i odgovarajuću brigu za žrtve od strane različitih stručnjaka kao što su ljekari, socijalni radnici, psiholozi, pravnici i drugi.

3.5.2 Ponuđene preporuke: Šta bi anketirani preporučili?

Anketirani iz policijskih stanica/uprava predložili su jedan broj mjera za prevazilaženje problema s kojima se suočavaju kada rade s djecom žrtvama trgovine, kao i za poboljšanje kvaliteta podrške koju pružaju: osim povećanja resursa koje je implicirano u prethodnom odjeljku, oni sugerišu slijedeće:

- težište na prevenciji, putem medija ili školskih programa ;
- uspostavljanje ili jačanje NVO-a koje bi se brinule za djecu i pružale im pomoć i podršku ;
- otvaranje više sigurnih kuća ;
- podsticanje razmjene iskustava s policijskim službenicima iz drugih zemalja koji se bave ovim pitanjima.

Anketirani iz organizacija koje pružaju usluge sugerišu i:

- organizovanje skloništa sa stalnim terapeutskim radom ;
- uspostavljanje multidisciplinarnog pristupa borbi protiv nasilja ;
- rad na promjenama u zakonodavstvu ;
- uvođenje više preventivne edukacije za različite grupe.

Ukratko, težište sugestija za poboljšanje mjera je na aktivnostima koje su trenutno najtješnje povezane s NVO modelom, kao što su vođenje skloništa i informativne kampanje.

Ne samo osoblje organizacija koje pružaju usluge nego i sama Policija izražava potrebu za uspostavljanjem ili jačanjem davaoca/pružalaca usluga koji bi se bavili obezbjeđenjem skloništa, zbrinjavanjem i radom s djecom žrtvama seksualnog iskorištavanja koja su bila predmet trgovine. Ova podrška Policije za NVO model zbunjuje u svjetlu gore navedenih pritužbi NVO-a u vezi s nedostatkom saradnje i sluha od strane državnih tijela kao što je Policija. Dakle, dok državni službenici, s jedne strane, zadatak rada s ovim klijentima vide kao nešto što bolje odgovara profilu NVO-a nego njihovom profilu, čini se da, s druge strane, nedostaju institucionalni preduslovi za ovu vrstu saradnje: na primjer da oni nisu potpuno obaviješteni o postojanju relevantnih NVO-a na njihovom području ili o tome kako ih mogu kontaktirati, ili u policijskoj službi nema osobe zadužene za tu vrstu kontakta, ili postoji dublja sumnjičavost ili nepoznavanje ove vrste saradnje.

Ukratko, ukoliko se zaista želi proširiti uloga NVO-a, onda to treba biti praćeno radom na multidisciplinarnom pristupu koji uključuje predstavnike državnih agencija sa nivoa menadžmenta, zajedno sa definiranjem i obezbjeđivanjem konkretnih kontakt-osoba za ovu vrstu multidisciplinarnog rada.

3.6 Ograničenja istraživanja i njihov uticaj na nalaze

Podaci o godištu u svim kategorijama moraju se shvatiti u dinamičnom kontekstu kao proizvod različitih efekata. Broj žrtava trgovine ljudima u mlađim starosnim grupama može se tačno protumačiti samo u svjetlu informacija o tome koliko su dugo žrtve ostale u seksualnoj industriji nakon što su ušle u Bosnu i Hercegovinu i prije nego što su uključene u naše statističke podatke. Isto tako, ne treba zaboraviti da su mlade žene iznad 18 godina, koje se ne razmatraju u ovom izvještaju, možda bile djeca žrtve trgovine ranijih godina.

Ove faktore treba razumjeti kao faktore koji *povećavaju procjene broja* djece žrtava trgovine date ovdje i *smanjuju procjene godišta* žrtava u trenutku ulaska u zemlju.

Podatke koje je dala Policija, i u manjoj mjeri druge agencije, treba uzeti s određenom rezervom. U mnogim slučajevima relevantni podaci ne postoje u formi koju je zahtijevalo istraživanje, ili podaci postoje samo na hrpi pojedinačnih listova papira, a zbog načina na koji su sumirani, teško je dati precizne odgovore na pitanja iz istraživanja. To znači da su odgovori na pojedina pitanja često procjene. Ponekad je na različita, ali srodna pitanja

odgovarano na osnovu različitih sažetaka podataka, što je u nekim slučajevima dovelo do različitih ukupnih zbirova u tabelama itd.

Moguće je da su slučajevi gdje određena agencija nije prijavila niti jedan slučaj trgovine ljudima prije rezultat izostanka identifikacije ili loše identifikacije i/ili procedura izvještavanja, nego stvarnog nepostojanja žrtava trgovine, što znači da bi stvarne brojke bile veće od ovih datih ovdje.

S druge strane, moguće je da su brojke koje je dala Policija donekle napuhane, jer policijske stanice nemaju elektronske baze podataka, pa jedna-ista žrtva može biti registrovana više nego jedan put.

Tokom serije racija koje je organizovao IPTF, lokalna Policija nije bila dužna evidentirati broj žrtava identificiranih u racijama. To znači da se odgovarajući podaci mogu pojaviti ili ne pojaviti u lokalnoj policijskoj statistici.

Značajan dio žrtava trgovine ljudima koje su iz Bosne i Hercegovine a prijavljeni su u bihačkoj regiji. U drugim regijama učešće žrtava koje su iz Bosne i Hercegovine nešto je manje, ali ipak mnogo veće od učešća navođenog u prethodnim izvještajima.

POGLAVLJE 4: DJECA KOJA ŽIVE ILI RADE NA ULICI KAO MOGUĆE ŽRTVE TRGOVINE U SVRHU ISKORIŠTAVANJA U RADU

4.1 Djelokrug istraživanja i vrste anketiranih

Ovo poglavlje prvenstveno se bavi trgovinom djecom u pravcu Bosne i Hercegovine i u Bosni i Hercegovini, a u svrhu iskorištavanja u radu. Korištena metodologija je prvobitno bila usmjerena na djecu sa ulice generalno, prvenstveno u cilju bavljenja ovim pitanjem, ali isto tako u cilju prikupljanja nekih opštih informacija o situaciji u kojoj se nalaze djeca sa ulice u Bosni i Hercegovini.

Podaci su prikupljeni iz 50 policijskih stanica ili uprava. Podatke su davali predstavnici svake policijske stanice. Policija zvanično uspostavlja "predmet" tek kada dijete počini prekršaj.

Podaci su prikupljeni iz 49 Centara za socijalni rad. Podatke su davali predstavnici svakog centra.

Istraživači su se obratili i svim NVO-ima u osam regija pokrivenih ovim istraživanjem, a za koje se moglo utvrditi da imaju projekte koji podrazumijevaju njihov kontakt s djecom sa ulice i koje su izrazile interes da budu uključene. To su:

- HUG "Zemlja djece" (Children's Land), Tuzlanski tinejdžerski centar Telex (Tuzla Teenager Centre), Tuzla ;
- UG "Budućnost" ("Future"), Modriča ;
- "Zdravo da ste" ("Hello Neighbour"), Banja Luka ;
- NGO "Društvo za pomoć mentalno retardiranim osobama" ("Society for Helping Mentally Retarded Persons"), Prijedor i
- Nada ("Hope"), Prijedor.

Svaka od ovih organizacija ima različite ciljeve i niti jednoj rad s djecom koja žive ili rade na ulici nije jedini ili glavni cilj. Projekti su uglavnom edukativne i psihosocijalne prirode. Samo dva od ovih projekata konkretno su usmjerena na djecu koja žive ili rade na ulici.

Kombinirana metodologija upitnika i razgovora koja je korištena s gore navedenim izvorima detaljno je opisana u poglavlju 3. Vraćeni su svi paketi s upitnicima koji su dati svim gore navedenim izvorima. Neki od anketiranih iz Policije nisu popunili neke pojedinačne upitnike iz paketa jer su izjavili da uopšte nisu imali slučajeva djece koja žive ili rade na ulici.

Osim toga, istraživači su u periodu između decembra 2002. i aprila 2003. godine izvršili posmatranje na ulici kako bi dokumentirali aktivnosti djece koja rade i utvrdili da li ima naznaka da odrasli organizuju njihove aktivnosti. Isti istraživači su uz informirani pristanak obavili razgovor sa 44 djece.

Posljednji izvor podataka korišten u ovom poglavlju je serija od 8 fokus-grupa sa ukupno 95 odraslih kojima su postavljena pitanja o njihovom stavu i mišljenju o djeci koja žive ili rade na ulici.

4.2 Priroda i obim: Djeca koja žive ili rade na ulici kao moguće žrtve trgovine u BiH

Težište istraživanja

Predstavnici policijskih stanica, Centara za socijalni rad i NVO-a u osam područja pokrivenih ovim istraživanjem postavljena su pitanja o kontaktima s djecom koja žive ili rade na ulici od početka 1999. godine. Osim toga, izvršena su posmatranja i obavljani razgovori sa djecom koja žive ili rade na ulici u tih osam područja kako bi se došlo do više informacija o njihovim životnim uslovima.

Istraživanje nije intervjuima obuhvatilo odrasle žene koje prose sa bebama i veoma mladom djecom.

Nalazi

Anketirani izvještavaju o značajnom broju djece koja žive ili rade na ulici. Izvještavaju o hiljadama kontakata s takvom djecom u periodu između 1999. i 2002. godine, ali konkretne procjene o stvarnom broju djece teško je napraviti zbog problema s dokumentacijom navedenih u odjeljku 2. Većina te djece mlađa je od 14 godina. Djeca koja dolaze u kontakt s Policijom i Centrima za socijalni rad uglavnom su starija. Veći je procenat onih koji nisu iz zemlje među mlađim od 14 godina nego među onima preko 14.

Čini se da je najveći broj djece koja žive ili rade na ulici u sarajevskoj/zeničkoj, banjalučkoj i bihaćkoj regiji. Izgleda da se prijavljivanje kontakata s ovom djecom od strane policijskih stanica u velikoj mjeri razlikuje od regije do regije. Daleko manje od 1 od 10 slučajeva je izvan Bosne i Hercegovine, od kojih je većina bila iz Srbije, iako je Policija izvijestila i o nekoliko djece iz Makedonije; većina djece su Romi.

Većina djece koja žive ili rade na ulici imaju neku vrstu barem polustalnog smještaja koji dijele s barem jednim roditeljem i samo ponekad spavaju u napuštenim zgradama.

Glavna aktivnost djece koja žive ili rade na ulici je prosjačenje, od kojeg kažu da zarađuju najčešće 1 do 5 KM dnevno.

Gotovo sva djeca s kojima su obavljani razgovori smatraju da su "prisiljena" da zarađuju novac, ali prvenstveno da bi preživjela, a ne zato što ga moraju predati drugim ljudima. Većina djece koja rade na ulici daju barem nešto od novca koji zarađuju odraslima i/ili ga dijele s drugim članovima porodice. Ti odrasli su u većini slučajeva njihovi roditelji. Manji broj mora redovno predavati određenu svotu novca, pod prijetnjom ozbiljnih posljedica ukoliko to ne učine, kao što je lišavanje mjesta na kome mogu spavati.

U slučajevima gdje je rad djece organizovan, uglavnom se radi o aktivnostima malog opsega koje neformalno organizuju stariji članovi porodice.

Većina djece koja žive ili rade na ulici ne ide u školu, koju vide kao neprijateljsku sredinu. Gotovo polovina djece izgledala je bolesno.

Prema ovim izjavama, između 5 i 10 % kretalo se u organizovanim grupama preko državnih granica prvenstveno u svrhu rada, na koji su prisiljeni. Gotovo sva ta djeca bila su iz Srbije i Crne Gore.

Ostala djeca, od kojih je većina iz Bosne i Hercegovine, bave se štetnim dječjim radom, prvenstveno prosjačenjem. Gotovo sva djeca s kojom su obavljani razgovori smatraju da su "prisiljena" da zarađuju novac, ali prvenstveno da bi preživjela. Većina djece koja rade

na ulici daje barem nešto od novca koji zarade odraslima, uglavnom roditeljima. Jedna četvrtina njih mora redovno predati određenu svotu novca, pod prijetnjom ozbiljnih posljedica ukoliko to ne učine.

Zaključci

Istraživanje prije svega potvrđuje da su problemi s kojima se suočavaju djeca koja žive i rade na ulici značajni, naročito u većim gradovima u BiH. Ono dalje potvrđuje da se većina te djece bavi dječjim radom, prvenstveno putem prosjačenja. S obzirom na okolnosti pod kojima se obavlja, taj rad se može klasificirati kao štetan dječji rad. Čini se da većina te djece dolazi iz Romske zajednice. Međutim, u istraživanju se nije pokušao utvrditi ukupan broj djece koja žive ili rade na ulici, niti tačan procenat Roma među njima. Evidencija Centara za socijalni rad, Policije i drugih aktera jednostavno ne sadrži dovoljno informacija da bi se stekla sveobuhvatnija slika.

Jedan dio ove djece živi i radi u uslovima koji potpadaju pod definiciju trgovine djecom iz Protokola iz Palerma. Mnoga djeca kažu da su ih prinudili ili prisilili odrasli, što u mnogim slučajevima omogućava da se njihov rad okvalificira kao prisilni rad. Jedan broj djece kaže da su se kretala unutar BiH ili preko državne granice u Srbiju (5 do 10%) da bi radila. Neka od njih kreću se u grupama koje organizuju odrasli. Neka od te djece redovno prelaze granicu između Srbije i Bosne i Hercegovine. Čini se da se Državna granična služba u nekim slučajevima pravi 'slijepom' za takve nelegalne prelaske preko granice, koji, ustvari, mogu predstavljati trgovinu djecom.

Da li će se ova djeca definirati kao "predmet trgovine" zavisi od tumačenja Protokola iz Palerma. U članu 3. trgovina ljudima definira se kao: "vrbovanje, transport, transfer, sklanjanje ili prijem djeteta [...] u svrhu iskorištavanja",⁶⁹ dok "iskorištavanje" uključuje: "prisilni rad ili usluge".

Djeca čije se kretanje preko državne granice na lokacije u BiH organizuje radi prisilnog rada uklapaju se u definiciju trgovine ljudima. Međutim, ovo tumačenje manje je jasno kada te transfere iniciraju roditelji ili rodbina i kada se uzme u obzir pretpostavka da su većina te djece iz romske zajednice. Putovanja su često sastavni dio romske kulture, što se može primijeniti na cijele porodice koje se kreću, ili grupe koje putuju u svrhu prosjačenja, naprimjer povodom svadbi. Isto tako, kretanje djece preko granice - obično iz ruralnih graničnih područja u Srbiji u veće gradove u graničnim regijama u BiH - čini se, štaviše, putovanjem do najbližih većih gradova. To može predstavljati jednu vrstu lokalne migracije u regije pogodnije za prosjačenje, pri čemu državne granice nisu važne.

U istraživanju se nije pokušalo iscrpno pokriti aspekte kulture, siromaštva i brige za djecu u Romskoj zajednici, koje treba dublje ispitati da bi se bolje razumjeli fenomeni povezani s romskom djecom koja žive i rade na ulici u BiH.

Na kraju, pitanje trgovine daleko je manje jasno u slučaju djece koja žive i rade na ulici nego u slučaju djece koja su prisiljena na seksualno iskorištavanje. Razlika između trgovine ljudima i očajničkog pokušaja borbe za opstanak je nejasna. U pogledu "prisilnog rada", može se tvrditi da su mnogi od roditelja i rodbine i sami "prisiljeni", ne od strane drugih počinitelja trgovine ljudima, nego zbog pukog siromaštva i očaja. Ali, ova dva koncepta nisu međusobno isključiva i iskorištavanje djece u porodičnom kontekstu koje je povezano sa siromaštvom itekako može predstavljati prisilni rad i trgovinu ljudima. Prema pravnoj definiciji, roditelja ili rođaka ništa ne može spriječiti da postupa kao trgovac ljudima, uprkos činjenici da bi u BiH većina ljudi trgovinu ljudima povezala s mrežama organizovanog kriminala.

U istraživanju nisu utvrđeni konkretni dokazi o umiješanosti kriminalnih mreža. Međutim, činjenicu da takvi dokazi nisu nađeni ne treba posmatrati u kontekstu metodologije istraživanja, koja se u ovom pogledu primarno oslanjala na observacije i intervju sa djecom. Istraživači nisu pokušavali da istraže aktivnosti mogućih kriminalnih mreža. Dakle, mogućnost umiješanosti kriminalnih mreža ne može biti isključena.

⁶⁹ Član 3., podstav c Konvencija iz Palerma, što je relevantni stav za djecu.

Sva djeca koja žive i rade na ulici izuzetno su ugrožena u pogledu daljeg iskorištavanja i zlostavljanja. Ukoliko se na sistematskom iskorištavanju djece može zaraditi novac, može se pretpostaviti da ima dovoljno beskrupuloznih pojedinaca koji će to pretvoriti u kriminalni poduhvat.

U ovom kontekstu agencije za provođenje zakona, svakako, imaju svoje mjesto. Pa ipak, svaki odgovor na tešku situaciju u kojoj se nalaze djeca koja žive i rade na ulici, trebao bi se prvenstveno usmjeriti na socijalni rad na terenu.

4.2.1 Brojke: Koliko djece koja žive ili rade na ulici dolazi u kontakt s agencijama?

Policijskim stanicama i Centrima za socijalni rad u osam područja, pokrivenih ovim istraživanjem, postavljena su pitanja o kontaktima s djecom koja žive ili rade na ulici od početka 1999. godine.

Oko polovine od svih policijskih stanica i uprava izvjestile su da su u tom periodu imale kontakte s djecom koja žive ili rade na ulici. Ukupan broj prekršaja pripisanih djeci koja žive ili rade na ulici iznosio je oko 2.600. Ove brojke se u velikoj mjeri zasnivaju na dnevnoj evidenciji policajaca u patrolama.

Brojčani podaci, čini se, pokazuju da se broj prekršaja koje su počinili maloljetnici povećava. Međutim, podaci za 1999. i 2000. godinu predstavljaju samo procjene, pa je stoga teško uporediti brojke za različite godine.

Značajno veći procenat, oko 70 posto, Centara za socijalni rad izvjestio je o kontaktima s djecom koja žive ili rade na ulici. Ukupan broj slučajeva kreće se od oko 700 do 900 godišnje u periodu između 1999. i 2002. godine. Pošto Centri za socijalni rad obično dolaze u kontakt s djecom koja žive ili rade na ulici preko Policije, ovaj prilično ravnomjeran profil tokom vremena u direktnoj je kontradikciji sa dramatičnim povećanjem koje sugerišu policijski podaci.

Gore opisani posmatrački timovi, koji su radili u svakoj od osam regija pokrivenih ovim izvještajem, zabilježili su da su vidjeli ukupno nešto preko 100 djece.

Pet NVO-a iz četiri različita područja izvjestili su o tome da su radili sa 100 različite djece. Ukoliko druge NVO, koje nisu identificirane u početnoj NVO anketi provedenoj za ovaj izvještaj, ne rade u značajnoj mjeri s djecom koja žive ili rade na ulici, onda je broj djece koja žive ili rade na ulici, a za koje se brinu NVO-i sasvim mali.

Na osnovu ovih podataka gotovo je nemoguće procijeniti ukupan broj djece koja žive ili rade na ulici u čitavoj Bosni i Hercegovini. Međutim, moguće je izvršiti procjenu broja djece koja žive ili rade na ulici koja godišnje dođu u kontakt s nadležnim organima u osam regija pokrivenih ovim izvještajem. Pošto su i Policija i Centri za socijalni rad izvjestili o oko 1.000 kontakata godišnje, izgleda da je moguće pretpostaviti da najmanje 1.000 djece koja žive ili rade na ulici svake godine dolazi u kontakt s nekim državnim organom. S jedne strane, brojke o slučajevima koje daju Policija i Centri za socijalni rad mogu obuhvatati nekoliko kontakata s manjim brojem djece, ali s druge strane svakako postoje i drugi kontakti koji nisu identificirani kao kontakti s djecom koja žive ili rade na ulici, ili nisu uključeni u konačne statističke podatke.

4.2.2 Demografija: Koje su demografske karakteristike djece koja žive ili rade na ulici?

Uzrast

Policijska, Centri za socijalni rad, NVO-i i posmatrački na ulici su svi izvjestili o uzrastu djece koja žive ili rade na ulici s kojima su došli u kontakt. Naravno, distribucija po starosnim grupama, o kojima je izvjestila svaka od agencija, zavisi od prirode tih kontakata; za očekivati je da će Policija doći u kontakt sa starijom grupom pošto su ti kontakti zasnovani na

kršenju zakona. Distribucija po starosnim grupama o kojoj su izvijestili posmatrači na ulici vjerovatno je najpouzdanija.

Oko polovina djece koja žive ili rade na ulici, a koju su registrovali policija i Centri za socijalni rad pripadaju starosnoj grupi od 16 do 18 godina, iako je bilo i slučajeva djece mlađe od 10 godina. NVO-i su bili u kontaktu s dosta mlađom djecom, prije svega sa starosnom grupom od 10 do 15 godina. Na osnovu posmatranja na ulici saopšteno je da je većina djece bila čak i mlađa; ustvari, za gotovo polovinu djece ocijenjeno je da su mlađa od devet ili deset godina, dok je za jedno ocijenjeno da ima sedam mjeseci.

Na osnovu ovih podataka čini se razumnim pretpostaviti da je većina djece koja žive ili rade na ulici mlađa od 14 godina.

Nešto više od polovine djece posmatrane na ulici bili su dječaci.⁷⁰

Regija

Čini se da su od regije do regije prisutne velike razlike u tome da li policijske stanice prijavljuju kontakte s djecom koja žive ili rade na ulici. U mostarskoj regiji niti jedna stanica nije registrovala takve slučajeve 2002. godine, dok je najveći broj policijskih stanica s registrovanim slučajevima djece koja žive ili rade na ulici u Bihaću, Modriči-Doboju i Sarajevu-Zenici. Centri za socijalni rad zabilježili su najveći broj slučajeva u Sarajevu/Zenici, Bihaću i Banja Luci. Poređenje različitih izvora sugerše da se najveći broj djece koja žive ili rade na ulici nalazi u sarajevsko-zeničkoj, banjalučkoj i bihačkoj regiji.

Zemlja porijekla i nacionalnost

Policija, NVO-i i Centri za socijalni rad evidentirali su državljanstvo djece koja žive ili rade na ulici s kojom su došli u kontakt. U svakom slučaju, manje od 10 posto slučajeva tiču se djece koja nisu iz Bosne i Hercegovine, od kojih je većina bila iz Srbije, a Policija je isto tako izvijestila o nekoliko djece iz Makedonije. Policija izvještava o prilično drugačijoj slici u slučaju bihačke regije, gdje oko polovina djece nije bila iz zemlje.

U malom uzorku djece s kojom su direktno obavljani razgovori, veći procenat, jedno od pet, reklo je da nisu iz zemlje. Međutim, pošto je uzorak za razgovore bio "dostupni uzorak", ovi podaci vjerovatno ne predstavljaju cijelu populaciju djece koja žive ili rade na ulici.

I Policija i Centri za socijalni rad i NVO-i izvještavaju o većem procentu djece koja nisu iz Bosne i Hercegovine među mlađim od 14 godina nego među onima iznad 14.

Policiji i Centrima za socijalni rad postavljena su pitanja o nacionalnosti djece. Centri za socijalni rad kažu da su 37% djece bili Romi, što se dosta dobro slaže sa brojkom od 43% koju je dala Policija. Ostali su gotovo svi bili Srbi ili Bošnjaci, u zavisnosti od date regije. Međutim, "Romi" nisu zakonski definirana konstitutivna nacionalnost niti u Federaciji Bosne i Hercegovine niti u Republici Srpskoj. Stoga je odgovor koji osoba romske nacionalnosti odluči dati na ovo pitanje, ili koji neko ko ocjenjuje nacionalnost Roma odluči da zapiše, nepredvidiv. Otud je moguće da su neka romska djeca klasificirana kao Bošnjaci ili Srbi.

4.2.3 Životni uslovi: Kako žive djeca koja žive ili rade na ulici?

Porodice i smještaj

Od Policije, Centara za socijalni rad i NVO-i tražene su dodatne informacije o životu djece s kojima su došli u kontakt. Profili su bili prilično raznoliki. Policija je izvijestila da oko polovina djece živi s roditeljima u napuštenim zgradama, dok samo oko 10 posto djece, s kojima su radili Centri za socijalni rad i NVO-i, spada u tu kategoriju. Moguća objašnjenja su da je kod djece za koju se sumnja da su prekršila zakon veća vjerovatnoća da žive u napuštenim

⁷⁰ 64 su bili dječaci, 46 djevojčice.

zgradama, ili da Policija ima ili je dala manje pouzdane informacije nego drugi izvori. Centri za socijalni rad i NVO-i slažu se da skoro tri četvrtine djece žive s porodicom. Ove podatke potvrđuju razgovori s djecom, od kojih je preko 80 posto reklo da žive s barem jednim roditeljem. Djeca su pitana i gdje spavaju; niti jedno nije reklo da uopšte nema dom, iako je jedno od sedam reklo da ponekad spava napolju, u parkovima, napuštenim zgradama i na autobuskim stanicama.

"Šta vam se ne sviđa kod vaše porodice?"

Djevojčica porijeklom iz Srbije koja trenutno prosi u Banja Luci:

"Kod kuće mi se ne sviđa to što se majka i otac stalno svađaju, razveli su se i sada su opet zajedno, iako ponekad piju i onda se opet svađaju."

Dječak iz Donjeg Vakufa, 12 godina, trenutno živi u Bihaću:

"Ono što mi se sviđa jeste to što mi ponekad, ali vrlo rijetko, kupe hrane."

Neka od djece imaju potresne priče o tome kako su ostavljena ili napuštena od strane članova porodice; međutim, većina onih koji žive s porodicom imaju barem nešto pozitivno da kažu o njima. Djeca konzistentno govore o konfliktima i batinama kao nečemu što im se najmanje sviđa kod njihovih porodica.

Zdravlje

Nivo higijene kod posmatrane djece je relativno nizak. Većinom nose staru i poderanu odjeću, iako je većina djece bila odjevena u skladu s godišnjim dobom. Samo je oko trećina njih smatrana "relativno zdravim", "bez vidljivih simptoma bolesti" ili "zdravim", dok je skoro polovina ocjenjena "oboljelim" ili "bolesnim". Za oko 10% djece ocjenjeno je da su "neuhranjena" ili "anemična".

Djeca s kojom su obavljani razgovori rekla su da većinom kupuju hranu novcem koji su zaradila proseći, dok je četvero njih reklo da traže hranu u kontejnerima. Dvoje djece reklo je da zbog nedostatka novca ne mogu dobiti medicinsku pomoć koja im je potrebna.

Aktivnosti

Pošto je Policija gotovo isključivo u kontakt s djecom koja žive ili rade na ulici došla kada su ona počinila prekršaj, neke informacije o životu djece s ulice mogu se dobiti analizom najčešćih vrsta prekršaja. Vrste prekršaja koje su djeca koja žive ili rade na ulici najčešće činila su krađa i prosjačenje. Ova informacija poklapa se s posmatranjem izvršenim na ulici; glavna zapažena aktivnost djece koja žive ili rade na ulici bilo je prosjačenje. Glavne lokacije za ove aktivnosti su glavne ulice u gradovima, pri čemu su najpopularnije lokacije ispred mjesta na kojima se održavaju ceremonije vjenčanja, ispred vjerskih objekata, kafića, javnih parkirališta i autobuskih stanica. Djeca najčešće iniciraju kontakt s prolaznicima tako što traže određenu sumu novca. Suma novca koja se najčešće traži kreće se od 0.10 do 0.50 KM, dok im prolaznici najčešće daju 0.50 KM. Ova informacija poklapa se i s onim što su sama djeca rekla kada su pitana o onome što rade: prosjačenje, prodaja robe, obavljanje teškog fizičkog rada i briga za drugu djecu.

Djeca s kojom je obavljen razgovor rekla su da povremeno zarade do 20 ili čak 50 KM dnevno, iako kažu da najčešće zarade 1 do 5 KM.

Obrazovanje

75% djece s kojom je obavljen razgovor ne pohađaju školu.

25% njih nikada nisu išli u školu i ne znaju čitati i pisati. Štaviše, većina ostalih je u određenom trenutku napustila školu, a samo jedno dijete je reklo da je završilo četiri razreda osnovne škole.

Djeca su pitana zašto ne idu u školu. Navedena su tri glavna razloga:

- moraju zarađivati novac na ulici ;
- zbog toga što su izložena zadirkivanju i ismijavanju ;
- Obrazovanje nije potrebno pošto zarađuju novac na ulici .

Većina ima probleme u adaptiranju na školsku sredinu. U školi se osjećaju neugodno ili im je dosadno, druga djeca ih zadirkuju i tuku se s njima, dok je jedno dijete reklo da ga je nastavnik nazvao "Ciganinom" i zbog toga mu se nije sviđalo da ide u školu.

"Da li bi došlo u obzir da se vratiš u školu?"

Dječak iz Srbije, 13 godina, s kojim je razgovor obavljen u Banja Luci:

"Mi smo prestari za školu, stariji smo od druge djece u istom razredu tako da nam se svi smiju. Moramo i da zarađujemo pare da bi imali gdje spavati i nešto pojesti zbog čega smo poslije vrlo umorni. Bilo bi dobro ako bi mogli naći neki posao, ali niko neće da zaposli nas Cigane".

Većina onih koji su odgovorili na ovo pitanje školu vidi kao netrpeljivu sredinu u kojoj ih druga djeca i nastavnici odbacuju i zadirkuju zbog njihovog porijekla i načina života. Za ovu djecu ovo su dovoljno jaki razlozi za odbacivanje svake pomisli na povratak u školu.

Mišljenje o boravku na ulici

Oko 30% djece ne sviđa se činjenica da moraju prositi. Drugi najčešći problem, koji su djeca navela, su agresivni prolaznici koji ih tjeraju, viču na njih ili ih udaraju.

Uopšteno se može reći da, iako djeca vide mnogo toga pozitivnog u okolnostima u kojima žive, ne sviđa im se život kojim žive i da opisuju mnoge opasne i neprijatne situacije.

Iako su vrlo mlada, djeca koja žive ili rade na ulici, preuzimaju dužnosti i obaveze odraslih i doprinose opstanku svoje porodice.

S kojim se problemima suočavaju djeca koja žive ili rade na ulici?

Većina je kao najveći problem navela nedostatak novca za opstanak. Na većinu drugih problema koje su djeca pomenula može se gledati kao na direktnu posljedicu manjka novca. Na primjer, zbog manjka novca ova djeca nisu u mogućnosti da žive životom djeteta, te da zadovolje svoje potrebe za igrom. Ona se ne mogu igrati zbog toga što moraju biti na ulici i zbog toga što nemaju igračka (bicikli i lutke).

"Koji su najveći problemi s kojima se suočavate?"

Devetogodišnja djevojčica, izbjeglica s Kosova:

"Najteže je kada nemam šta da jedem i ljudi mi kažu da sam dosadna i neće ništa da mi daju, nimalo novca ni hrane."

Još jedan problem je to što osjećaju obavezu da pomognu svojoj porodici i teško im je da se nose s vremenima kada nisu u mogućnosti da to učine.

Glavna strategija, koju svako od ove djece koristi da bi se suočilo sa svojim problemima, jeste povratak na ulicu i prosjačenje. Oni prosjačenje vide kao jedini metod zarađivanja novca za porodicu, izbjegavanja fizičkog zlostavljanja i mogućnosti da sebi priušte neku vrstu zadovoljstva, kao što su slatkiši.

4.2.4 Eksploatacija: Koliki je procenat djece sa ulice izložen najgorim oblicima eksploatacije kroz rad?

Većina djece mora raditi na ulici da bi zaradila dovoljno za egzistenciju. Oko jedne četvrtine reklo je da ih kažnjavaju ukoliko ne zarade dovoljno novca tako što ih prisiljavaju da spavaju

na ulici ili fizički zlostavljaju.⁷¹ Gotovo svi oni dijele novac koji zarade, u većini slučajeva svakodnevno.⁷²

Djevojčica, 11 godina

"Baka mi kaže da dođem do novca ili da se ne vraćam. Ukoliko ne dobijem novac tuče me. Moram prositi. Baka se mora poštovati."

Djevojčica je ovo ispričala sa suzama u očima. Živi sa starom i bolesnom bakom, došle su u Bosnu i Hercegovinu iz Srbije i moraju plaćati po 5 KM za krevet u privatnoj kući. Djevojčica mora zaraditi taj novac tako što prosi na ulici. Roditelji su joj razvedeni, majka joj živi u Italiji i rijetko dolazi da je posjeti, dok o ocu ne zna ništa. Da bi preživjela mora prositi svaki dan, a baka insistira da zaradi najmanje 30 KM dnevno. Ako ne zaradi taj novac, baka je tuče.

Tokom posmatranja zabilježena je samo jedna naznaka organizovane eksploatacije. Međutim, istraživači sa dva područja (Banja Luka i Sarajevo/Zenica) su u svoje izvještaje uključili sekundarne informacije koje su dali drugi građani koji su tvrdili da su primijetili kombije u kojima su djeca prevožena s jedne lokacije na drugu u svrhu organizovanog prosjačenja. Osim toga, tim istraživača iz Bijeljine je tokom obuke iz metodologije održane u Sarajevu posmatrao dvoje djece koja prose, a koju je dvoje odraslih nakon nekog vremena pokupilo autom i premjestilo na drugo mjesto, jer se približavalo policijsko auto.

4.2.5 Predmet trgovine? Koliki je procenat djece koja žive ili rade na ulici bio predmetom trgovine?

Policiji, Centrima za socijalni rad i NVO-ima postavljeno je pitanje o tome koliki je procenat djece s ulice s kojima dolaze u kontakt, žrtva trgovine ili radi za gazde.⁷³ I NVO-i i Centri za socijalni rad izvještavaju da je nešto manje od 10%⁷⁴ bilo žrtvom trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja i da ponovo nešto manje od 10%⁷⁵ radi za gazde kojima daju svoj prihod, dok Policija, koja je došla u kontakt s više od tri puta toliko djece, nije ocijenila da je ijedno od njih bilo žrtva trgovine ili da radi za gazde.

"S kim si došao/la u Bosnu i Hercegovinu?"

Dječak, 13 godina, porijeklom iz Srbije:

"Mi, nekih 5-6 djece iz sela ušli smo u auto s jednim komšijom, i pošto niko od nas nije imao ličnu kartu, on je rekao da nam je on tata. A kada smo se bolje upoznali s onima na granici puštali su nas da sami prelazimo granicu."

20% djece s kojima je obavljen razgovor reklo je da su dovezeni iz neke druge zemlje isključivo u svrhu rada. Sva ova djeca su iz Srbije (Šabac, Bačka Palanka i Sremska Mitrovica). S drugim članovima porodice su migrirali u Bosnu i Hercegovinu da bi radili na ulici i zarađivali novac. Sedmero njih su djevojčice, a dvoje dječaci. Većina ih živi s jednim ili oba roditelja. Granicu su prešli nekoliko puta. Ponekad su dolazili s drugim ljudima (na

⁷¹ Desetoro djece reklo je da, ukoliko ne zarade novac, mogu očekivati određene reperkusije od strane članova porodice. Najčešće se radi o nekoj vrsti fizičkog kažnjavanja (osmero od ove djece roditelji najčešće kažnjavaju tako što ih istuku), prisiljavanja da i dalje prose (1 dijete) ili prijetnji da će ih prodati (1 dijete).

⁷² Od 44 djece, 42 ih je reklo da novac koji zarade dijele s drugima. Svi oni novac dijele s članovima uže porodice: roditeljima, braćom i sestrama, bakom ili njihovim mužem. 28 njih moraju dijeliti novac svakodnevno, dok 13 njih to mora raditi povremeno.

⁷³ Riječ "gazda" na BSH jeziku označava šefa ali u ovom kontekstu konkretno podrazumijeva i nekoga ko organizuje eksploataciju drugih.

⁷⁴ NVO-i: 7%. Centri za socijalni rad: 8%

⁷⁵ NVO-i: 6%. Centri za socijalni rad: 8%

primjer komšijom) koji su preko granice prevozili nekoliko djece istovremeno. Jedan dječak je rekao da je ranije dolazio sa komšijom i još petoro djece i da se, pošto oni nisu imali isprave, komšija predstavljao kao otac sve djece. Ova djeca su rekla i da ih sada, pošto ih službenici na granici već znaju, puštaju da granicu prelaze pješice bez pratnje odraslih i bez bilo kakvih isprava.

Situacija u kojoj se nalaze ostala djeca je slijedeća:

- 13% njih kretalo se unutar granica Bosne i Hercegovine ;
- 9% ih je sa Kosova i žive u izbjegličkim centrima u Unsko-sanskom kantonu. U Bosnu i Hercegovinu su došli tokom rata na Kosovu kao izbjeglice i nisu žrtve trgovine, iako sada rade na ulici ;
- Preko 50% djece živi u svom rodnom gradu.

4.3 Razumijevanje i stavovi prema problemu u BiH

Težište istraživanja

Predstavnicima Policije, Centara za socijalni rad i NVO-a, zajedno sa fokus-grupama u kojima je učestvovalo ukupno 95 odraslih u osam područja pokrivenih ovim istraživanjem, postavljeno je pitanje o njihovom mišljenju o djeci koja žive ili rade na ulici : ko su ona, šta se može uraditi da im se pomogne i da li su bila predmet trgovine ?

Nalazi

Mnogi od anketiranih iz fokus-grupa rezonuju na sljedeći način: većina djece na ulici su Romi, Romi prose prvenstveno zato što je to njihova tradicija, a tradicije je vrlo teško mijenjati, stoga je vrlo teško pomoći djeci koja žive ili rade na ulici. Iako su učesnici smatrali da bi bilo izuzetno teško ponuditi bilo kakvu pomoć romskoj djeci koja žive ili rade na ulici zbog koje bi ona prestala da prose na ulici, mislili su da bi druga, "bijela" djeca koja su na ulici isključivo zbog siromaštva prestala prositi, ako bi im se ponudile alternative.

U fokus-grupama malo je spominjana bilo kakva ugroženost specifična za djecu ili manjine koja dovodi do toga da oni postanu predmetom trgovine, ili prava djece ili prava manjina ili pak mogućnost da bi djeca ili manjine mogli ili trebali biti u mogućnosti da se obrate za konkretnu podršku u odbrani tih prava.

Manje od 10 posto anketiranih vjeruje da možda ima slučajeva trgovine djecom u Bosni i Hercegovini. Samo nekolicina njih bila je svjedokom aktivnosti koje bi ih navele da vjeruju da je pitanje trgovine djecom stvarno prisutno.

Zaključci

Predstava o romskoj kulturi dominira načinom na koji anketirani iz fokus-grupa razmišljaju o djeci s ulice i ona je bila njihovo glavno objašnjenje prisustva djece koja prose na ulici. Vjerovanje većine anketiranih u fokus-grupama, prema kojem je u etničkoj prirodi romske djece koja žive ili rade na ulici da prose, vrlo je slično stereotipima koje većinske grupe gaje o načinu na koji se mnoge etničke manjine nose s nepovoljnim položajem širom svijeta i kroz istoriju, naročito kada su manjina i većina kulturološki vrlo različite.⁷⁶ Njihovi komentari podvlače gledište da je poboljšanje situacije u kojoj se nalaze romska djeca težak poduhvat, jer to uključuje obuhvatanje kultura koje se većinom doživljavaju kao vrlo različite.

⁷⁶ Literatura o predrasudama, odnosima između većinskim i manjinskim grupama, i ekonomska vs. kulturološka objašnjenja o istraživanju društvenih nejednakosti, je naravno obimna.. Za izvrstan i historijski nijansiran pregled društvenih i psiholoških teorija o predrasudama, vidi Elisabeth Young-Bruehl, *The Anatomy of Prejudice* (Cambridge, MA, Harvard University Press 1996). Objašnjenje na engleskom jeziku o iskustvima romskih žena u susjednoj Srbiji koje opisuje uslove slične onima u BiH, vidi Zorica Mrsevic, "Filthy, Old, and Ugly: Gypsy Women from Serbia," in *Global Critical Race Feminism: An International Reader*, ed. Adrien K. Wing (New York; London, New York University Press, 2000): 160-178.

4.3.1 Pretpostavljeni razlozi: Šta po mišljenju anketiranih dovodi do toga da djeca rade na ulici?

Policija, Centri za socijalni rad i NVO-i navode slične probleme koji dovode do toga da djeca rade na ulici:

- materijalna situacija, nezaposlenost ;
- nekompletne i problematične porodice (alkoholizam, razvedeni roditelji).

Odgovori članova fokus-grupa bili su nešto drugačiji. Iako i oni pominju siromaštvo kao razlog, romska nacionalnost igra mnogo veću ulogu u njihovim objašnjenjima, kao što je istraženo u slijedećim odjeljcima.

4.3.2 Koja djeca: Ko su po mišljenju anketiranih djeca koja rade na ulici?

Postoje tri grupe mišljenja o tome ko su djeca koja žive ili rade na ulici:

Prva i najveća grupa djecu identificira kao Rome po nacionalnosti, barem većinom. Od ovih anketiranih, oni koji žive u Banja Luci, Bijeljini i Zvorniku vjeruju da su ta djeca porijeklom iz Srbije i da u Bosnu i Hercegovinu ulaze organizovano. U drugim regijama se u javnosti vjeruje da su to romska djeca koja žive u zajednicama u kojima su većina Romi i da ona većinom rade na ulici, i to da prvenstveno prose.

"Ko su djeca koja žive ili rade na ulici?"

Anketirana osoba iz Banja Luke

"Većinom su to djeca Romi, koju zlostavljaju, iskorištavaju roditelji koji se time bave kao biznisom. Radi se o organizovanoj grupi koja prikuplja novac za odrasle. Ne znam na šta odrasli troše taj novac, za svoje potrebe, ili da kupe hranu, ili za neke druge potrebe - nisam siguran. Većinom su to djeca Romi, koja praktično...za njih je to biznis ili vrsta posla. Ona vjerovatno iskustvo stiču u Italiji ili drugim zapadnoevropskim zemljama."

Anketirana osoba iz Bihaća

"Mislim da postoje dvije grupe te djece. Tu je grupa koju je siromaštvo prisililo da iziđe na ulicu, a tu je i druga grupa koja prosi organizovano. Obično postoje gazde koji organizuju i vode djecu od grada do grada, tjeraju ih da prose da bi oni profitirali. Za prvu grupu se treba pobrinuti, dok drugu grupu treba spriječiti, to jest makroe treba spriječiti u njihovoj eksploataciji djece. Druga grupa je karakteristična za djecu Rome koji djecu od samo 3 godine šalju na ulicu da prose."

Anketirana osoba iz Sarajeva:

"To su napuštena djeca, s malim brojem institucija koje bi ih mogle prihvatiti, dok su ona koja su smještena u takvim institucijama sama zbog manjka osoblja, ona žive u tuđim stanovima, roditelji su im nezaposleni, ratni invalidi, ili jednostavno nemaju gdje."

Druga grupa djecu koja žive ili rade na ulici dijeli na dvije grupe: djecu Rome i djecu drugih nacionalnosti. Ova druga grupa djece većinom se naziva "djecom iz našeg grada", "našom djecom" i "bijelim".

Treća, prilično malobrojna grupa je mišljenja da se radi o djeci, bilo da su ona Romi ili ne, iz socijalno ugroženih porodica, uključujući:

1. djecu s jednim roditeljem ili bez oba roditelja koja moraju zarađivati za život;
2. djecu koju zanemaruju roditelji ;
3. djecu iz siromašnih porodica u kojima su roditelji nezaposleni, invalidi i prisiljeni da prose da bi zarađivali za život ;
4. djecu čiji su roditelji alkoholičari .

4.3.3 **Moguća rješenja:** Šta se po mišljenju anketiranih može učiniti da se pomogne djeci koja žive ili rade na ulici?

Dominantna teorija u javnosti o vezi između nacionalnosti i razloga za boravak na ulici jeste:

- važno je praviti razliku između djece Roma i djece koja nisu Romi ("naša djeca", "bijela djeca") ;
- važno je praviti razliku između one djece koja rade na ulici zbog teškog siromaštva i one koja to rade prvenstveno iz kulturoloških razloga (iako i tu siromaštvo možda igra određenu ulogu) ;
- ove dvije razlike se podudaraju, to jeste na ulici rade upravo djeca Romi, jer je to njihova ili tradicija njihovih roditelja ;
- kada dijete radi na ulici iz kulturoloških razloga vrlo je teško promijeniti njegovo ponašanje (dok ostala djeca ne bi bila na ulici kada bi se riješili njihovi materijalni problemi).

Ove pretpostavke dovode do zaključka koji su usvojili neki, ali ne i svi anketirani, prema kojem je teško uraditi bilo šta u vezi s djecom koja žive ili rade na ulici jer su ona Romi, Romi prose, jer je to njihova tradicija, a vrlo je teško mijenjati tradicije. A pošto većina anketiranih vjeruje da su većina djece koja žive ili rade na ulici Romi, to bi potvrdilo zaključak da nema puno smisla poduzimati bilo šta za djecu koja žive ili rade na ulici u cjelini.

"Postoji li razlika između djece Roma i druge djece koja žive ili rade na ulici?"

Anketirana osoba iz Mostara:

"Mislim da djeca Romi prose iz navike, a druga iz potrebe. Znam da je ovo diskriminacija, ali to je istina. Djeci Romima ne može se pomoći da prestanu prositi. Dok bi druga djeca vjerovatno prestala, kada bi im se ponudila neka druga alternativa."

Prema mišljenju anketiranih iz malih mjesta (Gradiška i Zvornik), problem djece koja žive ili rade na ulici manje je izražen u malim sredinama nego u većim urbanim mjestima, kao što su Banja Luka, Sarajevo i Mostar.

4.3.4 **Dokazi o trgovini:** Da li su anketirani ikad vidjeli dokaze o tome da su djeca koja žive ili rade na ulici žrtve trgovine?

Većina anketiranih smatra da su djeca koja žive ili rade na ulici žrtve eksploatacije od strane odraslih, koji su obično njihovi roditelji ili ponekad drugi odrasli organizatori zloupotrebe djece u radu, a ne žrtve trgovine.

Manje od 10% anketiranih vjerovalo je da možda ima slučajeva trgovine djecom. Samo nekolicina njih bila je svjedokom aktivnosti koje bi ih navele da vjeruju da je pitanje trgovine djecom stvarno prisutno. Te aktivnosti bile su:

- odvoženje i dovoženje djece u mini-kombiju ;
- jedan od anketiranih načuo je razgovor koji su dva dječaka vodila u pošti preko telefona, gdje su molili svog gazdu da im pošalje novac.

4.4 **Tekuće intervencije i poduzete mjere**

Težište istraživanja

Od agencija su tražene sugestije o tome kako dolaze u kontakt s djecom koja žive ili rade na ulici i koje mjere poduzimaju.

Nalazi

Uz nekoliko izuzetaka, djeca koja žive ili rade na ulici dolaze u kontakt s Centrima za socijalni rad, ili Policijom, samo kada se sumnja da su počinila prekršaj. Prva institucija s kojom stupaju u kontakt je Policija, koja predstavlja agenciju koja u najmanjoj mjeri ima zadatak i najmanje je pogodna da se bavi njihovim potrebama.

Čini se da Policija i Centri za socijalni rad u slučaju djece koja žive ili rade na ulici slijede procedure koje se značajno ne razlikuju od procedura koje se primjenjuju za ostale maloljetnike, to jest nemaju posebnu proceduru za djecu koja žive ili rade na ulici.

Glavni oblik saradnje među agencijama je upućivanje slučajeva djece koja žive ili rade na ulici od strane policijskih stanica na Centre za socijalni rad. Međutim, pošto Policija nema nikakvu nadležnost za dobrobit djece, ovo je u velikoj mjeri jednokratni i jednosmjerni proces. Policija rijetko saraduje s drugim agencijama osim povremeno sa sudovima. Saradnja s NVO-ima obično se uspostavlja samo ukoliko je inicira NVO i traje sve dok NVO ima sredstava. Policija i Centri za socijalni rad većinom su zadovoljni ovim oblicima saradnje, dok je to u manjoj mjeri slučaj kod NVO-a.

Anketirani su naveli značajne probleme u svom radu sa djecom koja žive ili rade na ulici, prije svega sveopšti manjak materijala i resursa. Centri za socijalni rad zavise od ograničenih sredstava iz opštinskog budžeta, što rezultira niskim platama i slabom motivacijom. Čini se da je broj djece koja žive ili rade na ulici, a za koju se brinu NVO-i sasvim mali.

Anketirani sugerišu jedan broj mjera primarne i sekundarne prevencije koje, između ostalog, uključuju pokušaje da se popravi ekonomska situacija djece koja žive ili rade na ulici i njihovih porodica.

Zaključci

Čini se da nema sistematskog sveobuhvatnog pristupa rješavanju situacije u kojoj se nalaze djeca koja žive ili rade na ulici. Često se čini da se kao "problem" vide djeca, a ne okolnosti u kojima ona žive. Ovo se očituje u činjenici da se većina kontakata između Policije ili Centara za socijalni rad sa djecom koja žive ili rade na ulici evidentira u kontekstu "delinkvencije".

Nema programskih smjernica o tome kako najbolje pristupiti situaciji u kojoj se nalaze djeca koja žive ili rade na ulici, ni za Policiju ni za socijalne službe. Ovo uključuje praktično nepostojanje procedure upućivanja, gdje bi svi oni koji su zaduženi za intervencije jasno razumjeli uloge i dužnosti različitih aktera.

Malo je saradnje između entiteta, pa čak i između nekih kantona u Federaciji, dok je ciljna populacija (djeca koja žive ili rade na ulici) vrlo mobilna.

4.4.1 Kontakt: Kako relevantne agencije dolaze u kontakt s djecom koja žive ili rade na ulici i/ili djecom žrtvama trgovine u svrhu eksploatacije putem rada?

Glavni izvor kontakata između djece koja žive ili rade na ulici i državnih agencija – Policije i Centara za socijalni rad - jesu slučajevi kada se dijete sumnjiči za nezakonitu aktivnost. Anketirani iz Policije rekli su da se kontakti i predmeti djece s ulice zvanično uspostavljaju samo kada dijete počinu neko krivično djelo. U većini slučajeva se, nakon ispoštovane policijske procedure, djeca upućuju na Centar za socijalni rad. Ukoliko je kriminalna aktivnost, na koju se sumnja, ozbiljnija, slučajevi se upućuju na sudske institucije.

Centri za socijalni rad dolaze u kontakt s djecom većinom putem upućivanja od strane Policije.

Sa NVO-ima je situacija prilično drugačija. Direktni kontakti obično se uspostavljaju u okviru nekog konkretnog projekta za koji je NVO dobila sredstva.

4.4.2 Procedure: Postoje li posebne mjere politike i procedure za djecu koja žive ili rade na ulici i/ili djecu žrtve trgovine u svrhu eksploatacije putem rada?

Policija je izvijestila da kada se uspostavi predmet djeteta s ulice oni provode sljedeće aktivnosti:

- Ispitivanje djece (kao što je ustanovljavanje šta ona rade na ulici, gdje su im roditelji) i/ili ispitivanje porodica tamo gdje je to moguće;
- Informisanje roditelja, ako je to moguće;
- Informisanje Centra za socijalni rad i drugih institucija;
- Pokretanje zakonske procedure ukoliko je prekršaj ozbiljan.

Ukratko, procedura se u osnovi ne razlikuje od procedure za druge prekršiocyte maloljetnike. Ne pominje se krivično gonjenje odraslih zbog organizovanja dječjeg rada.

Centri za socijalni rad naveli su sljedeće aktivnosti:

- Pružanje materijalne podrške i psihološke pomoći djeci i njihovim porodicama ;
- Vraćanje djece porodici ili smještanje u institucije ;
- Saradnja s drugim institucijama ili organizacijama koje se bave podrškom djeci.

Većina NVO-a rekla je da u radu s djecom koja žive ili rade na ulici koristi pristup zasnovan na ljudskim pravima, uz primjenu pedagoških i psihosocijalnih metoda.

Čini se da Policija trenutno nije u poziciji niti da posebno identificira djecu žrtve trgovine u svrhu eksploatacije putem rada, a kamoli da reaguje na njihovu situaciju. Centri za socijalni rad i NVO-i identificiraju takve slučajeve, ali metode koje anketirani koriste ne čine se bitno različitim od metoda za drugu djecu klijente, uopšteno ili posebno za djecu koja žive ili rade na ulici.

4.4.3 Saradnja: Kakvi su priroda i obim saradnje s drugim agencijama?

Gotovo sve policijske stanice/uprave koje imaju slučajeve djece koja žive ili rade na ulici saraduju s drugim institucijama i organizacijama, I to skoro isključivo s Centrima za socijalni rad. Saradnja s drugim institucijama je u najboljem slučaju povremena. Policija tu saradnju većinom ocjenjuje dvostepeno : kao “zadovoljavajuću” ili “vrlo zadovoljavajuću”. Međutim, pošto ne postoji sistematska procedura praćenja slučajeva, osnova za ovo zadovoljstvo vjerovatno je ograničena na početni čin upućivanja. Naročito je sasvim mali broj anketiranih iz Policije koji su izvijestili o saradnji sa sudovima (samo je šest stanica izvijestilo da je nekada saradivalo s njima), što je naznaka da se rijetko pokreće zakonski proces.

Svi Centri za socijalni rad koji imaju slučajeve djece koja žive ili rade na ulici saraduju s drugim institucijama i organizacijama. Oni najčešće saraduju s Policijom i sudskim institucijama, ali i sa školama, NVO-ima i rezidencijalnim institucijama.

Zadovoljstvo Centara za socijalni rad saradnjom s Policijom, sudskim institucijama i školama uglavnom je vrlo veliko. Samo dva centra nisu zadovoljna saradnjom sa sudskim institucijama, a jedan s Policijom. Razlozi za zadovoljstvo saradnjom s Policijom su: profesionalni odnosi, razumijevanje, timski rad, te brze reakcije. Glavni razlog za zadovoljstvo saradnjom sa sudskim institucijama jeste to što one prihvataju mišljenje Centara za socijalni rad. Međutim, opisi zadovoljstva ili nezadovoljstva nisu detaljni i u mnogim slučajevima nisu dati. Takođe treba istaći da se pitanja o ovom zadovoljstvu i nezadovoljstvu saradnjom odnose na vrste saradnje koja se stvarno ostvaruje. Sasvim je moguće da su drugi oblici saradnje s drugim institucijama možda poželjni, ili isprobani u prošlosti, ali da se trenutno ne ostvaruju.

NVO-i u svom radu s djecom koja žive ili rade na ulici većinom saraduju s Centrima za socijalni rad i generalno nisu zadovoljni saradnjom jer, kako je primijetio jedan anketirani,

"Centri za socijalni rad još uvijek se drže starog sistema, nemaju novca i nemaju timski pristup problemima".

4.4.4 Problemi: Koji su ključni problemi u radu s djecom koja žive ili rade na ulici?

Policijske stanice/uprave i Centri za socijalni rad imaju slične probleme:

- sveprisutni manjak materijala i sredstava ;
- nedostatak adekvatnih institucija za smještaj ili sklanjanje takve djece ;
- nepostojanje odgovarajućih zakonskih propisa ;
- roditeljski nemar ;
- izostanak angažmana drugih institucija.

Najvažnije prepreke koje NVO uočavaju u radu s djecom koja žive ili rade na ulici su:

- manjak resursa, naročito u pogledu nemogućnosti da se obezbijedi dugoročna podrška za djecu ;
- neefikasnost socijalne mreže u cjelini ;
- nepostojanje odgovarajućih zakonskih propisa .

4.5 Ključni problemi koje su naveli anketirani i predložene mjere

Težište istraživanja

Od agencija su tražene sugestije o tome kako da se poboljša kvalitet podrške za djecu koja žive ili rade na ulici.

Nalazi

Glavni problem o kojem je izvijestila Policija jeste nepostojanje zakonodavnog okvira i materijalnih i kadrovskih resursa, naročito specijalizirane podrške za rad na pitanjima trgovine djecom.

Glavni problem o kojem su izvijestili davaoci usluga, osim nedostatka materijalnih i kadrovskih resursa, bila je frustracija zbog loše kvalitete saradnje od strane vladinih institucija s nevladinim davaocima usluga.

Težište sugestija za poboljšanje odgovora je na aktivnostima koje su trenutno najtješnje povezane s NVO modelom, kao što su vođenje skloništa i informativne kampanje.

Zaključci

Nakon procesa značajne reforme krivičnog zakona, zakonodavni okvir uglavnom bi trebao biti dovoljno sveobuhvatan da agencijama za provođenje zakona pruži okvir na osnovu kojeg mogu djelovati. Međutim, često nedostaje poznavanje ili razumijevanje zakona ili njegove primjene u konkretnom kontekstu slučajeva zaštite djece.

Kod saradnje između vladinih institucija i nevladinih davaoca usluga nedostaje jasnoće i smjernica u zaštiti djece uopšte, a ne samo u odnosu na djecu koja žive ili rade na ulici i trgovine djecom.

Sektoru socijalne zaštite uopšte u BiH, a naročito sektoru dječje zaštite, nedostaje finansijske podrške, što utiče na službe za djecu žrtve zlostavljanja uopšte, uključujući i djecu koja žive ili rade na ulici i lokalne žrtve trgovine. Čini se da se sredstva za te službe dodjeljuju na ad hoc i improvizovanoj osnovi od slučaja do slučaja.

Sugestije koje su dali anketirani iz Policije i Centara za socijalni rad bile su prilično slične:

Primarna prevencija:

- Raditi na prevenciji generalnih ekonomskih uslova koji dovode do toga da djeca rade na ulici ;
- Educirati roditelje djece koja žive ili rade na ulici .

Zbrinjavanje:

- Uspostaviti ili podržati odgovarajuće specijalizirane institucije za takvu djecu ;
- Osigurati odgovarajuću saradnju postojećih institucija, naročito između vladinih i nevladinih institucija ;
- Uključiti djecu koja žive ili rade na ulici u vannastavne aktivnosti kao što su sport i kulturne aktivnosti ;
- Uvesti dodatnu obuku za uposlenike agencija, jer nema specijaliziranih stručnjaka za djecu koja žive ili rade na ulici.

Anketirani iz Centara za socijalni rad istakli su još neke elemente u vezi s oblašću u kojoj rade :

- 1) Osigurati inkluziju ove djece u obrazovni sistem ;
- 2) Osigurati materijalnu podršku za djecu i njihove porodice ;
- 3) Raditi sa porodicama.

Nekoliko anketiranih iz Centara za socijalni rad pomenulo je pitanje kažnjavanja organizatora prosjačenja. Iznesena su različita mišljenja. Postavljeno je pitanje da li treba pooštriti kazne za osobe koje maltretiraju djecu, naročito kada je obim rada na ulici minimalan i možda ima funkciju podrške porodici.

Odgovori NVO-a bili su sasvim slični ovima. Međutim, oni su naročito naglasili značaj dugoročnog rješenja za svako dijete. Takođe su naglasili značaj posvećivanja pažnje javnom mijeđu.

4.6 Ograničenja istraživanja i njihov uticaj na nalaze

Brojke koje je dala lokalna Policija predstavljaju samo djecu koja počine neki prekršaj ili krivično djelo; Policija ne registruje svako dijete na ulici koje prosi ili luta. Veliki broj djece koja žive ili rade na ulici nije uključen u brojke koje su dali Policija ili Centri za socijalni rad.

Oko polovina policijskih stanica i uprava nije izvijestila da je imala kontakata s djecom koja žive ili rade na ulici. Vjerovatnije je da je to rezultat nepostojanja procedura izvještavanja ili manjkavih procedura nego stvarnog nepostojanja djece koja žive ili rade na ulici, što takođe znači da su stvarne brojke veće od ovdje datih.

U nekim slučajevima brojke mogu biti donekle napuhane jer policijske stanice i Centri za socijalni rad nemaju elektronske baze podataka, tako da bi jedno te isto dijete moglo biti registrovano više od jednom zbog ponovljenih prekršaja.

Podaci o uzrastu u svim kategorijama moraju se shvatiti u dinamičnom kontekstu kao proizvod različitih efekata. Činjenica da se čini da u mlađim starosnim grupama ima više djece koja žive ili rade na ulici mogla bi biti rezultat toga što djeca počinju raditi i/ili živjeti na ulici u ranoj dobi, ali napuštaju ulicu u uzrastu od 14 ili 16 godina. Međutim, još jedno moguće objašnjenje jeste da se, pod pretpostavkom da djeca koja žive ili rade na ulici uglavnom počinju u ranoj dobi, broj djece koja žive ili rade na ulici povećava i to se odražava u većem broju mlađe djece.

Podatke koje su dali Policija i Centri za socijalni rad treba uzeti s određenom rezervom. U mnogim slučajevima relevantni podaci ne postoje u formi koju je zahtijevalo ovo istraživanje, ili postoje samo na hrpi pojedinačnih listova papira, a zbog načina na koji su sumirani teško je dati precizne odgovore na pitanja iz istraživanja. To znači da su odgovori na pojedina pitanja često procjene. Ponekad je na različita, ali srodna pitanja odgovarano na osnovu

različitih sažetaka podataka, što je u nekim slučajevima dovelo do različitih ukupnih zbirova u tabelama itd.

Metodologija odabrana za posmatranje i razgovore (djeca su izabrana na osnovu spremnosti na razgovor) ostavlja otvorenom mogućnost da su djeca koja su ustvari prisiljena da rade u grupama, pod nadzorom odraslih postala svjesna pristustva posmatrača i napustila to mjesto ili su ih premjestili ti odrasli. Takođe je moguće da su djeca koje odrasli prisiljavaju da rade manje spremna na razgovor i da su na taj način nedovoljno zastupljena u uzorku za razgovor. Pošto anketari nisu govorili romski jezik, djeca koja ne govore BSH jezik svakako su nedovoljno zastupljena.

POGLAVLJE 5: ZAKLJUČCI I PREPORUKE

5.1 Opšte preporuke

Bitno je da je djelovanje prema trgovini, iskorištavanju i zloupotrebi djece izdiferencirano i sveobuhvatno. Prenaglašenost trgovine ljudima, kao nečim što je primarni ili jedini problem, fokusom može odvratiti pažnju sa potrebe suočavanja sa zloupotrebom i iskorištavanjem djece, bez obzira na to da li trgovina prethodi tome ili ne. Istraživanje pokazuje da su djeca trgovana u, i unutar Bosne i Hercegovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, a u manjem obimu u svrhu iskorištavanja u radu. Istraživanje takođe potvrđuje da postoji puno slučajeva seksualnog iskorištavanja djece i iskorištavanja djece u radu, gdje djeca nisu trgovana ili nije jasno ili je upitno da li okolnosti stvaraju trgovinu djecom. Da bi se omogućila zaštita ove djece, usluge i djelovanje mora biti inkluzivno – ali i izdiferencirano – i ne smije ovisiti o tome da li je dijete uključeno u definiciju trgovine ljudima.

U kontekstu komercijalnog seksualnog iskorištavanje djevojaka iz drugih zemalja ovo nije problem, jer praktično sve djevojke koje se nađu u “seks industriji” u Bosni i Hercegovini su trgovane ovdje. Nasuprot tome, svi slučajevi seksualnog iskorištavanja djevojaka iz Bosne i Hercegovine nisu isključivo interno trgovanje. Ipak, seksualno iskorištavanje djece je ozbiljno krivično djelo u svakom slučaju i zahtijeva gonjenje izvršioca i zaštitu žrtve bez obzira da li se slučaj definiše kao interno trgovanje ili ne. Prema tome usluge koje se pružaju kao odgovor na seksualno iskorištavanje domaćih djevojaka treba da budu pružene svima, trgovanim ili ne-trgovanim žrtvama.

U slučaju rada djece na ulicama, situacija djece koja rade i iskorištavanje djece u radu treba da bude tretirana bez obzira da li se klasificira kao trgovina. Bilo bi neprikladno prolaziti kroz krugove definisanja djece - žrtvi iskorištavanja u radu, kao žrtve trgovine, da bi se poduzele mjere vezane za ovaj fenomen i pomoglo djeci u pitanju.

U slučajevima iskorištavanja u radu, kvalifikacija *trgovina ljudima* značajno mijenja prirodu fenomena i odgovor prema njemu. Nasuprot seksualnom iskorištavanju djece, organizovanje ili učešće u dječjem radu se, zavisno od okolnosti, obično ne tretira kao krivično djelo, nego kao prekršaj I, generalno govoreći, javnost tolerira tu pojavu. Kad pojedini slučajevi ispunjavaju kriterije Palermo protokola, pojavljuje se pitanje koliko je koncept trgovine ljudima odgovarajući okvir za tretiranje ovog problema.

Jasno je da je potrebno jako djelovanje agencija za sprovođenje zakona, onda kada postoje indikacije da su u trgovinu uključene organizovane grupe. Međutim, kada je rad djece na ulicama odobren i uređen od strane osiromašenih roditelja i porodice, pristup koji se primarno fokusira na krivično gonjenje je problematičan. U ovakvim situacijama ne znači da sankcije krivičnog zakona protiv roditelja ili rodbine treba isključiti, ali bi zakonske sankcije trebale biti zadnje sredstvo i to nakon što intervencije socijalnog rada ne uspiju. Dakle u tim slučajevima fokus treba staviti na zloupotrebu i nemar prema djeci, a ne trgovinu djecom. Policija svakako ima ulogu u ovakvim slučajevima, ali se ta uloga više odnosi na intervencije koje će zaštititi djecu nego krivično goniti roditelje i rodbinu.

Stavovi i poimanje trgovine, seksualnog iskorištavanja i iskorištavanja djece u radu, su uglavnom okarakterisani stereotipima, predrasudama, diskriminacijom kao i manjkom poštovanja prema pravima žrtava. Sveobuhvatan pristup borbe protiv trgovine, seksualnog iskorištavanja i iskorištavanja djece u radu treba da tretira ove stavove u vidu dugoročnog djelovanja prema javnosti, posmatračima, davaocima usluga, klijentima i izvršiocima. Odobravanje seksualnog iskorištavanja, komercijalnog seksualnog iskorištavanja i srodnih krivičnih djela, kao i indiferentnost prema istom, treba tretirati u kontekstu opšteg posmatranja žene kao objekta i depersonalizacije žene. Moralna apatija prema stanju djece koja žive i rade na ulici treba biti rješavana unutar konteksta cjelokupnog problema vladajućih predrasuda prema Romima.

Potrebno je hitno ojačati cjelokupne mjere zaštite za djecu, kroz uzajamno djelovanje roditelja, rodbine i zajednice da preuzmu svoju obavezu uz podršku vladinih institucija – obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugih - gdje bi vladine i nevladine institucije intervenisale u slučaju neuspjeha porodične zaštite.

Bosna i Hercegovina ima obavezu da pruža efektivne mjere zaštite i usluge kako djeci iz BiH, tako i djeci iz drugih zemalja koja bi trebala imati korist od istih mjera zaštite kao i djeca iz Bosne i Hercegovine. Konvencija o pravima djeteta se odnosi na svako dijete unutar nadležnosti države Bosne i Hercegovine, bez obzira na to zbog čega je dijete u BiH, a posebno bez obzira na to da li je boravak djeteta legalan ili nije.

Konačno, važno je prepoznati ranjivost djece žrtava trgovine, seksualnog iskorištavanja i iskorištavanja u radu, i treba osigurati da ova djeca budu prepoznata prvo kao žrtve, koja ne smiju biti tretirana kao prekršioc zakona.

5.2 Specifične preporuke

5.2.1 Zajedničke preporuke

- 4) Aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima – U okviru programa za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, intenzivirati napore u borbi protiv trgovine djecom, te na otkrivanju i identifikiranju djece žrtava trgovine.
- 5) Opšte preventivne mjere na polju zaštite djece – Pojačati opšte preventivne mjere za otkrivanje i pomoć ugroženoj djeci kod koje postoji rizik da postanu žrtavama trgovine, seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, te eksploatacije putem rada.
- 6) Smjernice za djecu žrtve trgovine – Usvojiti i primijeniti smjernice za tretman djece žrtava trgovine na osnovu UNICEF-ovih smjernica za zaštitu prava djece žrtava trgovine u Jugoistočnoj Evropi i novog zakonskog okvira za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, uključujući i otkrivanje, registraciju, upućivanje, smještaj u skloništa, zbrinjavanje i prevenciju, te kasnije praćenje situacije u kojoj se djeca iz Bosne i Hercegovine i drugih zemalja nalaze,
- 7) Jačanje postojećih službi za zaštitu djece – Ojačati postojeće službe za zaštitu djece izložene riziku od povređivanja i eksploatacije na sveobuhvatan i inkluzivan način, umjesto izgradnje i podržavanja odvojenih ili novih kapaciteta za reakciju, namijenjenih samo za trgovinu djecom.
- 8) Dodjela budžetskih sredstava za zaštitu djece – Dodijeliti više sredstava iz vladinih budžeta za socijalnu zaštitu i naročito za sektor dječje zaštite, kako bi se omogućilo da Centri za socijalni rad i NVO-i pružaju usluge i odgovore na potrebe djece za zaštitom, uključujući djecu koja žive i rade na ulici i djecu koja su predmetom trgovine.

- 9) Vođenje evidencije, upravljanje statistikom i predmetima – Organizovati odgovarajuće i konzistentno vođenje evidencije i statistike od strane službi za socijalni rad, tijela za provođenje zakona i drugih aktera, u cilju prikupljanja informacija posebno o djeci žrtvama trgovine i o djeci kojoj je potrebna posebna zaštita uopšte na sistematičniji i više standardizovan način; ovo bi trebalo uključiti smisljeno razdvajanje podataka prema polu, socijalnom porijeklu i drugim relevantnim kriterijima, pravilno upravljanje predmetima i statističku distinkciju između pojedinačnih slučajeva i prilika u kojima je pružena pomoć.
- 10) Saradnja i koordinacija – Pojačati saradnju i koordinaciju među svim akterima, naročito multidisciplinarnu saradnju na lokalnom nivou, saradnju između vlade i NVO-a, te saradnju na entitetskom i državnom nivou.
- 11) Obuka iz upravljanja predmetima i saradnje – Obezbijediti obuku iz upravljanja predmetima i multidisciplinarnu saradnju na polju dječje zaštite za stručnjake koji se bave dječjom zaštitom na lokalnom nivou, kao što su socijalni radnici iz vladinog i nevladinog sektora, službenici agencija za provođenje zakona, službenici u pravosuđu, te mediji.
- 12) Policijski rad u zajednici i na terenu – Modernizirati policijske pristupe radu s djecom koja žive ili rade na ulici, djecom u sukobu sa zakonom i djecom žrtvama kriminala, putem većeg fokusiranja na proaktivni rad na terenu ("community policing", kod kojeg pripadnici zajednice sami prate dešavanja u zajednici), mjera izgradnje povjerenja, te tješnje saradnje sa socijalnim službama.
- 13) Povjerenje u agencije za provođenje zakona – Pojačati napore na izgradnji povjerenja u kapacitet i spremnost agencija za provođenje zakona da se bore protiv trgovine ljudima i organizovanog kriminala, te da pomognu žrtvama trgovine djecom i protiv zloupotrebe djece u radu.
- 14) Procjena potreba za skloništima – Provesti ili naručiti studiju o sklanjanju u skloništa naročito djece žrtava trgovine i djece kojima je potrebna posebna zaštita uopšte, gdje bi se ispitala sadašnja praksa privremenog ili dugoročnog smještaja djece u skloništa i njihovo rezidencijalno zbrinjavanje, kao i buduće potrebe u smislu potrebe za razvojem infrastrukture i obukom u svrhu odgovarajućeg smještaja u skloništa kod kojeg se uzimaju u obzir potrebe i poštuju prava djece.
- 15) Usklađivanje zakonskog okvira – Osigurati da zakonski okvir koji se odnosi na krivično gonjenje kriminalne radnje trgovine ljudima bude usklađen i sadrži instrukcije, kao i jasnu primjenu zakona.

5.2.2 Preporuke u pogledu trgovine djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH

- 16) Težište na unutrašnjoj trgovini – Intenzivirati napore na sprječavanju i reagovanju na seksualno iskorištavanje djece, unutrašnju trgovinu i trgovinu u svrhu seksualnog iskorištavanja i naročito dodijeliti sredstva za usluge za žrtve seksualnog iskorištavanja i lokalne trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.
- 17) Dječja prava i prava žena – Pojačati napore na podizanju svijesti o dječjim pravima i pravima žena, i povećanja poštovanja prema istim, naročito u kontekstu pomoći žrtvama.
- 18) Krivično gonjenje seksualnog iskorištavanja djece—Pojačati napore u sprovođenju postojećih krivičnih zakona o seksualnom iskorištavanju i zloupotrebi djece i osigurati efektivno krivično gonjenje izvršioca.
- 19) Senzibiliziranje potencijalnih korisnika – Pojačati napore na senzibiliziranju potencijalnih korisnika komercijalnog seksa u vezi sa stvarnim obimom sile koja se koristi, te ljudskom patnjom prouzrokovanom trgovinom i komercijalnim seksualnim iskorištavanjem žena i djece.

- 20) Senzibiliziranje tinejdžerki – Pojačati napore na senzibiliziranju tinejdžerki u pogledu rizika vezanog za trgovinu u svrhu seksualnog iskorištavanja.
- 21) Redovno nadgledanje sumnjivih objekata – Pojačati napore na dopiranju do djece žrtava trgovine putem redovnih kontrola niskog stepena kako bi se sistematski tražila djeca u objektima za koje je poznato da se u njima nudi komercijalni seks.
- 22) Uključivanje u statistiku djece koja su ranije bila žrtve – U statistici o trgovini ljudima kao žrtve trgovine djecom evidentirati slučajeve žena koje su bile predmetom trgovine u dobi mlađoj od 18 godina.

5.2.3 Konkretno preporuke u pogledu djece koja žive ili rade na ulici i trgovine djecom u svrhu iskorištavanja u radu

- 23) Pomoći djeci koja žive i rade na ulici – Hitno pristupiti rješavanju užasnih uslova kojima su izložena djeca koja žive i rade na ulici, neovisno o problemima vezanim za trgovinu ljudima.
- 24) Cjelovit odgovor na trgovinu djecom – Na trgovinu djecom u svrhu prosjačenja odgovoriti u kontekstu sveukupne problematike djece koja žive i rade na ulici, a u sklopu sveobuhvatnog i cjelovitog odgovora na probleme s kojima se suočavaju sva djeca koja žive i rade na ulici u BiH.
- 25) Težište na socijalnom radu – Kod odgovora na sveukupnu problematiku djece koja žive i rade na ulici naglasak prvenstveno staviti na socijalni rad, baveći se situacijom u kojoj se dijete nalazi u kontekstu problema s kojima se suočava porodica, kao što su beskućništvo, siromaštvo i isključenost iz društva.
- 26) Pravo na porodicu – Poštovati pravo djece da odrastu s roditeljima i u porodičnom okruženju, te odvajanje od porodice i smještaj u instituciju koristiti kao mjeru zadnjeg pribježišta, onda kada je to u najboljem interesu djeteta.
- 27) Učešće Roma – Uključiti predstavnike Romske zajednice kako bi odigrali značajnu ulogu u bilo kakvom odgovoru u cilju pomoći romskoj djeci koja žive i rade na ulici.
- 28) Studija o zaštiti romske djece – Provesti ili naručiti "akciono orijentiranu" studiju (umjesto čisto empirijske) u partnerstvu s organizacijama iz Romske zajednice kako bi se bolje razumjelo kako zaštititi romsku djecu od nemara, zlostavljanja i eksploatacije; u tom kontekstu ispitati vezu između krajnjeg siromaštva i beskućništva čitavih porodica i situacije u kojoj se nalaze djeca koja žive i rade na ulici.
- 29) Istraživanje dječijeg rada – Poduzeti ili finansijski podržati opširnije istraživanje o dječijem radu u Bosni i Hercegovini.
- 30) Odgovoriti na neposrednu ugroženost – Razviti i provesti odgovarajuće odgovore od strane Policije i službi za socijalni rad radi *ad hoc* intervencija u cilju zaštite djece od povređivanja, gdje god da su djeca koja žive ili rade na ulici konkretno izložena riziku, kao što su mala djeca koja noću prose kraj semafora, ili djeca porodica beskućnika zimi.
- 31) Istraža o kriminalnim mrežama u prosjačenju – Podstaci organe za provođenje zakona da istraže moguću umiješanost kriminalnih mreža u organizovane oblike prosjačenja u kojima učestvuju djeca, kako kod slučajeva gdje djeca prose, tako i kod slučajeva gdje odrasle žene kada prose nose dojenčad.
- 32) Senzibiliziranje stručnjaka – Senzibilizirati stručnjake koji dolaze u kontakt s djecom koja žive i rade na ulici u vezi s romskom kulturom i zaštitom djece, što predstavlja mjeru u cilju poboljšanja sposobnosti da se problemi vezani za zaštitu djece shvate u kontekstu romske kulture, te u cilju osposobljavanja stručnjaka da odluče o odgovarajućim koracima u smislu intervencije kada je to potrebno.

33) Senzibiliziranje šire populacije – Temu djece koja žive i rade na ulici uključiti u šire programe i kampanje usmjerene na smanjenje predrasuda prema Romima i diskriminaciju Roma u BiH.

5.2.4 Prijedlozi u vezi sa sprovođenjem preporuka

Primarna odgovornost za sprovođenje ovih preporuka je na vladi svih nivoa u Bosni i Hercegovini, kao dio odgovornosti države-potpisnice Konvencije o pravima djeteta. Ova odgovornost odnosi se na sve administrativne nivoe države (državni, entitetski, kantonalni i opštinski), kao i na sve vlasti – zakonodavne, sudske i izvršne. Ova odgovornost uključuje raspodjelu adekvatnih finansijskih resursa institucijama koje stvaraju odgovarajući pravni i politički okvir, i osigurava da svaki državni službenik stiče neophodne vještine, znanja i stavove o problemu trgovine i iskorištavanja.

Dok je zaštita djece od trgovine, nasilja, iskorištavanja i nemara odgovornost države, država ne mora neophodno ili isključivo pružati usluge od kojih djeca imaju korist. Ove usluge mogu biti sprovedene od strane nevladinih organizacija, čak i od privatnog sektora. Međutim, vlada ima obavezu da finansira takve usluge, da stvori povoljnu sredinu za pružanje takvih usluga i da osigura održavanje kvaliteta tih usluga.

U kontekstu složene podjele državnih odgovornosti u Bosni i Hercegovini, funkcionalna saradnja svih aktera je od naročite važnosti. Vitalno je da djelovanje, naročito ono koje se fokusira na trgovinu djecom, kao dio cjelokupne borbe protiv trgovine ljudima, bude u harmoniji i integrisano sa ukupnim sistemom dječje zaštite i strukture usluga, uključujući i centre za socijalni rad.

Ured Državnog koordinatora i državna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija, novoformirana Radna grupa protiv trgovine djecom, kao i Udarna grupa imaju vrlo važnu ulogu. Njihov zadatak je da se fokusiraju, koordiniraju i usklade napore za borbu protiv trgovine djecom. Radna grupa treba da služi kao međusklop koji osigurava da cjelokupni rad protiv trgovine ljudima bude usklađen sa politikom zaštite djece i da se ojačaju matične institucije koje sprovode politiku zaštite djece, te preuzmu zadatke u djelovanju protiv trgovine djecom. Gore navedena tijela treba da zadrže dovoljno širok fokus da bi procjenjivali, posmatrali i savetovali o problemu trgovine djecom kao što je pokazano ovim istraživanjem, uključujući seksualno iskorištavanje i zloupotrebu djece i iskorištavanje djece u radu. U svom radu trebaju izgraditi i razvijati integrisano djelovanje koje će zaštititi djecu od seksualnog iskorištavanja i iskorištavanje djece u radu, bez obzira na to da li se može primijeniti definicija trgovine djecom. Takvo, i integrisano djelovanje, je naročito važno imajući u vidu prevenciju, a podrazumjevajući da je dijete koje je pretrpilo zloupotrebu i iskorištavanje izrazito više izloženo riziku da postane žrtva trgovine.

Akcioni plan za borbu protiv trgovine djecom na kojem Radna grupa trenutno radi trebao bi da uzme u obzir preporuke ovog izvještaja i da izradi sveobuhvatnu i smislenu strategiju za borbu protiv trgovine djecom. Strategija se treba fokusirati na srednje i dugoročne ciljeve i uključiti široke mjere prevencije. Trebala bi biti vođena ambicioznim, ali realnim radnim planovima, sa jasnim ciljevima, vremenskim okvirima i zadatim odgovornostima i zadacima.

Ured Državnog koordinatora, Državna grupa za borbu protiv trgovine ljudima, kao i Radna grupa trebaju osigurati da nema dupliciranja rada sa državnim Vijećem za Djecu, zaduženim za nadgledanje sprovođenja Nacionalnog plana akcije za djecu, da su sve aktivnosti za borbu protiv trgovine djecom integrisane i usklađene sa Državnim akcionim planom za djecu. U tom pravcu, akcioni plan treba biti razvijen u uskoj saradnji sa državnim Vijećem za djecu.